

Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного кримінального суду
у складі Верховного Суду
щодо вирішення цивільного позову
у кримінальному провадженні

Рішення, внесені до ЄДРСР
за період з 2018 року по лютий 2022 року

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ	12
1.1. Сума відшкодування за цивільним позовом у кримінальному провадженні не обов'язково має збігатися з розміром завданої злочинном шкоди, вказаним в обвинуваченні, яке суд визнав доведеним. Заподіяна кримінальним правопорушенням шкода як обставина, що впливає на його кваліфікацію та вирішення інших питань, пов'язаних із притягненням особи до кримінальної відповідальності, та відшкодування збитків як спосіб захисту порушеного цивільного права і компенсаційний механізм мають неоднакову юридичну природу, відрізняються за критеріями визначення і правовими наслідками. Вирішуючи цивільний позов, суд задовольнив його частково в розмірі заподіяної обвинуваченими матеріальної шкоди, тобто у межах залишкової балансової вартості викраденого майна, у зв'язку з чим усупереч вимогам ст. 28 КПК та ст. 22 ЦК безпідставно не врахував витрат на усунення наслідків крадіжок, не дав оцінки доказам на підтвердження таких витрат і не навів у вирок мотивів, через які не взяв їх до уваги.	12
1.2. Сума благодійних внесків на користь лікарні не підлягає стягненню з обвинуваченого, оскільки ці кошти не належать ні до процесуальних витрат, ні до шкоди, завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення.	14
1.3. Шкода, в тому числі моральна, завдана внаслідок ДТП з вини водія, який на відповідній правовій підставі керував автомобілем, що належить роботодавцю, відшкодовується власником (володільцем) цього джерела підвищеної небезпеки, а не водієм, винним у вчиненні ДТП.	15
1.4. Оскільки шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки з вини особи, яка, виконуючи трудові обов'язки, на відповідній правовій підставі керувала транспортним засобом, що перебував у володінні роботодавця, відшкодовується саме володільцем цього джерела підвищеної небезпеки, а не безпосередньо особою, яка керувала транспортним засобом, стягнення моральної шкоди із зазначених осіб у солідарному порядку є необґрунтованим.	17
1.5. Шкода, заподіяна військовослужбовцем під час несення служби з використанням джерела підвищеної небезпеки, закріпленого на праві оперативного управління за військовою частиною, що має статус	

- юридичної особи, відшкодовується цією військовою частиною. 18
- 1.6.** У разі заподіяння працівником шкоди діями, що за своїм змістом не впливають з виконання ним службових обов'язків, у тому числі обов'язків військової служби, юридична або фізична особа не несе відповідальності за шкоду, спричинену вказаним працівником. 21
- 1.7.** Оскільки між власником транспортного засобу – джерела підвищеної небезпеки та водієм, який керував цим транспортним засобом на підставі цивільно-правової угоди, не встановлено наявності трудових відносин, правові підстави для відшкодування заподіяної шкоди власником транспортного засобу відсутні. 22
- 1.8.** Якщо особи, визнані потерпілими у кримінальному провадженні, не надали доказів прийняття спадщини від потерпілого – померлої особи, якій безпосередньо було завдано шкоди злочином, то такі особи обмежені в праві вимагати стягнення витрат, яких зазнав той потерпілий, якому було безпосередньо завдано шкоди злочином. 23
- 1.9.** Під час вирішення питання про стягнення шкоди з батьків особи, яка не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними у зв'язку з психічним розладом або недоумством, обов'язковому встановленню судом підлягають обставини, які достовірно вказують на те, чи знали батьки такої особи про її психічний розлад та чи вжили заходів щодо запобігання шкоди. 25
- 1.10.** Факт купівлі нової речі замість тієї, що була пошкоджена в результаті вчинення кримінального правопорушення, не доводить ринкової вартості пошкодженої речі на момент вчинення відповідного правопорушення, а тому за відсутності в матеріалах кримінального провадження відомостей, на підставі яких можна встановити вартість пошкодженої речі, суд обґрунтовано відмовив у стягненні її вартості під час задоволення цивільного позову. 26
- 1.11.** Позивач має право на відшкодування упущеної вигоди, однак зобов'язаний надати суду докази, які підтверджують той факт, що він міг і повинен був отримати відповідні доходи і лише неправомірні дії відповідача стали підставою, яка позбавила його можливості отримати прибуток. 28

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СТЯГНЕННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

30

2.1. Розмір відшкодування моральної (немайнової) шкоди суд визначає залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнав потерпілий, характеру немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо) та з урахуванням інших обставин, у тому числі стану здоров'я потерпілого, тяжкості вимушених змін у його життєвих і виробничих стосунках, ступеня зниження престижу, ділової репутації, часу та зусиль, необхідних для відновлення попереднього стану, виходячи із засад розумності, виваженості та справедливості.

30

2.2. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди становить предмет оціночної діяльності суду та визначається залежно від визначених ЦК критеріїв з урахуванням вимог розумності та справедливості, а не на підставі висновку експертизи. Зменшення розміру суми відшкодування шкоди, завданої злочином, через скрутне матеріальне становище винного не узгоджується з приписами ч. 4 ст. 1193 ЦК.

31

2.3. Задовольняючи цивільний позов у кримінальному провадженні за ст. 286 КК, суди повинні враховувати вимоги ст. 1197 ЦК та визначати розмір моральної шкоди, що підлягає стягненню з обвинуваченого на користь потерпілого, зважаючи на те, чи порушив потерпілий внаслідок грубої необережності чинні на транспорті правила. Якщо таке порушення мало місце, то розмір відшкодування моральної шкоди, заявлений у цивільному позові потерпілим, підлягає зменшенню.

33

РОЗДІЛ 3. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СТРАХУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

35

3.1. Застосування положень Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» у кримінальному судочинстві не повинно суперечити його засадам і обмежувати права потерпілого. Той факт, що потерпілий не звертався до страхової компанії із заявою про виплату страхового відшкодування, не є підставою для відмови у задоволенні позовних вимог до страховика.

35

3.2. Покладання обов'язку з відшкодування шкоди в межах страхового відшкодування на страхувальника, який уклав відповідний договір страхування і сплачує страхові платежі, суперечить меті інституту

страхування цивільно-правової відповідальності, а тому покладення на засудженого, який уклав зазначений договір, обов'язку відшкодувати потерпілому моральну шкоду в повному розмірі є необґрунтованим. Відшкодування шкоди особою, відповідальність якої застрахована за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, можливе за умови, що згідно з цим договором або Законом України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» у страховика не виник обов'язок із виплати страхового відшкодування чи розмір завданої шкоди перевищує ліміт відповідальності страховика. В останньому випадку обсяг відповідальності страхувальника обмежений різницею між фактичним розміром завданої шкоди і сумою страхового відшкодування.

38

3.3. Рішення суду про стягнення із засудженого моральної шкоди в повному розмірі без урахування відповідальності страховика, визначеної договором страхування та посвідченої відповідним полісом, суперечить вимогам Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів».

41

3.4. Стягнення з МТСБУ частини вартості транспортного засобу не суперечить ст. 30 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», якщо власник транспортного засобу не застрахував своєї цивільно-правової відповідальності, а сума, яка підлягає стягненню, відповідає розмірам страхових сум, у межах яких МТСБУ здійснює регламентні виплати.

42

3.5. Оскільки засуджений є учасником бойових дій, то з урахуванням вимог п. 13.1 ст. 13 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» цивільна відповідальність за спричинення ним шкоди внаслідок ДТП покладається як на нього самого, так і на МТСБУ. Суд розглядає цивільний позов у кримінальному провадженні за правилами, визначеними кримінальним процесуальним законом, та не уповноважений встановлювати наявність чи відсутність інших осіб, котрі мають право пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану суспільно небезпечним діянням.

45

3.6. Якщо особа, яка має здійснити страхове відшкодування (регламентну виплату), не дає згоди на лікування потерпілого за кордоном, такі витрати на лікування належить стягнути із засудженого.

48

3.7. Якщо позовні вимоги пред'явлено не до всіх належних відповідачів, зокрема, їх не пред'явлено до страховика, суд позбавлений можливості давати оцінку обґрунтованості таких позовних вимог, визначати розмір сум, які підлягають відшкодуванню внаслідок ДТП, та здійснювати їх розподіл між страховиком у межах страхових сум і винуватцем ДТП. Тому відмова у задоволенні позовних вимог із роз'ясненням потерпілому та його представнику права на звернення до суду в порядку цивільного судочинства з відповідними позовними вимогами до засудженого і страховика або лише до засудженого після виплати страховиком страхового відшкодування у межах страхових сум за заявою потерпілого є обґрунтованою.

49

3.8. Виплата страхового відшкодування безпосередньо страхувальнику здійснюється без урахування податку на додану вартість, який повертається страхувальнику після надання документів про оплату запчастин / відновлюваного ремонту на суму, що включає цей податок, у межах суми страхового відшкодування. У разі, якщо страхові суми не перераховуються безпосередньо потерпілим, а спрямовуються на придбання у платника податку на додану вартість послуг з ремонту, заміщення, відтворення застрахованого об'єкта, які мають бути використані в процесі його ремонту, то розрахунок суми виплати на таке придбання здійснюється з урахуванням сум податку на додану вартість, які включаються до вартості й виділяються окремим рядком.

52

3.9. У разі заявлення особами, які перебували на утриманні потерпілого, що загинув унаслідок ДТП, у межах кримінального провадження цивільного позову до страхової компанії про відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого, доказуванню підлягає не лише факт родинних відносин, а й обставини, за яких особа перебувала на утриманні померлого та потребувала матеріальної допомоги.

54

3.10. Розмір страхового відшкодування за шкоду, заподіяну смертю потерпілої особи внаслідок ДТП, підлягає стягненню з МТСБУ окремо кожній малолітній дитині потерпілої особи, які перебували на її утриманні на день настання страхового випадку. Отримання пенсії малолітнім потерпілим у зв'язку із призначенням йому групи інвалідності та перебування іншого малолітнього потерпілого на утриманні за рахунок держави не впливає на факт одержання належної частини страхового відшкодування за шкоду, заподіяну смертю годувальника внаслідок ДТП.

56

- 3.11.** Заявлення МТСБУ вимог до засудженого про компенсацію регламентної виплати потерпілим не свідчить про виникнення в засудженого додаткового обов'язку з відшкодування шкоди потерпілим і фактичне збільшення розміру матеріальної та моральної шкоди, стягнутої на користь потерпілих за вироком місцевого суду. Виплата у зв'язку з втратою годувальника в порядку ст. 1200 ЦК, яка здійснена МТСБУ на користь потерпілого, який втратив годувальника, та підлягає стягненню із засудженого, є окремим видом компенсаційних виплат у зв'язку зі смертю фізичної особи (годувальника). Зазначена виплата не може впливати на розмір моральної шкоди, стягнутої судом на користь потерпілого, який втратив годувальника, в порядку статей 1167, 1168 ЦК. 58
- 3.12.** Цивільним відповідачем у кримінальному провадженні за ст. 286 КК може бути страхова компанія в Україні, кореспондент іноземної страхової компанії, яка застрахувала цивільну відповідальність засудженого, власника транспортного засобу, за договором міжнародного страхування «Зелена карта» та є страховиком. 61
- 3.13.** Заподіяння шкоди третім особам під час ДТП особою, яка правомірно володіє забезпеченим транспортним засобом, проте не має посвідчення на право керування транспортним засобом відповідної категорії, охоплюється страховим випадком і, як наслідок, зумовлює виникнення у страховика обов'язку здійснити страхову виплату за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власника наземного транспортного засобу. 62
- РОЗДІЛ 4. ОКРЕМІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ** 66
- 4.1.** Цивільний позов, заявлений до оголошення прокурором обвинувального акта, є таким, що подано до початку судового розгляду в розумінні ст. 347 КПК, а отже, порушення вимог ст. 128 КПК під час звернення з цивільним позовом відсутнє. 66
- 4.2.** Усні вислови потерпілої в судовому засіданні під час розгляду кримінального провадження щодо збільшення суми відшкодування матеріальної шкоди не можна розглядати як подання заяви про збільшення позовних вимог, оскільки в такому разі порушуються визначені ЦПК права цивільного відповідача, зокрема право подати заперечення (відзив). 67

4.3. Збільшення позовних вимог потерпілої в частині відшкодування моральної шкоди під час розгляду справи по суті шляхом прийняття відповідної заяви ґрунтується на вимогах закону, оскільки КПК не обмежує потерпілого у зміні цивільного позову, в тому числі й збільшенні його розміру. 69

4.4. Позови про стягнення заборгованості із заробітної плати та компенсації у зв'язку з порушенням строків її виплати мають розглядатися в порядку цивільного, а не кримінального судочинства з огляду на те, що: трудові спори не можуть бути розглянуті у кримінальному процесі; об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 175 КК, є трудові, а не майнові права особи; відповідачем за такими позовами має бути підприємство, установа чи організація, а не керівник, який притягується до кримінальної відповідальності за цією статтею. 70

4.5. Право прокурора пред'являти цивільний позов в інтересах держави виникає за наявності підстав, передбачених ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», тобто якщо захист цих інтересів не здійснює або здійснює неналежним чином орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу. 72

4.6. За відсутності у позовній заяві обґрунтування підстав для захисту прокурором інтересів держави в суді цивільний позов прокурора про відшкодування витрат, понесених лікарнею, на лікування потерпілого задоволенню не підлягає. 74

4.7. Залишення цивільного позову у кримінальному провадженні без розгляду за відсутності підстав, передбачених ст. 129 КПК, є істотним порушенням кримінального процесуального закону, яке тягне за собою скасування судового рішення. Ті обставини, що обвинувачений не працює, стабільного заробітку не має, не можуть бути вирішальними під час розгляду цивільного позову. 75

4.8. Відповідно до положень ст. 129 КПК, ухвалюючи обвинувальний вирок, суд залежно від доведеності підстав і розміру позову задовольняє цивільний позов повністю або частково чи відмовляє в ньому. У разі виправдання обвинуваченого за відсутності в його діях складу кримінального правопорушення або його непричетності до вчинення кримінального правопорушення, а також у випадках, передбачених ч. 1 ст. 326 КПК, суд залишає позов без розгляду. 76

- 4.9.** У випадку звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ст. 49 КК та закриття кримінального провадження цивільний позов у кримінальному провадженні не підлягає вирішенню по суті та може бути переданий для розгляду в порядку цивільного судочинства. 78
- 4.10.** Закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності (п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК) є nereабілітуючою підставою, а тому така особа не звільняється від обов'язку відшкодувати шкоду, заподіяну її протиправними діями. У такому випадку позивач вправі вирішити свої вимоги в порядку цивільного судочинства. 80
- 4.11.** Якщо рішення за цивільним позовом не впливає на обсяг обвинувачення, правову кваліфікацію кримінального правопорушення та призначення покарання, то збільшення судом апеляційної інстанції сум, що підлягають стягненню (зокрема, суми відшкодування моральної шкоди), шляхом постановлення ухвали про зміну вироку не погіршує становища обвинуваченого та не суперечить засадам кримінального провадження. 81
- 4.12.** Строк, установлений у ч. 1 ст. 128 КПК, у межах якого під час кримінального провадження особа може звернутися з вимогою про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, не може бути обмежений впливом позовної давності за правилами ЦК. Під час вирішення цивільного позову у кримінальному провадженні суд не вправі ухвалити рішення про відмову в задоволенні цивільного позову в кримінальному провадженні у зв'язку зі впливом позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі. 82
- 4.13.** Суд, приймаючи рішення в частині, що стосується задоволення цивільного позову у кримінальному провадженні, повинен навести точний розрахунок присуджених сум для відшкодування матеріальної шкоди, а під час визначення розміру відшкодування моральної шкоди – навести в рішенні відповідні мотиви. 85
- 4.14.** Ненаправлення апеляційним судом цивільному відповідачу копій ухвали про відкриття апеляційного провадження та апеляційних скарг учасників судового провадження, неповідомлення про дату апеляційного розгляду кримінального провадження, а також ненаправлення копій судових рішень, ухвалених за результатом розгляду провадження, суперечить приписам п. 1 ч. 1 ст. 401 КПК та є підставою для скасування судового рішення через істотне порушення вимог кримінального

- процесуального закону, зокрема процесуальних прав цивільного відповідача. 86
- 4.15.** Цивільний відповідач на підставі п. 9 ч. 1 ст. 393 КПК має право на апеляційне оскарження рішення слідчого судді, ухваленого з метою забезпечення цивільного позову, оскільки питання, які виникають під час вирішення цивільного позову, безумовно стосуються прав та інтересів як цивільного позивача, так і цивільного відповідача. 88
- 4.16.** Захисник засудженого не має права порушувати питання про неправильне вирішення цивільного позову в частині стягнення зі страховика відшкодування матеріальної шкоди, оскільки відповідно до вимог п. 1 ч. 1 ст. 425 КПК засуджений, його законний представник чи захисник мають право подати касаційну скаргу лише в частині, що стосується інтересів засудженого. 90
- РОЗДІЛ 5. ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ ЩОДО СТЯГНЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВИТРАТ** 92
- 5.1.** У ході вирішення в межах кримінального провадження цивільного позову стягнення судового збору з обвинуваченого (засудженого), який несе цивільну відповідальність, не допускається. 92
- 5.2.** Цивільні позивачі, які є законними представниками малолітнього потерпілого, що не визнані потерпілими у кримінальному провадженні, звільнені від сплати судового збору на підставі п. 2 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір». 94
- 5.3.** Збільшення розміру витрат на правову допомогу не є зміною розміру вимог за цивільним позовом про відшкодування шкоди, завданої злочином, оскільки такі витрати є одним з видів процесуальних витрат, вирішення питання щодо яких врегульовано положеннями глави 8 КПК. 94
- 5.4.** Обов'язок доведення неспівмірності витрат, понесених потерпілими на правову допомогу, та розумності їх розміру з урахуванням складності справи покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги адвоката. 96

Перелік скорочень

АСК	– Акціонерна страхова компанія
ВП	– Велика Палата Верховного Суду
ВС	– Верховний Суд
ГУ	– Головне управління
ДП	– державне підприємство
ДТП	– дорожньо-транспортна пригода
ЄДРСР	– Єдиний державний реєстр судових рішень
ЄРДР	– Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
КМУ	– Кабінет Міністрів України
Конвенція	– Конвенція про захист прав людини і основоположних Свобод
КПК	– Кримінальний процесуальний кодекс України
КК	– Кримінальний кодекс України
ККС	– Касаційний кримінальний суд
КЦС	– Касаційний цивільний суд
МТСБУ	– Моторне (транспортне) страхове бюро України
МОЗ	– Міністерство охорони здоров'я України
НМДГ	– неоподатковуваний мінімум доходів громадян
НСРД	– негласні слідчі (розшукові) дії
ОДА	– обласна державна адміністрація
ОП	– об'єднана палата
ПАТ	– Публічне акціонерне товариство
ПрАТ	– Приватне акціонерне товариство
ПДР	– Правила дорожнього руху
СК	– Страхова компанія
СК України	– Сімейний кодекс України
СБУ	– Служба безпеки України
СВ	– слідчий відділ
СУ	– слідче управління
СФГ	– сільське фермерське господарство
ТОВ	– товариство з обмеженою відповідальністю
ТМО	– територіальне медичне об'єднання
ЦК	– Цивільний кодекс України
ЦПК	– Цивільний процесуальний кодекс України

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

1.1. Сума відшкодування за цивільним позовом у кримінальному провадженні не обов'язково має збігатися з розміром завданої злочином шкоди, вказаним в обвинуваченні, яке суд визнав доведеним. Заподіяна кримінальним правопорушенням шкода як обставина, що впливає на його кваліфікацію та вирішення інших питань, пов'язаних із притягненням особи до кримінальної відповідальності, та відшкодування збитків як спосіб захисту порушеного цивільного права і компенсаційний механізм мають неоднакову юридичну природу, відрізняються за критеріями визначення і правовими наслідками.

Вирішуючи цивільний позов, суд задовольнив його частково в розмірі заподіяної обвинуваченими матеріальної шкоди, тобто у межах залишкової балансової вартості викраденого майна, у зв'язку з чим усупереч вимогам ст. 28 КПК та ст. 22 ЦК безпідставно не врахував витрат на усунення наслідків крадіжок, не дав оцінки доказам на підтвердження таких витрат і не навів у вироку мотивів, через які не взяв їх до уваги.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 та ОСОБА_2 визнано винуватими у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 185 КК. Цивільний позов ПАТ «У» задоволено частково, ухвалено стягнути на його користь солідарно з ОСОБА_1 та ОСОБА_2 14 258,75 грн на відшкодування матеріальної шкоди. Ухвалою апеляційного суду провадження за апеляційною скаргою прокурора у кримінальному провадженні щодо ОСОБА_1 та ОСОБА_2 закрито.

У касаційній скарзі прокурор та представник цивільного позивача вказав, що суд мав би стягнути із засуджених на користь потерпілої сторони – цивільного позивача збитки в повному обсязі.

ВС скасував оскаржувані судові рішення в частині вирішення цивільного позову та призначив новий розгляд у суді першої інстанції в порядку цивільного судочинства, зазначивши таке.

Доводи касаційних скарг про істотне порушення вимог кримінального процесуального закону при вирішенні цивільного позову є слушними, а тому в цій частині судові рішення щодо ОСОБА_1 та ОСОБА_2 не можуть вважатися законними та обґрунтованими.

Відповідно до ч. 5 ст. 128 КПК цивільний позов у кримінальному провадженні розглядається судом за правилами, встановленими цим Кодексом. Якщо процесуальні відносини, що виникли у зв'язку з цивільним позовом, цим Кодексом не врегульовані, до них застосовуються норми ЦПК за умови, що вони не суперечать засадам кримінального судочинства.

Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, належить до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Вказані обставини можуть бути елементами складу

відповідних злочинів, а також впливати на визначення міри відповідальності винної особи.

У п. 7 ч. 1 ст. 368 КПК зазначено, що ухвалюючи вирок, суд повинен вирішити питання про те, чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов і, якщо так, на чю користь, в якому розмірі та в якому порядку.

Як передбачено у ч. 1 ст. 1166 ЦК, шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала.

Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 22 ЦК, до складу реальних збитків як одного з елементів майнової шкоди входять втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які вона зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права.

При цьому, згідно зі ст. 1192 ЦК, з урахуванням обставин справи суд за вибором потерпілого може зобов'язати особу, яка завдала шкоди майну, відшкодувати її в натурі (передати річ того ж роду і такої ж якості, полагодити пошкоджену річ тощо) або відшкодувати завдані збитки у повному обсязі. Розмір збитків, що підлягають відшкодуванню потерпілому, визначається відповідно до реальної вартості втраченого майна на момент розгляду справи або виконання робіт, необхідних для відновлення пошкодженої речі.

Із матеріалів кримінального провадження вбачається, що потерпілою особою – цивільним позивачем пред'являвся цивільний позов про стягнення з обвинувачених у повному обсязі збитків, які склалися з вартості матеріалів, виробів та конструкцій; заробітної плати найманим працівникам, зайнятим на позаурочних роботах по відновленню пошкодженої лінії зв'язку та загальновиробничих витрат.

На підтвердження своїх позовних вимог, які безпосередньо впливали з висунутого обвинувачення, цивільний позивач надав суду по кожному з дев'яти епізодів крадіжок ОСОБА_1 та ОСОБА_2 кабелю зв'язку локальні та зведені кошториси, в яких наводив відповідні розрахунки.

У ході судового розгляду, як слідує з матеріалів кримінального провадження, в учасників судового провадження не виникало сумніву в достовірності даних, указаних в кошторисах ПАТ з розрахунком завданої матеріальної шкоди по кожному з епізодів крадіжок, та в порядку ч. 3 ст. 358 КПК клопотань про виключення цих документів із числа доказів або призначення відповідної експертизи ними не заявлялось.

Однак, вирішуючи цивільний позов, суд задовольнив його частково в розмірі заподіяної обвинуваченими матеріальної шкоди на суму 14 258,75 грн, тобто у межах залишкової балансової вартості викраденого майна, у зв'язку з чим усупереч вимогам ст. 28 КПК та ст. 22 ЦК безпідставно не врахував витрат на відновлювальні роботи, не дав оцінки доказам на підтвердження таких витрат і не навів у вирокі мотивів, через які не взяв їх до уваги.

Водночас, зазначивши в мотивувальній частині вироку, що в решті позовних вимог, а саме – в частині стягнення з обвинувачених вартості витратних матеріалів та витрат, пов'язаних із усуненням наслідків крадіжок кабелів, цивільний позов не підлягає розгляду в цьому кримінальному провадженні і потерпіла особа вправі

пред'явити такий позов в порядку цивільного судочинства, суд допустив суперечність, оскільки передбачені ч. 3 ст. 129 і ч. 1 ст. 326 КПК спеціальні підстави для залишення без розгляду цивільного позову в цьому кримінальному провадженні були відсутні.

Також, указавши, що сума збитків підлягає стягненню в розмірі завданої злочином шкоди, встановленому в обвинуваченні, судом залишено поза увагою положення статей 127, 128 КПК, ст. 22 ЦК, за змістом яких сума відшкодування за цивільним позовом у кримінальному провадженні не обов'язково має збігатися з розміром завданої злочином шкоди, вказаним в обвинуваченні, яке суд визнав доведеним. Заподіяна кримінальним правопорушенням шкода як обставина, що впливає на його кваліфікацію та вирішення інших питань, пов'язаних із притягненням особи до кримінальної відповідальності, та відшкодування збитків як спосіб захисту порушеного цивільного права і компенсаційний механізм мають неоднакову юридичну природу, відрізняються за критеріями визначення і правовими наслідками.

Зокрема, розмір відшкодування збитків є предметом позовних вимог у межах заявленого цивільного позову, доводиться цивільним позивачем (потерпілим) самостійно за правилами цивільного судочинства з дотриманням приписів ч. 5 ст. 128 КПК і не охоплюється межами обвинувачення, яке висувається прокурором в обвинувальному акті або постанові про зміну обвинувачення в суді і обов'язок доказування якого покладається на державного обвинувача.

Здійснюючи апеляційний розгляд кримінального провадження, апеляційний суд на зазначене уваги не звернув і помилку суду першої інстанції не виправив.

Вказані порушення є істотними, а тому судові рішення щодо ОСОБА_1 та ОСОБА_2 в частині вирішення цивільного позову не можуть вважатися законними й обґрунтованими і на підставі п. 1 ч. 1 ст. 438 КПК підлягають скасуванню з призначенням у цій частині нового розгляду у суді першої інстанції в порядку цивільного судочинства.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 4 червня 2019 року у справі № 135/112/17 (провадження № 51-6765км18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82261919>

Аналогічну правову позицію Верховний Суд висловив у постанові від 12 грудня 2019 року у справі № 486/1423/17 (провадження № 51-4264км19), з текстом якої можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86401131>

1.2. Сума благодійних внесків на користь лікарні не підлягає стягненню з обвинуваченого, оскільки ці кошти не належать ні до процесуальних витрат, ні до шкоди, завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_3 засуджено за ч. 1 ст. 122 КК, стягнуто з засудженого на користь потерпілого на відшкодування матеріальної шкоди у сумі 5415,17 грн та 10 000 грн на відшкодування моральної шкоди. Ухвалою апеляційного суду вирок суду першої інстанції залишено без змін.

У касаційній скарзі захисник, серед іншого, посилається на неправильне вирішення цивільного позову потерпілого в частині стягнення благодійних внесків на користь лікарні, сплачених потерпілим під час лікування.

ВС змінив оскаржувані судові рішення, зменшивши суму, стягнуту з засудженого на користь потерпілого в рахунок відшкодування матеріальної шкоди.

Як убачається з матеріалів справи згідно квитанції стороною потерпілого внесено 1 425 грн благодійного внеску на потреби закладу. Згідно п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» благодійна діяльність – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара. Отже внесена потерпілим сума цих коштів не відноситься до процесуальних витрат та не є завданою шкодою потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, а тому не підлягає стягненню.

У зв'язку із наведеним, колегія суддів вважає, що на підставі п. 1 ч. 1 ст. 438 КПК судові рішення підлягають зміні шляхом зменшення суми стягнутої матеріальної шкоди з ОСОБА_3 з урахуванням зайво стягнутих коштів, які внесені на потреби лікувального закладу, як благодійний внесок.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 1 листопада 2018 року у справі № 403/329/17 (провадження № 51-3811км18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77684979>

Аналогічну позицію Верховний Суд висловив у постанові від 08 червня 2021 року у справі № 127/30388/19 (провадження № 51-6307км20), з якою можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97628521>

1.3. Шкода, в тому числі моральна, завдана внаслідок ДТП з вини водія, який на відповідній правовій підставі керував автомобілем, що належить роботодавцю, відшкодовується власником (володільцем) цього джерела підвищеної небезпеки, а не водієм, винним у вчиненні ДТП.

Вироком місцевого суду ОСОБА_2 визнано винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК. У задоволенні позову потерпілої про відшкодування на її користь з цивільного відповідача – державного підприємства моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, відмовлено. Ухвалою апеляційного суду вирок місцевого суду залишено без зміни.

У касаційній скарзі потерпіла обґрунтовувала, що моральну шкоду, завдану кримінальним правопорушенням, має відшкодувати державне підприємство спиртової та лікєро-горілчаної промисловості, оскільки ОСОБА_2 керував належним підприємству автомобілем та перебував з підприємством у трудових відносинах.

ВС скасував оскаржувані вирок та ухвалу в частині вирішення цивільного позову і призначив у цій частині новий розгляд у суді першої інстанції в порядку цивільного судочинства.

Частина 1 ст. 128 КПК визначає, що особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

При цьому, відповідно до ч. 5 вказаної норми процесуального закону цивільний позов у кримінальному провадженні розглядається судом за правилами, встановленими цим Кодексом. Якщо процесуальні відносини, що виникли у зв'язку з цивільним позовом, цим Кодексом не врегульовані, до них застосовуються норми ЦПК за умови, що вони не суперечать засадам кримінального судочинства.

Аналіз норм статей 1167, 1172, 1187, 1188 ЦК дає підстави для висновку про те, що шкода, (в тому числі моральна), завдана внаслідок ДТП з вини водія, який на відповідній правовій підставі керував автомобілем, що належить роботодавцю, відшкодовується власником (володільцем) цього джерела підвищеної небезпеки, а не безпосередньо винним водієм.

Положення статей 1187, 1188 ЦК є спеціальними по відношенню до статей 1166, 1167 ЦК, у зв'язку з чим перевага у застосуванні має надаватися спеціальним нормам.

Як встановлено судами першої та апеляційної інстанцій, ОСОБА_2 на момент скоєння ДТП перебував в трудових відносинах з цивільним відповідачем ДП «У» (працював водієм) та керував технічно справним автомобілем, що належить вказаному підприємству. Правомірність використання ОСОБА_2 транспортного засобу підтверджується подорожнім листом. В результаті порушення ОСОБА_2 ПДР, автомобіль виїхав на зустрічну смугу руху де зіткнувся із мотоциклом, внаслідок чого водій мотоцикла ОСОБА_3 отримав тяжкі тілесні ушкодження, від яких помер.

Таким чином, в результаті неправомірних дій засудженого було завдано шкоди у робочий час, діями, які пов'язані з виконанням ним своїх трудових (службових) обов'язків у ДП «У», яке є власником джерела підвищеної небезпеки, а тому висновок місцевого суду про те, що саме засуджений повинен відшкодувати завдану моральну шкоду, є передчасним та не ґрунтується на вимогах закону.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 19 червня 2019 року у справі № 630/163/16-к (провадження № 51-9067км18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82499795>

Аналогічну правову позицію Верховний Суд висловив у постанові від 14 березня 2019 року у справі № 632/1400/16-к (провадження № 51-8992км18), з текстом якої можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80521830>

1.4. Оскільки шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки з вини особи, яка, виконуючи трудові обов'язки, на відповідній правовій підставі керувала транспортним засобом, що перебував у володінні роботодавця, відшкодовується саме володільцем цього джерела підвищеної небезпеки, а не безпосередньо особою, яка керувала транспортним засобом, стягнення моральної шкоди із зазначених осіб у солідарному порядку є необґрунтованим.

Вироком місцевого суду ОСОБА_3 визнано винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК. Ухвалою апеляційного суду вирок місцевого суду залишено без зміни.

У касаційній скарзі засуджений вказує на неправильне вирішення цивільного позову, а саме на необґрунтованість покладання солідарної відповідальності на засудженого та роботодавця відповідно до вимог статей 1166, 1172, 1187 ЦК.

ВС змінив оскаржувані судові рішення в частині вирішення цивільних позовів потерпілих 1 за вимогами щодо стягнення з ТОВ «С» і ОСОБА_3 завданої моральної шкоди.

Перевіряючи питання щодо правильності вирішення судами пред'явлених цивільних позовів, ВС, керуючись положеннями ч. 2 ст. 433 КПК в частині, що стосується меж касаційного розгляду, дійшов висновку, що доводи засудженого щодо неправильного вирішення цивільних позовів потерпілих в частині відшкодування моральної шкоди у солідарному порядку зі ОСОБА_3 та ТОВ «Інформація» є обґрунтованими.

За загальним правилом ч. 2 ст. 1187 ЦК шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується власником (володільцем) цього джерела.

Відповідно до ч. 1 ст. 1172 ЦК юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків. За наявності вини особи, яка завдала шкоду, особа, яка є відповідальною за шкоду, на підставі ч. 1 ст. 1191 ЦК набуває права зворотної вимоги (регресу) до винної особи у розмірі виплаченого відшкодування.

Велика Палата Верховного Суду у своїй постанові від 05 грудня 2018 року (справа № 426/16825/16-ц) на підставі аналізу норм статей 1187 та 1172 ЦК дійшла висновку про те, що особа, яка керує транспортним засобом у зв'язку з виконанням своїх трудових (службових) обов'язків на підставі трудового договору (контракту) з особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, не є суб'єктом, який несе відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки. У цьому випадку таким суб'єктом є законний володілець джерела підвищеної небезпеки – роботодавець. Отже, шкода, завдана внаслідок ДТП з вини водія, що на відповідній правовій підставі керував автомобілем, який перебуває у володінні роботодавця, відшкодовується саме володільцем цього джерела підвищеної небезпеки, а не безпосередньо винним водієм.

За змістом ч. 1 ст. 1190 ЦК солідарну відповідальність перед потерпілим несуть особи, спільними діями або бездіяльністю яких було завдано шкоди.

За таких обставин колегія суддів не погоджується з рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій щодо стягнення моральної шкоди на користь потерпілих у солідарному порядку з ОСОБА_3 та ТОВ «С», а тому вирок суду першої інстанції та ухвала суду апеляційної інстанції в частині вирішення цивільного позову потерпілих про відшкодування моральної шкоди підлягають зміні.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 26 травня 2020 року у справі № 201/722/18 (провадження № 51-5406км19) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89578529>

Аналогічну правову позицію Верховний Суд висловив у постанові від 29 жовтня 2019 року у справі № 133/1041/17 (провадження № 51-2909км19) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85412725>

1.5. Шкода, заподіяна військовослужбовцем під час несення служби з використанням джерела підвищеної небезпеки, закріпленого на праві оперативного управління за військовою частиною, що має статус юридичної особи, відшкодовується цією військовою частиною.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_2 засуджено за ч. 2 ст. 415 КК. Ухвалою апеляційного суду вирок суду першої інстанції залишено без змін.

У касаційній скарзі потерпіла, крім іншого, не погоджується з вирішенням цивільного позову, посиляючись на те, що шкоду заподіяно незаконними діями службової особи органу державної влади при здійсненні нею своїх повноважень, а тому вона повинна відшкодовуватися державою з огляду на що, на її думку, відповідачами за позовом також мають бути ГУ Національної гвардії України та ГУ Державної казначейської служби України у Львівській області. Представник цивільного відповідача – військової частини Національної гвардії України порушує питання про зміну судових рішень у частині стягнення з військової частини на користь потерпілої у рахунок відшкодування матеріальної та моральної шкоди, вважаючи, що суд мав покласти обов'язок з відшкодування заподіяної шкоди безпосередньо на винну особу – ОСОБА_2.

ВС скасував оскаржувані судові рішення та призначив новий розгляд у суді першої інстанції в порядку цивільного судочинства.

Як убачається з матеріалів провадження, і це встановлено судовими інстанціями, порушення військовослужбовцем ОСОБА_2 під час несення служби правил водіння транспортної машини, яка належить військовій частині Національної гвардії України, спричинило загибель двох пасажирів автомобіля, а пасажир ОСОБА_3 отримав тяжкі тілесні ушкодження.

У кримінальному провадженні за обвинуваченням ОСОБА_2 за ч. 2 ст. 415 КК, зокрема, представником потерпілої ОСОБА_1 (дружини загиблого ОСОБА_5) було заявлено цивільний позов, у якому ставилася вимога стягнути солідарно з військової частини Національної гвардії України та з ГУ Національної гвардії України через ГУ Державної казначейської служби України у Львівській області на користь неї

та її неповнолітнього сина ОСОБА_4 відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої злочином, що вчинив ОСОБА_2.

Частково задовольняючи цивільний позов потерпілої, місцевий суд, з яким погодився і суд апеляційної інстанції, дійшов висновку, що за шкоду, завдану ОСОБА_1 винними діями ОСОБА_2, має відповідати військова частина Національної гвардії України.

Колегія суддів погоджується з таким рішенням.

З аналізу змісту глави 82 ЦК «Відшкодування шкоди» убачається, що законодавець розрізняє поняття «особа, яка завдала шкоду» та «особа, яка відповідає за шкоду». За наявності вини особи, яка завдала шкоду, особа, яка є відповідальною за шкоду, на підставі ч.1 ст.1191 ЦК набуває права зворотної вимоги (регресу) до винної особи у розмірі невиплаченого відшкодування.

Статтями 1187, 1188 ЦК обов'язок з відшкодування шкоди покладається не на безпосереднього заподіювача, а на іншу вказану в законі особу – власника джерела підвищеної небезпеки. Ці норми встановлюють покладення відповідальності за завдання шкоди незалежно від вини заподіювача.

Так, відповідно до ч.2 ст.1187 ЦК шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.

Володільцем об'єкта, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку, є юридична або фізична особа, що експлуатує такий об'єкт в силу наявності права власності, користування (оренди), повного господарського відання, оперативного управління або іншого речевого права. Не вважається володільцем об'єкта, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку, і не несе відповідальності за шкоду перед потерпілим особа, яка управляє джерелом підвищеної небезпеки в силу трудових відносин з таким володільцем (водій, машиніст, оператор тощо).

Тобто володільцем об'єкта, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку, є не лише його власник, але й інша фізична чи юридична особа, яка на відповідній правовій підставі володіє цим об'єктом.

Відповідно до ч.1 ст.1187 ЦК джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб.

Отже, у контексті справи, що розглядається діяльність із використання, зберігання й утримання, зокрема, транспортної машини, має ознаки джерела підвищеної небезпеки.

Вирішуючи питання про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, необхідно встановити, хто та на якій правовій підставі володіє відповідним транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.

Відповідно до п. 1, пп. 20 п. 4 Положення про головний орган військового управління Національної гвардії України, затвердженого Указом Президента України від 28 березня 2014 року № 346/2014, таким органом є ГУ Національної гвардії України, яке здійснює відповідно до закону управління військовим майном, у тому числі закріплює військове майно за військовими частинами (підрозділами) (у разі їх формування, переформування), приймає рішення щодо перерозподілу цього майна між ними, у тому числі у разі їх розформування.

Відповідно до п. 5.4 розділу 5 Положення про військові частини і підрозділи з охорони громадського порядку Національної гвардії України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16 червня 2014 року № 567, військове майно закріплюється за військовими частинами з метою забезпечення їх діяльності та якісного виконання покладених на них завдань в установленому порядку на праві оперативного управління.

Отже, враховуючи те, що військові частини володіють на праві оперативного управління закріпленим за ними ГУ Національної гвардії України військовим майном, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку, вони несуть відповідальність згідно з ч. 2 ст. 1187 ЦК.

У справі встановлено, що транспортний засіб, на якому військовослужбовець ОСОБА_2 під час несення служби скоїв ДТП, належить військовій частині Національної гвардії України, яка є юридичною особою.

Зазначений транспортний засіб перебуває на обліку військової частини, яка володіє цим автомобілем на праві оперативного управління.

Таким чином, правильними є висновки судових інстанцій про те, що завдану військовослужбовцем ОСОБА_2 шкоду потерпілій має відшкодувати військова частина, на обліку та в оперативному управлінні якої перебуває джерело підвищеної небезпеки.

При цьому Суд ураховує правовий висновок Великої Палати Верховного Суду, який викладений в постанові від 05 червня 2018 року в справі № 243/10982/15-ц з приводу застосування вказаної норми ЦК.

Також на вище наведених підставах є неприйнятними доводи в касаційній скарзі представника цивільного відповідача – військової частини про те, що обов'язок з відшкодування шкоди потерпілій має бути покладений на особу, яка її завдала, – ОСОБА_2, якого визнано винним у вчиненні злочину.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 02 липня 2020 року у справі № 570/1531/17 (провадження № 51-6229км19) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90254186>

1.6. У разі заподіяння працівником шкоди діями, що за своїм змістом не впливають з виконання ним службових обов'язків, у тому числі обов'язків військової служби, юридична або фізична особа не несе відповідальності за шкоду, спричинену вказаним працівником.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_2 засуджено за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 115, ч. 2 ст. 289 КК. Ухвалою апеляційного суду вирок суду першої інстанції змінено в частині призначення покарання.

У касаційній скарзі потерпіла вказує на безпідставне залишення без задоволення судом позовних вимог про стягнення на її користь моральної шкоди з Міністерства оборони України, оскільки засуджений вчинив кримінальне правопорушення під час проходження строкової військової служби та на території дислокації військової частини.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін.

Потерпілою було заявлено цивільний позов до Міністерства оборони України про стягнення моральної шкоди у розмірі 1 000 000 грн, оскільки, на її думку, злочин було вчинено ОСОБА_2 як військовослужбовцем під час несення ним військової служби.

Відмовляючи в задоволенні вказаного позову, суд першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, встановив, що заподіяння моральної шкоди потерпілій відбулось фактично поза межами виконання винною особою – ОСОБА_2 своїх службових обов'язків. З урахуванням положень статей 1172, 1174 ЦК, для покладення на юридичну особу відповідальності за наслідками вчинення кримінального правопорушення необхідна наявність як загальних умов деліктної відповідальності так і спеціальних, зокрема, перебування у трудових (службових) відносинах з юридичною особою або фізичною особою – роботодавцем незалежно від характеру таких відносин; завдання шкоди під час виконання працівником своїх трудових (службових) обов'язків.

У випадку завдання шкоди працівником діями, що за своїм змістом не впливають з виконання ним службових обов'язків, а в даному випадку обов'язків військової служби, не виникає відповідальності юридичної або фізичної особи за шкоду, спричинену вказаним працівником.

Таким чином, при деліктних зобов'язаннях треба доводити не тільки факт заподіяння шкоди внаслідок протиправного діяння, але й виникнення такого діяння внаслідок неналежного виконання чи невиконання особою покладених на нього службових чи інших обов'язків.

За встановлених судами фактичних обставин, засуджений ОСОБА_2, будучи призваним у зв'язку з мобілізацією на особливий період на військову службу, був направлений для її проходження до військової частини в зону проведення антитерористичної операції з дислокацією на околиці міста Красногорівка у Донецькій області.

Під час протиправного заподіяння смерті, ОСОБА_3, засуджений не виконував жодних обов'язків військової служби, які передбачені законом, завдання шкоди

відбулось не в зв'язку з виконанням його обов'язків як військовослужбовця, тому правові підстави для покладення на Міністерство оборони України відповідальності за наслідками вчинення засудженим злочину відсутні.

З огляду на викладене, висновок суду про відмову в задоволенні позову до Міністерства оборони України з вищезазначених підстав є обґрунтованим та відповідає вимогам закону.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 22 травня 2019 року у справі № 237/3076/16-к (провадження № 51-7192км18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82034720>

1.7. Оскільки між власником транспортного засобу – джерела підвищеної небезпеки та водієм, який керував цим транспортним засобом на підставі цивільно-правової угоди, не встановлено наявності трудових відносин, правові підстави для відшкодування заподіяної шкоди власником транспортного засобу відсутні.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 засуджено за ч. 1 ст. 286 КК. Цивільний позов задоволено в частині стягнення з ПАТ «СК «П» на користь потерпілого 100 000 грн та 323 грн у рахунок відшкодування шкоди, заподіяної майну та здоров'ю відповідно, а також стягнуто з ТОВ «ММ» на користь потерпілого 63 932,42 грн у рахунок відшкодування матеріальної шкоди, 20 000 грн – моральної, а також 4 693,30 грн – витрат на правову допомогу. Апеляційний суд скасував вирок в частині часткового задоволення цивільного позову про стягнення з ТОВ «М» та відмовив у задоволенні цивільного позову потерпілого до вказаного товариства.

У касаційній скарзі представник потерпілого, цивільного позивача вказує на те, що апеляційний суд при вирішенні цивільного позову не врахував того, що ОСОБА_1 перебував у трудових відносинах з указаним товариством, а автомобіль, яким керував засуджений, належить ТОВ «М».

ВС залишив оскаржувану ухвалу без змін.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції в частині задоволення цивільного позову до ТОВ «М», суд апеляційної інстанції виходив із того, що між зазначеним товариством не встановлено наявності трудових відносин між ОСОБА_1 та останній володів джерелом підвищеної небезпеки, а саме транспортним засобом.

Указаного висновку суд апеляційної інстанції дійшов із дотриманням вимог матеріального та процесуального права.

Відповідно до ч. 2 ст. 1187 ЦК шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.

Згідно з положеннями ст. 1172 ЦК юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових обов'язків.

Трудові відносини працівників регулюються нормами Кодексу законів про працю України, в якому, зокрема ч. 2 ст. 2, передбачено, що працівники

реалізують право на працю шляхом укладення трудового договору про роботу на підприємстві, в установі, організації або з фізичною особою.

Як убачається з матеріалів кримінального провадження, ТОВ «А», (Виконавець) та ТОВ «М» (Замовник) уклали договір на виконання послуг з надання персоналу, згідно з яким виконавець повинен був направити у розпорядження замовника одну або декількох фізичних осіб для виконання функцій, визначених цивільно-правовою угодою.

При цьому, як убачається з пп. 1.3 вказаного договору, цивільно-правова угода укладається між виконавцем, а саме ТОВ «А» та фізичною особою на виконання певної роботи, послуги, і з цього виду договору не виникають трудові відносини, на які поширюється трудове законодавство.

Також пп. 6.4.3 цього договору передбачав, що замовник має право на власний розсуд надавати працівникам або фізичним особам, які виконують роботи (надають послуги) за цивільно-правовими угодами, будь-які матеріальні цінності, необхідні для виконання ними своїх обов'язків.

Відповідно до пп. 1.4 договору Клієнт Замовника ТОВ «М» забезпечила ОСОБА_1 матеріальними благами, а саме транспортним засобом та паливною картою для виконання робіт для зазначеного товариства. При цьому в наведеному підпункті було передбачено, що підрядник несе повну індивідуальну матеріальну відповідальність за ввірені йому матеріальні блага.

Про передачу зазначеного транспортного засобу ОСОБА_1 для виконання робіт, визначених цивільно-правовою угодою, підтверджується виданий ТОВ «М» подорожній лист на вказаний автомобіль, що міститься в матеріалах провадження.

Враховуючи вищенаведене, апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку, що ОСОБА_1 не перебував у трудових відносинах із ТОВ «Інформація 1» та володів джерелом підвищеної небезпеки, а саме транспортним засобом на підставі цивільно-правової угоди.

Таким чином, апеляційний суд дійшов умотивованого висновку про необхідність скасування вироку в частині часткового задоволення цивільного позову ОСОБА_2 до ТОВ «М», з чим також погоджується колегія суддів касаційного суду.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 28 травня 2019 року у справі № 672/1537/17 (провадження № 51-8954км18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82188445>

1.8. Якщо особи, визнані потерпілими у кримінальному провадженні, не надали доказів прийняття спадщини від потерпілого – померлої особи, якій безпосередньо було завдано шкоди злочином, то такі особи обмежені в праві вимагати стягнення витрат, яких зазнав той потерпілий, якому було безпосередньо завдано шкоди злочином.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК. Ухвалою апеляційного суду зазначений вирок залишено без змін.

У касаційній скарзі представники потерпілих не погодились із судовими рішеннями в частині вирішення цивільного позову, посилаючись на те, що їхні довірителі були близькими особами померлої потерпілої ОСОБА_7, постійно доглядали за нею та купували їй ліки, що підтверджено відповідними чеками доданими до позову ОСОБА_7, поданого нею за життя.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін.

Як убачається з матеріалів кримінального провадження під час судового розгляду потерпіла ОСОБА_7, безпосередньо якій було завдано шкоду злочином, померла. Потерпілими у кримінальному провадженні було визнано ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_9, які звернулись із самостійними позовними вимогами про стягнення на їх користь матеріальної шкоди у розмірі 8 054,49 грн та 100 000 грн моральної шкоди кожному.

Обґрунтовуючи такі вимоги позивачі зазначали, що вони понесли витрати на лікування ОСОБА_7, які підтверджуються зібраними чеками та переживали сильні душевні хвилювання, оскільки їх близька людина після ДТП перебувала майже в безпорадному стані.

Зі змісту вироку, убачається, що суд відмовляючи у задоволенні цивільного позову потерпілим ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_9 в частині відшкодування на їх користь завданої шкоди, правомірно послався на відсутність в матеріалах кримінального провадження належних доказів, які б підтверджували заподіяну саме їм майнову шкоди на заявлену суму, вказавши, що відповідні документи на підтвердження такої шкоди було надано позивачкою ОСОБА_7, яка померла, однак її смерть не пов'язана з неправомірними діями засудженого.

Також суд зазначив, що потерпілими всупереч частин 1, 5, 6 ст. 81 ЦПК не надано доказів на підтвердження факту прийняття спадщини після смерті потерпілої ОСОБА_7, а тому вони обмежені в праві вимагати витрати, які понесла саме потерпіла.

З урахуванням наведеного суд першої та апеляційної інстанції дійшли правильного висновку щодо відсутності належних доказів на підтвердження завданої саме потерпілим шкоди, яку засуджений повинен відшкодувати. Оскільки посилення представника потерпілих на ті докази, які були надані саме потерпілою ОСОБА_7, потерпілі ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_9 претендувати не можуть, а у них є лише право доводити понесенні саме ними витрати, які підлягають відшкодуванню.

Як правильно зазначили суди такі докази останніми не було надано, як і не було доведено спричинення ним моральної шкоди, з урахуванням того, що вони визнані потерпілими у кримінальному провадженні вже після смерті ОСОБА_7.

Тобто суд розглянув позов потерпілих в межах їх позовних вимог та надав оцінку доводам щодо відшкодування шкоди в межах їх прав та відповідно до їх статусу у кримінальному провадженні, який вони здобули вже після смерті потерпілої, яка померла не від злочинних дій засудженого.

З огляду на викладене, вирок суду першої інстанції та ухвала суду апеляційної інстанції є законними та обґрунтованими, а підстави для скасування судових рішень відсутні.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 травня 2019 року у справі № 171/2854/14 (провадження № 51-10096км18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82034810>

1.9. Під час вирішення питання про стягнення шкоди з батьків особи, яка не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними у зв'язку з психічним розладом або недоумством, обов'язковому встановленню судом підлягають обставини, які достовірно вказують на те, чи знали батьки такої особи про її психічний розлад та чи вжили заходів щодо запобігання шкоди.

Ухвалою суду першої інстанції відносно ОСОБА_2, якого було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК, застосовано примусові заходи медичного характеру у вигляді його госпіталізації до психіатричного закладу з суворим наглядом.

У касаційній скарзі потерпіла зазначила, що суд першої інстанції безпідставно відмовив у задоволенні її позовних вимог.

ВС скасував оскаржувані судові рішення в частині цивільного позову.

Як вбачається з матеріалів кримінального провадження судами першої та апеляційної інстанції встановлено факт вчинення ОСОБА_2 суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК, та застосовано до нього, як до особи, ще на момент вчинення нею цього діяння і на час постановлення судових рішень не усвідомлювала значення своїх дій та не могла ними керувати, примусові заходи медичного характеру.

Відповідно до вимог ч. 2 ст. 1186 ЦК, якщо шкоди було завдано особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними у зв'язку з психічним розладом або недоумством, суд може постановити рішення про відшкодування цієї шкоди її чоловіком (дружиною), батьками, повнолітніми дітьми, якщо вони проживали разом з цією особою, знали про її психічний розлад або недоумство, але не вжили заходів щодо запобігання шкоді. Тобто правила цієї норми матеріального закону передбачають такі основні вимоги, яким повинні відповідати такі особи на момент завдання шкоди – це проживати разом з цією особою та знати про її психічний розлад або недоумство.

Суд першої інстанції відмовив потерпілій ОСОБА_1 у задоволенні її цивільного позову з тих підстав, що в ході судового розгляду не було встановлено обставин, які б вказували на те, що батьки ОСОБА_2 достовірно знали про психічний розлад та не вжили заходів щодо запобігання шкоди.

Також суд зазначив, що на обліку в психіатра ОСОБА_2 не перебував, будь-які дані щодо його незадовільного психічного стану за період більше 20 років відсутні, за місцем проживання не проявляв по відношенню до інших осіб будь-яких дій негативного характеру.

Зокрема, як було зазначено вище, суд першої інстанції відмовив у задоволенні цивільного позову з тих підстав, що не встановлено обставин, які б свідчили, що батьки ОСОБА_2 достовірно знали про психічний розлад та не вжили заходів щодо запобігання шкоди.

Проте, в цій же ухвалі суд першої інстанції наводить показання законного представника ОСОБА_5, яка є матір'ю ОСОБА_2, відповідно до яких у останнього після розлучення з дружиною погіршився стан здоров'я, а тому приблизно у 1994 році його обслідували та дали направлення на лікування, проте син не бажав лікуватись, тому у м. Тернопіль не поїхав. Також зазначила, що син замкнутий, ні з ким не спілкується. При цьому законний представник цивільний позов не визнала з тих підстав, що психічний стан здоров'я її сина для неї та чоловіка був прийнятний, що він ніколи не проявляв агресії по відношенні до них чи інших осіб.

Тобто, виходячи з наведеного, ухвала суду першої інстанції містить протиріччя щодо того, чи знали батьки про психічний розлад ОСОБА_2, чи не знали, а тому висновок суду першої інстанції про відсутність підстав для задоволення цивільного позову потерпілої ОСОБА_1 є передчасними. Крім того, в ухвалі апеляційного суду додатковою підставою для відмови в задоволенні позову вказується те, що відповідно до ст. 1186 ЦК шкода може бути стягнута з батьків особи, яка завдала шкоди, але не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, якщо вони є працездатними. Однак такий висновок апеляційного суду не узгоджується ані зі змістом указаної норми, яка такої умови не містить, ані з практикою ККС ВС (див., зокрема, постанова від 11 липня 2019 року у справі №717/304/16-ц).

Твердження потерпілої, які наводяться у касаційній скарзі, щодо наявності підстав для задоволення її цивільного позову як в частині відшкодування моральної шкоди, так і в частині відшкодування матеріальної шкоди, мають бути перевірені судом першої інстанції під час нового розгляду в порядку цивільного судочинства.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 25 лютого 2020 року у справі № 594/996/18 (провадження № 51-3610км19) можна ознайомитись за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87985298>

1.10. Факт купівлі нової речі замість тієї, що була пошкоджена в результаті вчинення кримінального правопорушення, не доводить ринкової вартості пошкодженої речі на момент вчинення відповідного правопорушення, а тому за відсутності в матеріалах кримінального провадження відомостей, на підставі яких можна встановити вартість пошкодженої речі, суд обґрунтовано відмовив у стягненні її вартості під час задоволення цивільного позову.

Вироком місцевого суду, залишеним апеляційним судом без змін, ОСОБА_1 визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 122 КК. Цивільний позов потерпілого ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про відшкодування судових витрат, втраченого заробітку, матеріальної та моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, задоволено частково. Стягнуто

з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_2 у рахунок відшкодування матеріальної шкоди 6 311,71 грн; моральної шкоди – 3 000 грн; втраченого заробітку внаслідок зменшення загальної працездатності – 3 482,81 грн.

У касаційній скарзі потерпілий не погоджується з оскарженими судовими рішеннями в частині вирішення цивільного позову, а саме щодо розміру стягнутої моральної шкоди, безпідставного відхилення позовних вимог стосовно відшкодування вартості виготовлення нових окулярів та витрат на благодійну допомогу.

ВС залишив рішення судів першої та апеляційної інстанцій без змін.

Колегія суддів ККС не погодилася доводами касаційної скарзі потерпілого.

Ураховуючи положення ст. 128 КПК, ст. 1177 ЦК, місцевий суд правильно зазначив, що факт купівлі нових окулярів вартістю 600 грн не доводить актуальності на момент вчинення кримінального правопорушення ринкової вартості пошкоджених ОСОБА_1 окулярів, а тому за відсутності в матеріалах провадження відомостей, на підставі яких можна було б встановити вартість пошкодженої речі, обґрунтовано відмовив у стягненні вищевказаної суми.

Також суд правильно відхилив вимоги потерпілого в частині стягнення коштів, витрачених ним на благодійність, відповідно до наданих копій квитанцій вартістю 350 грн як такі, що не пов'язані із завданою майновою шкодою.

Частина 1 ст. 1167 ЦК визначає загальні підстави відшкодування моральної шкоди: моральна шкода, завдана фізичній особі неправомірними діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, котра її завдала, за наявності її вини у заподіянні такої шкоди. Суд, зокрема, повинен з'ясувати, чим підтверджується факт заподіяння позивачеві моральних чи фізичних страждань або втрат немайнового характеру, за яких обставин чи в результаті яких дій (бездіяльності) вони заподіяні, в якій грошовій сумі чи в якій матеріальній формі позивач оцінює заподіяну йому шкоду та з чого він при цьому виходить, а також інші обставини, що мають значення для вирішення спору.

Відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 23 ЦК моральна шкода полягає у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. Під час визначення розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості.

Суд першої інстанції, задовольняючи вимоги цивільного позову в частині стягнення моральної шкоди частково, зважив на всі наведені потерпілим у позові доводи, а саме тяжкість понесених моральних страждань, їх тривалість, та належним чином обґрунтував прийняте рішення. Апеляційний суд, переглядаючи провадження в апеляційному порядку, відповідно до вимог ст. 419 КПК ретельно перевірів доводи в апеляційній скарзі потерпілого, які аналогічні доводам у його касаційній скарзі,

та обґрунтовано залишив подану скаргу без задоволення, навівши належні й достатні мотиви спростування.

Таким чином, постановлені у кримінальному провадженні судові рішення є необхідним чином вмотивовані та обґрунтовані, їх зміст відповідає вимогам статей 370, 374, 419 КПК, у них наведено мотиви, з яких виходили суди, та положення закону, якими вони керувалися під час їх постановлення.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 08 червня 2021 року у справі № 127/30388/19 (провадження № 51-6307км20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97628521>

1.11. Позивач має право на відшкодування упущеної вигоди, однак зобов'язаний надати суду докази, які підтверджують той факт, що він міг і повинен був отримати відповідні доходи і лише неправомірні дії відповідача стали підставою, яка позбавила його можливості отримати прибуток.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_3 засуджено за ч. 2 ст. 185 КК. Ухвалою апеляційного суду вирок місцевого суду залишено без зміни.

У касаційній скарзі потерпілі висловлюють незгоду лише з частковим задоволенням цивільного позову в частині відшкодування вартості викраденого майна – вуликів, моральної шкоди, а також з відмовою у відшкодуванні понесених збитків у заявленій ними сумі.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін дійшовши висновку про те, що доводи потерпілих про неправильне вирішення цивільного позову є необґрунтованими.

У своїй касаційній скарзі потерпілі ОСОБА_1 та ОСОБА_2 стверджують, що місцевий суд, відмовляючи в задоволенні позовних вимог в частині відшкодування утраченої вигоди, належним чином свого рішення не обґрунтував і залишив поза увагою наявні в матеріалах провадження докази, які були надані потерпілими на підтвердження заявленої у позові суми відшкодування понесених збитків. Зокрема, на переконання потерпілих, судом не було враховано довідку з додатками Управління агропромислового розвитку Баштанської РДА щодо кількості меду, який у середньому збирається з одного вулика, згідно з якою упродовж 2016–2017 років потерпілі понесли збитки внаслідок недоотриманого меду на загальну суму 40 750 грн та втратили 1 700 грн вартості волощини, а також докази, що підтверджують витрати на отримання вказаної довідки в сумі 520 грн. Одночасно потерпілі зазначають, що встановлений місцевим судом розмір відшкодування моральної шкоди у сумі 3 000 грн кожному не є співрозмірним тим моральним стражданням, які ОСОБА_3 своїми злочинними діями їм заподіяв.

Відповідно до ст. 22 ЦК збитками, що були завдані внаслідок упущеної вигоди, є такі збитки, які могли бути реально отримані при належному виконанні зобов'язання.

Системне тлумачення вказаної норми цивільного законодавства свідчить про те, що позивач має право на відшкодування упущеної вигоди, однак зобов'язаний

надати суду докази, які підтверджують той факт, що він міг і повинен був отримати відповідні доходи і лише неправомірні дії відповідача стали підставою, яка позбавила його можливості отримати прибуток.

Як убачається з вироку, місцевий суд, переглядаючи матеріали кримінального провадження, встановив, що потерпілими до цивільного позову на підтвердження упущеної ними вигоди від крадіжки вуликів було надано довідку з додатками Управління агропромислового розвитку Баштанської РДА, згідно з якою упродовж 2016–2017 років потерпілим було завдано збитків внаслідок недоотриманого меду на загальну суму 40 750 грн та втрачено 1 700 грн вартості волощини. Разом з тим, дослідивши вказаний доказ у порядку ст. 94 КПК, суд зазначив, що потерпілими не було надано жодних доказів на підтвердження того факту, що в попередні роки вони дійсно займалися реалізацією продукції від пасіки та отримували дохід від такої реалізації, а тому цивільний позов у цій частині задоволенню не підлягає.

Крім того, місцевий суд, вирішуючи питання про стягнення з обвинуваченого на користь потерпілих моральної шкоди, взяв до уваги обставини вчинення злочину, ставлення потерпілих до неправомірних дій обвинуваченого, переживання останніх, які виникли внаслідок вчинення щодо них злочину, а також їх фізичний, психологічний стан, стан здоров'я та негативні емоції, які ОСОБА_1 та ОСОБА_2 переживали під час досудового розслідування та судового розгляду. Ураховавши вищенаведене, суд дійшов висновку про необхідність стягнення з обвинуваченого ОСОБА_3 на користь потерпілих по 3 000 грн кожному на відшкодування моральної шкоди.

Апеляційний суд, переглядаючи вирок у порядку апеляційної процедури, зазначив, що судом було правильно встановлено суму завданих потерпілим збитків у розмірі 8 670 грн матеріальної шкоди і 3 000 грн кожному моральної шкоди та обґрунтовано стягнуто вищевказані кошти з обвинуваченого.

З огляду на викладене колегія суддів погоджується з висновками судів попередніх інстанцій щодо необхідності часткового задоволення цивільного позову в тій частині, яка вказана у вироку. При цьому, на переконання Суду, така позиція місцевого та апеляційного судів є обґрунтованою та повною мірою відповідає вимогам статей 1166, 1167 ЦК, а тому касаційна скарга в цій частині задоволенню не підлягає.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду 26 серпня 2021 року у справі № 468/46/18-к (провадження № 51-1447км21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99297934>

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СТЯГНЕННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

2.1. Розмір відшкодування моральної (немайнової) шкоди суд визначає залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнав потерпілий, характеру немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо) та з урахуванням інших обставин, у тому числі стану здоров'я потерпілого, тяжкості вимушених змін у його життєвих і виробничих стосунках, ступеня зниження престижу, ділової репутації, часу та зусиль, необхідних для відновлення попереднього стану, виходячи із засад розумності, виваженості та справедливості.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК. Також із засудженого стягнуто на користь потерпілого 12 294,27 грн і 614,71 грн у рахунок відшкодування витрат на лікування та моральної шкоди. Ухвалою апеляційного суду вирок місцевого суду змінено в частині вирішення цивільного позову в частині збільшення розміру моральної шкоди до 40 000 грн.

У касаційній скарзі захисник висловлює незгоду зі збільшенням розміру моральної шкоди.

ВС змінив ухвалу апеляційного суду в частині вирішення цивільного позову, зменшивши розмір суми, яка підлягає стягненню з засудженого у рахунок відшкодування моральної шкоди на користь потерпілої ОСОБА_2 до 30 000 грн.

Відповідно до ст. 1167 ЦК під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб.

Розмір відшкодування моральної (немайнової) шкоди суд визначає залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнав позивач, характеру немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо) та з урахуванням інших обставин. Зокрема, враховуються стан здоров'я потерпілого, тяжкість вимушених змін у його життєвих і виробничих стосунках, ступінь зниження престижу, ділової репутації, час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану. При цьому суд має виходити із засад розумності, виваженості та справедливості. Визначаючи розмір відшкодування моральної шкоди, суд має навести у рішенні відповідні мотиви.

Як вбачається з матеріалів кримінального провадження, потерпіла ОСОБА_2 у підготовчому судовому засіданні заявила цивільний позов про стягнення з ОСОБА_1, зокрема, на її користь 40 000 грн у рахунок відшкодування моральної шкоди.

Визначаючи розмір заподіяної потерпілій моральної шкоди, місцевий суд частково задовольнив позовні вимоги ОСОБА_2 і стягнув з засудженого ОСОБА_1 з огляду на вимоги ст. 1194 ЦК на її користь у рахунок відшкодування моральної шкоди у розмірі 9 385,29 грн.

Переглянувши кримінальне провадження за апеляційною скаргою представника потерпілої щодо неправильного вирішення цивільного позову в частині відшкодування моральної шкоди, апеляційний суд вказав, що внаслідок порушення ОСОБА_1 правил безпеки дорожнього руху потерпіла ОСОБА_2 отримала тілесні ушкодження середньої тяжкості, що спричинили тривалий розлад здоров'я у вигляді закритого перелому лівої променевої кістки зі зміщенням уламків, у результаті чого відчувала фізичний біль та зазнала душевних страждань пов'язаних з проблемами зі здоров'ям, погіршенням сну, знервованістю. Враховуючи викладене, апеляційний суд змінив вирок місцевого суду у цій частині та постановив стягнути з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_2 40 000 грн у рахунок відшкодування моральної шкоди.

Однак апеляційний суд при цьому належним чином не врахував, що потерпіла, перебуваючи на пасажирському сидінні в момент ДТП була не пристебнута ременями безпеки, що сприяло її травмуванню.

Таким чином, ВС дійшов висновку про те, що розмір морального відшкодування, визначеного судом апеляційної інстанції, не відповідає принципам розумності і справедливості, а тому вважає за необхідне змінити ухвалу апеляційного суду в частині вирішення цивільного позову шляхом зменшення розміру моральної шкоди, який підлягає стягненню з засудженого ОСОБА_1 на користь потерпілої ОСОБА_2 у рахунок відшкодування моральної шкоди до 30 000 грн.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 3 жовтня 2019 року у справі № 709/1173/17 (провадження № 51-875км19) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84814495>

2.2. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди становить предмет оціночної діяльності суду та визначається залежно від визначених ЦК критеріїв з урахуванням вимог розумності та справедливості, а не на підставі висновку експертизи. Зменшення розміру суми відшкодування шкоди, завданої злочинцем, через скрутне матеріальне становище винного не узгоджується з приписами ч. 4 ст. 1193 ЦК.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 засуджено за ч. 1 ст. 286 КК. Ухвалою суду апеляційної інстанції змінено вирок місцевого суду в частині вирішення цивільного позову, постановлено стягнути з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_2 70 000 грн у рахунок відшкодування моральної шкоди, а в решті вирок залишив без змін.

У касаційній скарзі засуджений, серед іншого, посилається на необґрунтованість стягнення з нього коштів у рахунок відшкодування моральної шкоди на користь потерпілих, з огляду на відсутність будь-яких доказів того, що потерпілі зазнали моральної шкоди у зв'язку з ушкодженням здоров'я під час ДТП.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін.

Частина 1 ст. 1167 ЦК визначає загальні підстави відшкодування моральної шкоди: моральна шкода, завдана фізичній особі неправомірними діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, котра її завдала, за наявності її вини у заподіянні такої шкоди.

Під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Така шкода полягає у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів.

Як встановлено ч. 3 ст. 23 ЦК, моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості.

Таким чином, законом встановлено загальні критерії щодо меж судової дискреції у вирішенні питання про розмір грошового відшкодування моральної шкоди. Тобто визначення розміру такого відшкодування становить предмет оціночної діяльності суду.

Суди дійшли обґрунтованого висновку, що винні дії ОСОБА_1, який, керуючи транспортним засобом, порушив правила безпеки дорожнього руху, внаслідок чого ОСОБА_3 та ОСОБА_2 отримали тілесні ушкодження середньої тяжкості, викликали у потерпілих моральні страждання, яких вони зазнали у зв'язку з ушкодженням здоров'я.

Відповідно до позовних вимог завдану моральну шкоду потерпілий ОСОБА_3 оцінив у розмірі 700 000 грн, а потерпілий ОСОБА_2 – в 300 000 грн. При цьому позивачі посилались на тривалі фізичні страждання, які вони перенесли та продовжують відчувати у результаті отриманих при ДТП травм, хворобливий стан та неможливість унаслідок заподіяних тілесних ушкоджень жити повноцінним життям та заробляти кошти на утримання своїх сімей.

Задовольнивши частково вимоги позивачів, місцевий суд визначив грошове відшкодування моральної шкоди в розмірі 200 000 грн на користь ОСОБА_2 та 300 000 грн на користь ОСОБА_3.

Зменшуючи розмір цього грошового відшкодування ОСОБА_2, апеляційний суд дійшов висновку, що місцевий суд не врахував ряду обставин, які могли вплинути на його рішення. Водночас суд апеляційної інстанції проаналізував ступінь вимушених змін у життєвих та виробничих стосунках, на які посилався позивач, відсутність доказів того, що внаслідок отриманих під час ДТП тілесних ушкоджень ОСОБА_2 надалі потребуватиме додаткового обстеження та лікування. Крім цього, апеляційний суд зважив на висновок комісійної судово-медичної експертизи, згідно з яким до заподіяння наведених вище тілесних ушкоджень ОСОБА_2 страждав на ряд хронічних захворювань, проте їх загострення після ДТП не перебуває в прямому причинному зв'язку із заподіяними 20 червня 2016 року травмами, а отриманий

при травмах емоційний стрес міг незначно вплинути на загальний стан організму ОСОБА_2, до суттєвого впливу на патологічні процеси в організмі не призвів. З огляду на сукупність наведених обставин апеляційний суд визначив розмір грошового відшкодування моральної шкоди ОСОБА_2 в 70 000 грн.

Залишаючи незмінним розмір грошового відшкодування моральної шкоди ОСОБА_4, суд апеляційної інстанції виходив зі стану його здоров'я, тривалості лікування та тяжкості вимушених змін у життєвих обставинах потерпілого, які унеможливають ведення повноцінного способу життя, а також ступеня впливу наслідків отриманих травм на працездатність потерпілого.

При цьому всупереч доводам, викладеним у касаційній скарзі ОСОБА_1, жодних сумнівів у тому, що його винними діями потерпілим було заподіяно моральної шкоди, що полягає в моральних переживаннях і стражданнях, яких вони зазнали у зв'язку з отриманими тілесними ушкодженнями середньої тяжкості, не виникає. Як убачається з матеріалів справи, через отримані травми потерпілі вимушені були перебувати на довготривалому стаціонарному лікуванні, витратити час та докладати додаткових зусиль для відновлення й організації звичайного способу свого життя, який було порушено внаслідок дій засудженого. Зокрема, ОСОБА_3 під час лікування переніс хірургічне втручання, не працював та залишився без засобів до існування.

З огляду на викладене та на характер і обсяг моральних страждань потерпілих, на думку колеги суддів Верховного Суду, визначений апеляційним судом розмір суми відшкодування моральної шкоди кожному з потерпілих відповідає вимогам розумності, вираженості та справедливості.

Щодо аргументів ОСОБА_1 про те, що розмір завданої потерпілим немайнової шкоди мав визначити експерт під час проведення психологічної експертизи, то вони не узгоджуються зі змістом наведених вище положень ч. 3 ст. 23 ЦК, відповідно до яких саме судом визначається розмір грошового відшкодування моральної шкоди залежно від визначених законом критеріїв.

Зменшення розміру суми відшкодування шкоди, завданої злочином, на підставі скрутного матеріального становища винного, про що він просить у касаційній скарзі, не узгоджується з приписами ч. 4 ст. 1193 ЦК.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 07 квітня 2020 року у справі № 572/3209/17 (провадження № 6448км19) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88749718>

2.3. Задовольняючи цивільний позов у кримінальному провадженні за ст. 286 КК, суди повинні враховувати вимоги ст. 1197 ЦК та визначати розмір моральної шкоди, що підлягає стягненню з обвинуваченого на користь потерпілого, зважаючи на те, чи порушив потерпілий внаслідок грубої необережності чинні на транспорті правила. Якщо таке порушення мало місце, то розмір відшкодування моральної шкоди, заявлений у цивільному позові потерпілим, підлягає зменшенню.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 засуджено за ч. 2 ст. 286 КК та постановлено стягнути на користь потерпілої ОСОБА_2 – 129 127 грн у рахунок

відшкодування матеріальної шкоди та 600 000 грн – моральної шкоди; потерпілого ОСОБА_3 – 12 170 грн у рахунок відшкодування матеріальної шкоди та 600 000 грн – моральної шкоди. Апеляційний суд скасував вирок в частині стягнення моральної шкоди, і призначив новий розгляд у суді першої інстанції в порядку цивільного судочинства.

У касаційній скарзі захисник, серед іншого, вказав, що при вирішенні цивільного позову в частині визначення суми моральної шкоди суди попередніх інстанцій не врахували факту грубого порушення вимог ПДР допущених самою потерпілою, а також положень ч. 2 ст. 1193 ЦК.

ВС змінив оскаржувані судові рішення, посилаючись на таке.

Розглядаючи вимоги цивільного позову в частині стягнення з ОСОБА_1 на користь потерпілої ОСОБА_2 моральної шкоди, місцевий суд урахував, що в результаті дій засудженого потерпіла понесла непоправні наслідки, пов'язані із загибеллю доньки, пережила сильний стрес та сильні душевні страждання. З огляду на викладене суд першої інстанції задовольнив заявлені потерпілою вимоги щодо стягнення з ОСОБА_1 суми моральної шкоди в повному обсязі і відповідно стягнув з нього на користь потерпілої у рахунок названого відшкодування 600 000 грн.

Разом з тим ВС вважає, що суди попередніх інстанцій, визначаючи розмір морального відшкодування, належним чином не врахували положень ч. 2 ст. 1197 ЦК, якою регламентовано, що якщо груба необережність потерпілого сприяла виникненню або збільшенню шкоди, то залежно від ступеня вини потерпілого (а в разі вини особи, яка завдала шкоди, також залежно від ступеня її вини) розмір відшкодування зменшується, якщо інше не встановлено законом. У цьому кримінальному провадженні встановлено, що неповнолітня потерпіла ОСОБА_4 рухалася на забороняючий сигнал світлофора по пішохідному переходу, що вказує на те, що її груба необережність сприяла виникненню і збільшенню завданої шкоди.

Зважаючи на наведене, ВС вважає, що розмір суми моральної шкоди, яка підлягає стягненню з ОСОБА_1 на користь потерпілої ОСОБА_2, необхідно зменшити до 500 000 грн. Саме такий розмір моральної шкоди, на думку ВС, відповідатиме засадам розумності, виваженості та справедливості і конкретним обставинам провадження.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 02 червня 2021 у справі № 175/4256/18 (провадження № 51-1171км21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97495662>

РОЗДІЛ 3. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СТРАХУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

3.1. Застосування положень Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» у кримінальному судочинстві не повинно суперечити його засадам і обмежувати права потерпілого. Той факт, що потерпілий не звертався до страхової компанії із заявою про виплату страхового відшкодування, не є підставою для відмови у задоволенні позовних вимог до страховика.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК. Апеляційним судом зазначений вирок змінено в частині призначення покарання та вирішення цивільного позову, а саме: постановлено стягнути з цивільного відповідача на користь потерпілого ОСОБА_2 29 416 грн матеріальної шкоди та 3 000 грн моральної шкоди, а всього – 32 416 грн.

У касаційній скарзі представник цивільного відповідача вказує, що рішення апеляційного суду суперечить нормам Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», адже потерпілий не звертався до страхової компанії із заявою про виплату страхового відшкодування, а тому його позовні вимоги до компанії не підлягають задоволенню.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін.

Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів (ст. 1 Закону України «Про страхування»).

У ст. 979 ЦК зазначено, що за договором страхування одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору.

Розрізняють добровільну та обов'язкову форми страхування. Законом може бути встановлений обов'язок фізичної або юридичної особи бути страхувальником життя, здоров'я, майна або відповідальності перед іншими особами за свій рахунок чи за рахунок заінтересованої особи (обов'язкове страхування) (ч. 1 ст. 999 ЦК).

Види обов'язкового страхування в Україні визначені у ст. 7 Закону України «Про страхування». До них п. 9 ч. 1 вказаної статті відносить страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Відносини у цій сфері регламентує, зокрема, Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів».

Як убачається з матеріалів кримінального провадження, внаслідок ДТП потерпілий ОСОБА_2 отримав середньої тяжкості тілесні ушкодження. Потерпілий ОСОБА_2 пред'явив цивільний позов до ПАТ «Страхова Група «Т» як до страхової компанії, з якою у обвинуваченого ОСОБА_1 було укладено договір «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів». Тобто, між потерпілим ОСОБА_2 та обвинуваченим ОСОБА_1 виникли деліктні зобов'язання із завдання шкоди внаслідок ДТП. У той же час, між обвинуваченим та страховою компанією ПАТ «Страхова група «Т» існували договірні зобов'язання за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності. У випадках, коли деліктні відносини поєднуються з відносинами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, боржником у деліктному зобов'язанні в межах суми страхового відшкодування виступає страховик завдавача шкоди. Цей страховик, хоч і не завдав шкоди, але є зобов'язаним суб'єктом перед потерпілим, якому він виплачує страхове відшкодування замість завдавача шкоди у передбаченому Законом «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» порядку.

Положеннями ст. 35 Закону «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» регламентовано, що для отримання страхового відшкодування потерпілий чи інша особа, яка має право на отримання відшкодування, протягом 30 днів з дня подання повідомлення про ДТП подає страховику (у випадках, передбачених ст. 41 цього Закону) заяву про страхове відшкодування.

Суд звертає увагу, що визначений Законом «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» порядок звернення потерпілого до страховика із заявою про здійснення страхового відшкодування є не досудовим порядком урегулювання спору, визначеним як обов'язковий в розумінні ст. 124 Конституції України, а позасудовою процедурою здійснення страхового відшкодування, яка загалом не виключає право особи безпосередньо звернутися до суду з позовом про стягнення відповідного відшкодування.

Обов'язок відшкодування шкоди, завданої ДТП, у тому числі, коли йдеться про вчинення злочину, передбаченого ст. 286 КК, обумовлений не порушенням певного договірного зобов'язання, а фактом спричинення шкоди майну, здоров'ю та життю людини.

Застосування положень Закону «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» у кримінальному судочинстві не повинно суперечити його засадам і обмежувати права потерпілого.

Право особи у випадку завдання шкоди кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 286 КК, порушене саме фактом заподіяння такої шкоди, а тому особа вправі самостійно обирати способи відшкодування такої шкоди. Це також узгоджується зі статтями 15, 16 ЦК.

Законодавець передбачає дві підстави для виплати страхового відшкодування потерпілому. Перша з них – передбачена ст. 35 Закону «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів». Шкода може бути відшкодована на підставі звернення потерпілого до страхової компанії за умови подання ним відповідної заяви про таке відшкодування.

Інший спосіб передбачає можливість звернення за відшкодуванням до суду з вимогою до страхової компанії про відшкодування шкоди та ухвалення відповідного судового рішення. Так, згідно з п. 36.1 ст. 36 Закону «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» рішення про здійснення страхового відшкодування (регламентної виплати) приймається у зв'язку з визнанням майнових вимог заявника або на підставі рішення суду у разі, якщо спір про здійснення страхового відшкодування (регламентної виплати) розглядався в судовому порядку.

З огляду на це, протилежний підхід, який ставив би у залежність право потерпілого на компенсацію за результатами кримінального провадження від попереднього звернення чи незвернення з заявою до цих осіб, призвів би до істотного обмеження, чи навіть повного нівелювання його права на судовий захист у кримінальному процесі, встановленого ст. 128 КПК.

Водночас, у межах кримінального провадження за ст. 286 КК факт, обставини ДТП, особа, винна у її настанні, характер і розмір завданої шкоди встановлюються судом як обставини, що мають істотне значення для кримінальної справи і належать до предмету доказування. В цьому разі незвернення потерпілого безпосередньо до страховика жодним чином не перешкоджає з'ясуванню обставин, з якими законодавець пов'язує підстави для виплати відшкодування.

Тому, якщо особа подала позовну заяву до суду про стягнення із страховика шкоди, завданої внаслідок вчинення злочину, передбаченого ст. 286 КК, то вона здійснила відповідне волевиявлення, обравши на власний розсуд один з альтернативно можливих способів захисту свого порушеного права.

Наведене узгоджується із правовим висновком Великої Палати Верховного Суду, що викладений у постанові від 19 червня 2019 року (справа № 465/4621/16-к) і зводиться до того, що для задоволення в межах кримінального провадження цивільного позову потерпілого до страховика про стягнення шкоди, завданої внаслідок вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК, попереднє звернення потерпілого до страховика із заявою про виплату страхового відшкодування в порядку, визначеному ст. 35 Закону «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», не є обов'язковим.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 жовтня 2019 року у справі № 401/1688/17 (провадження № 51-8184км18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85111516>

Аналогічну правову позицію Верховний Суд висловив у постанові:

від 17 листопада 2021 року у справі № 333/384/20 (провадження № 51-3144км21), з текстом якої можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101302976>

від 19 травня 2020 року у справі № 375/1346/19 (провадження № 51-674км20), з текстом якої можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89454829>

від 26 вересня 2019 року у справі №712/6628/17 (провадження № 51-8612км18), з текстом якої можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84660028>

3.2. Покладання обов'язку з відшкодування шкоди в межах страхового відшкодування на страхувальника, який уклав відповідний договір страхування і сплачує страхові платежі, суперечить меті інституту страхування цивільно-правової відповідальності, а тому покладення на засудженого, який уклав зазначений договір, обов'язку відшкодувати потерпілому моральну шкоду в повному розмірі є необґрунтованим. Відшкодування шкоди особою, відповідальність якої застрахована за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, можливе за умови, що згідно з цим договором або Законом України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» у страховика не виник обов'язок із виплати страхового відшкодування чи розмір завданої шкоди перевищує ліміт відповідальності страховика. В останньому випадку обсяг відповідальності страхувальника обмежений різницею між фактичним розміром завданої шкоди і сумою страхового відшкодування.

Вироком суду першої інстанції, залишеним апеляційним судом без змін, ОСОБА_1 визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК.

У касаційній скарзі засуджений вказав на необґрунтовано стягнення з нього моральної шкоди за цивільним позовом потерпілого, що на його думку, суперечить ст. 26-1 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів».

ВС скасував оскаржувані вирок та ухвалу в частині вирішення цивільного позову щодо відшкодування моральної шкоди, призначив новий розгляд у суді першої інстанції в порядку цивільного судочинства.

Щодо доводів скажника про неправильне вирішення судами першої та апеляційної інстанцій позовних вимог потерпілого в частині відшкодування моральної шкоди, то суд касаційної інстанції дійшов такого висновку.

Вирішуючи цивільний позов, суд зобов'язаний об'єктивно дослідити обставини справи, з'ясувати учасників та характер правовідносин, що склалися між ними, встановити розмір шкоди, заподіяної внаслідок вчинення злочину, а також визначити порядок її відшкодування.

Цих вимог закону під час вирішення цивільного позову потерпілого в частині відшкодування моральної шкоди у кримінальному провадженні щодо ОСОБА_1 районним та апеляційним судами не дотримано.

З матеріалів кримінального провадження вбачається, що з метою відшкодування шкоди, завданої внаслідок вчинення злочину, передбаченого

ч. 1 ст. 286 КК, потерпілий ОСОБА_2 звернувся до ОСОБА_1 з цивільним позовом у кримінальному провадженні.

Суд першої інстанції встановив, що на момент вчинення правопорушення цивільно-правова відповідальність володільця транспортного засобу була застрахована у ПрАТ СК «П» за полісом обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, укладеним на підставі Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів».

Згідно з вказаним полісом у разі настання страхового випадку страхова компанія зобов'язується здійснити виплату страхового відшкодування, зокрема, за шкоду, заподіяну життю і здоров'ю потерпілого та його майну в таких сумах: 200 000 грн – за шкоду, заподіяну життю і здоров'ю; 100 000 грн – за шкоду, заподіяну майну.

Згідно зі ст. 22 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» у разі настання страхового випадку страховик у межах страхових сум, зазначених у страховому полісі, відшкодовує у встановленому цим Законом порядку оцінену шкоду, заподіяну внаслідок ДТП життю, здоров'ю, майну третьої особи.

Відповідно до правового висновку, викладеного у постанові Великої Палати Верховного Суду від 04 липня 2018 року (справа № 755/18006/15-ц), у випадках, коли деліктні відносини поєднуються з відносинами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, боржником у деліктному зобов'язанні в межах суми страхового відшкодування виступає страховик завдавача шкоди. Цей страховик, хоч і не завдав шкоди, але є зобов'язаним суб'єктом перед потерпілим, якому він виплачує страхове відшкодування замість завдавача шкоди у передбаченому Законом України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» порядку. Після такої виплати деліктне зобов'язання припиняється його належним виконанням страховиком завдавача шкоди замість останнього.

Відповідно до ст. 1194 ЦК особа, яка застрахувала свою цивільну відповідальність, у разі недостатності страхової виплати (страхового відшкодування) для повного відшкодування завданої нею шкоди зобов'язана сплатити потерпілому різницю між фактичним розміром шкоди і страховою виплатою (страховим відшкодуванням).

Отже, відшкодування шкоди особою, відповідальність якої застрахована за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, можливе за умови, що згідно з цим договором або Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» у страховика не виник обов'язок із виплати страхового відшкодування (зокрема, у випадках, передбачених ст. 37) чи розмір завданої шкоди перевищує ліміт відповідальності страховика.

В останньому випадку обсяг відповідальності страхувальника обмежений різницею між фактичним розміром завданої шкоди і сумою страхового відшкодування.

Покладання обов'язку з відшкодування шкоди у межах страхового відшкодування на страхувальника, який уклав відповідний договір страхування і сплачує страхові платежі, суперечить меті інституту страхування цивільно-правової відповідальності (ст. 3 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»).

Відповідно до положень ст. 26-1 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортів» страховиком відшкодовується потерпілому – фізичній особі, який зазнав ушкодження здоров'я під час ДТП, моральна шкода у розмірі 5 % страхової виплати за шкоду, заподіяну здоров'ю.

Усупереч викладеному, незважаючи на встановлення того факту, що на момент вчинення правопорушення цивільно-правову відповідальність володільця транспортного засобу було застраховано у ПрАТ СК «П» та був наявний договір (поліс) обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, суд дійшов передчасного висновку про стягнення з ОСОБА_1 у повному розмірі відшкодування заподіяної потерпілому моральної шкоди.

Переглянувши вирок суду першої інстанції щодо засудженого в апеляційному порядку, апеляційний суд усупереч вимогам ст. 419 КПК відповідних доводів засудженого належним чином не перевірів та без зазначення належних мотивів прийнятого рішення необґрунтовано погодився з визначеним порядком відшкодування потерпілому заподіяної злочинном моральної шкоди.

За таких обставин вирок районного суду та ухвала суду апеляційної інстанції щодо ОСОБА_1 у частині вирішення цивільного позову про відшкодування моральної шкоди ОСОБА_2 скасуванню з призначенням нового розгляду в суді першої інстанції в порядку цивільного судочинства.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 04 березня 2020 року у справі № 639/681/19 (провадження № 51-6055км19) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88103339>

Аналогічну правову позицію Верховний Суд висловив у постановках:

від 14 грудня 2021 року у справі № 755/5856/20 (провадження № 51-3481км21), з текстом якої можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102010689>

від 3 лютого 2021 року у справі № 564/2640/18 (провадження № 51-3333км20), з текстом якої можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94737998>

від 11 листопада 2020 року у справі № 712/9045/18 (провадження № 51-3333км20), з текстом якої можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93268462>

від 16 січня 2020 року у справі № 756/399/18 (провадження № 51-4731км19), з текстом якої можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87000835>

від 19 листопада 2019 року у справі № 404/5777/18 (провадження № 51-3800км19), з текстом якої можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85805281>

3.3. Рішення суду про стягнення із засудженого моральної шкоди в повному розмірі без урахування відповідальності страховика, визначеної договором страхування та посвідченої відповідним полісом, суперечить вимогам Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів».

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК та прийнято рішення про цивільний позов та стягнуто на користь потерпілої: з ПАТ НАСК «Оранта» 20 753,71 грн у рахунок відшкодування матеріальної шкоди; з ОСОБА_1 300 000 грн у рахунок відшкодування моральної шкоди. Апеляційний суд залишив вирок суду першої інстанції в частині вирішення цивільного позову без змін.

У касаційній скарзі засуджений ставить питання про необґрунтованість рішення місцевого та апеляційного судів у частині вирішення цивільного позову про стягнення з нього 300 000 грн у рахунок відшкодування моральної шкоди, ухваленого без урахування наявності страховика – ПАТ НАСК «О», в якому було застраховано його цивільно-правову відповідальність як власника наземного транспортного засобу.

ВС змінив оскаржувані судові рішення в частині вирішення цивільного позову щодо відшкодування моральної шкоди, зазначивши таке.

Доводи касаційної скарги про неправильність вирішення судом першої інстанції цивільного позову потерпілої ОСОБА_2 про стягнення з нього 300 000 грн у рахунок відшкодування моральної шкоди є частково обґрунтованими.

З матеріалів кримінального провадження вбачається, що внаслідок вчинення ОСОБА_1 кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК, потерпілій ОСОБА_2 було заподіяно матеріальну та моральну шкоду.

Одночасно цивільна відповідальність ОСОБА_1 на час ДТП була застрахована в ПАТ НАСК «О», що підтверджується полісом обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Цим полісом, в якому страхувальником є ОСОБА_1, забезпечена відповідальність осіб перед потерпілими за участю керованого автомобіля.

Тобто з урахуванням наявності договору страхування відповідальність у певних межах була покладена як на особу, яка застрахувала свою відповідальність, так і на страхову компанію.

Внаслідок ДТП, яке вчинено ОСОБА_1 на вказаному транспортному засобі, ОСОБА_4 отримав тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили його смерть.

З метою відшкодування шкоди, завданої вчиненням ОСОБА_1 злочином, передбаченим ч. 2 ст. 286 КК, мати ОСОБА_4 – ОСОБА_2 подала позов, визначивши як відповідачів ОСОБА_1 і страхову компанію, в якій останній застрахував свою цивільно-правову відповідальність. Відповідно потерпіла звернула вимоги до ОСОБА_1 про відшкодування моральної шкоди у розмірі 1 000 000 грн і до ПАТ НАСК «О» про відшкодування матеріальної шкоди у сумі 20 753,71 грн.

Місцевий суд у повному обсязі задовольнив позовні вимоги потерпілої до страхової компанії, стягнув із ПАТ НАСК «О» у рахунок відшкодування матеріальної

шкоди 20 753,71 грн, що не оскаржується в касаційному порядку, та визнав доведеним, що ОСОБА_2 завдано моральну шкоду на суму 300 000 грн, яку в повному обсязі стягнув з ОСОБА_1.

Зазначений у вироку розмір моральної шкоди, який не оскаржується в касаційній скарзі, визначено судом з огляду на характер та обсяг перенесених потерпілою страждань, які пов'язані зі смертю сина.

Однак рішення суду про стягнення 300 000 грн у повному об'ємі з ОСОБА_1 без урахування відповідальності страховика, визначеної договором страхування та посвідченої відповідним полісом, суперечить вимогам Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів».

Зокрема, п. 27.3. ст. 27 указанного Закону, крім іншого, передбачено, що страховик відшкодовує моральну шкоду, заподіяну смертю фізичної особи, батькам (усиновлювачам). Загальний розмір такого страхового відшкодування (регламентної виплати) цим особам стосовно одного померлого становить 12 мінімальних заробітних плат у місячному розмірі, встановлених законодавством на день настання страхового випадку.

Розмір мінімальної заробітної плати в місячному розмірі на день ДТП, тобто станом на ІНФОРМАЦІЯ_2, становив 4 723 грн, що визначено ст. 8 Закону України «Про державний бюджет на 2020 рік» від 14 листопада 2019 року № 294-ІХ.

Тому суду в рахунок відшкодування моральної шкоди належало стягнути зі страховика 56 676 грн (4723×12), а іншу суму – з ОСОБА_1.

Проте, оскільки потерпіла не забажала, аби страхова компанія відшкодовувала їй моральну шкоду, то місцевий суд повинен був зменшити визначений ним розмір відшкодування моральної шкоди в розмірі 300 000 грн на суму 56 676 грн і стягнути різницю з ОСОБА_1, що зроблено не було.

Ця помилка місцевого суду не була виправлена апеляційним судом, а тому підлягає усуненню судом касаційної інстанції шляхом зменшення суми відшкодування моральної шкоди, яка підлягає стягненню з ОСОБА_1, на 56 676 грн і стягнення з засудженого 243 324 грн (300 000 грн – 56 676 грн).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 27 липня 2021 року у справі № 431/1397/20 (провадження № 51-6363км20) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98705341>

3.4. Стягнення з МТСБУ частини вартості транспортного засобу не суперечить ст. 30 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», якщо власник транспортного засобу не застрахував своєї цивільно-правової відповідальності, а сума, яка підлягає стягненню, відповідає розмірам страхових сум, у межах яких МТСБУ здійснює регламентні виплати.

Вироком місцевого суду, залишеним без змін ухвалою апеляційного суду, ОСОБА_1 визнано винуватим у порушенні ПДР, що спричинило потерпілому середньої

тяжкості тілесне ушкодження, та засуджено за ч. 1 ст. 286 КК. Цивільний позов потерпілої ОСОБА_2 до МТСБУ та ОСОБА_1 задоволено частково. Стягнуто із МТСБУ 2 854,30 грн матеріальної шкоди, пов'язаними з витратами на лікування та із ОСОБА_1 5 000 грн моральної шкоди на користь потерпілої ОСОБА_2. Цивільний позов потерпілого ОСОБА_3 до МТСБУ та ОСОБА_1 задоволено частково: стягнуто із МТСБУ 100 000 грн матеріальної шкоди, пов'язаної з пошкодженням автомобіля, із ОСОБА_1 100 016,65 грн матеріальної шкоди, пов'язаної з пошкодженням автомобіля та 2 000 моральної шкоди на користь потерпілого ОСОБА_3.

У касаційній скарзі представник МТСБУ на обґрунтування своїх вимог вказав, що судами першої та апеляційної інстанцій неправильно вирішено цивільний позов ОСОБА_3, оскільки стягнуто розмір повної вартості транспортного засобу, що суперечить ст. 30 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (далі – Закон № 1961-IV).

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін.

Доводи касаційної скарги про те, що судами неправильно вирішено цивільний позов ОСОБА_3 в частині стягнення матеріальної шкоди, пов'язаної з пошкодженням автомобіля, колегія суддів вважає необґрунтованими з огляду на таке.

Відповідно до п. 22.1 ст. 22 Закону України № 1961-IV у разі настання події, що є підставою для проведення регламентної виплати, МТСБУ в межах страхових сум, що були чинними на день настання такої події, відшкодовує в установленому цим Законом порядку оцінену шкоду, заподіяну внаслідок ДТП життю, здоров'ю, майну третьої особи.

Статтею 41 Закону №1961-IV передбачено також перелік випадків, в яких регламентні виплати здійснюються саме МТСБУ за рахунок коштів з централізованих страхових резервних фондів чи з коштів фонду страхових гарантій.

Згідно з п. 41.1 ст. 41 Закону № 1961-IV МТСБУ за рахунок коштів фонду захисту потерпілих відшкодовує шкоду на умовах, визначених цим Законом, у разі її заподіяння, зокрема транспортним засобом, власник якого не застрахував своєї цивільно-правової відповідальності, крім шкоди заподіяної транспортному засобу, який не відповідає вимогам п. 1.7 ст. 1 цього Закону, та майну, яке перебувало в такому транспортному засобі.

Як убачається з наданих до касаційної скарги копій оспорюваних судових рішень, цивільні позови потерпілої ОСОБА_2 та ОСОБА_3 до МТСБУ задоволено повністю, стягнуто із МТСБУ 2 854, 30 грн на користь ОСОБА_2 матеріальної шкоди, пов'язаної з витратами на лікування та на користь ОСОБА_3 100 000 грн матеріальної шкоди, пов'язаної з пошкодженням автомобіля.

Згідно з вимогами п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК розмір матеріальних збитків, заподіяних потерпілому кримінальним правопорушенням, визначається експертизою.

За даними висновку експертного автотоварознавчого дослідження вартість відновлювального ремонту належного ОСОБА_3 автомобіля становить 314 632,66 грн, що перевищує його ринкову вартість на момент пошкодження (197 816,65 грн). З огляду на той факт, що вартість відновлювального ремонту

перевищує ринкову вартість автомобіля матеріальний збиток завданий ОСОБА_3 як власнику пошкодженого автомобіля експертом визначено в сумі 197 816,65 грн, що узгоджується з п. 8.2 Методики товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів, затвердженої наказом Міністерства юстиції України, Фонду державного майна України від 24 листопада 2003 року № 142/5/2092, відповідно до якого, у разі, якщо вартість відновлювального ремонту колісного транспортного засобу (далі – КТЗ) перевищує ринкову вартість КТЗ на момент його пошкодження, то відновлення автомобіля є економічно недоцільним, а розмір матеріального збитку, що заподіяний власнику КТЗ, приймається рівним ринковій вартості автомобіля на момент його пошкодження.

Також, районним судом встановлено, що потерпілим ОСОБА_3 здійснено витрати на проведення вказаної експертизи в сумі 3 200 грн, а тому загальна сума коштів, що підлягають стягненню на його користь становить 201 016,65 грн.

Відповідно до ст. 1194 ЦК особа, яка застрахувала свою цивільну відповідальність, у разі недостатності страхової виплати (страхового відшкодування) для повного відшкодування завданої нею шкоди зобов'язана сплатити потерпілому різницю між фактичним розміром шкоди і страховою виплатою (страховим відшкодуванням).

На момент ДТП цивільно-правова відповідальність засудженого ОСОБА_1 не була застрахована.

З 19 лютого 2016 року по 21 вересня 2019 рік було встановлені наступні розміри страхових сум (в межах яких МТСБУ здійснює регламентні виплати з цього Фонду), а саме 100 000 грн, у випадку заподіяння шкоди майну потерпілих – 200 000 грн у випадку заподіяння шкоди життю і здоров'ю потерпілих.

Відповідно до розподілу цивільно-правової відповідальності між страховиком та особою, що спричинила шкоду відповідно до встановленого розміру відповідальності МТСБУ в розмірі регламентної виплати відшкодуванню підлягає: за рахунок відповідача МТСБУ – 100 000 грн, за рахунок відповідача засудженого ОСОБА_1 101 016,65 грн з яких 1 000 грн були сплачені потерпілому засудженим під час розгляду справи в суді першої інстанції, тому за вироком стягненню підлягала матеріальна шкода, пов'язана з пошкодженням автомобіля, в сумі 200 016,65 грн.

Виходячи зі змісту наведених норм, які регламентують вирішення даного питання, суд першої інстанції обґрунтовано задовольнив позовні вимоги потерпілого ОСОБА_3 в частині відшкодування матеріальної шкоди на суму 100 000 грн, стягнувши її з МТСБУ.

Доводи представника МТСБУ в касаційній скарзі про вирішення судом цивільного позову потерпілого без урахування положень ст. 30 Закону № 1961-IV не є прийнятними.

Як убачається зі змісту оскаржуваних судових рішень, при розгляді справи в суді першої інстанції представник МТСБУ в судове засідання не з'явився, відзив на позов потерпілого ОСОБА_3 про стягнення з МТСБУ завданої матеріальної шкоди не подав і в своїй письмовій заяві просив суд розглянути цей позов без його участі.

У своїй апеляційній скарзі представник МТСБУ просив скасувати вирок в частині цивільного позову та відмовити в його задоволенні і не ставив питання перед судом апеляційної інстанції про проведення судового слідства щодо визначення розміру матеріальної шкоди завданої потерпілому ОСОБА_3 та клопотання про встановлення вартості автомобіля після ДТП не заявляв.

Також представник МТСБУ не надав апеляційному суду будь-яких доказів на підтвердження того, що вартість автомобіля після ДТП є вищою, або такою самою як і його вартість на момент ДТП.

Відповідно до ст. 1194 ЦК засуджений ОСОБА_1 зобов'язаний сплатити потерпілому ОСОБА_3 різницю між фактичним розміром шкоди і страховою виплатою (страховим відшкодуванням), яке підлягало стягненню на користь потерпілого з МТСБУ (100 000 грн).

Згідно з рішенням суду така різниця становить 100 016,65 грн.

За таких обставин засуджений ОСОБА_1 вправі був поставити перед судом питання про передачу пошкодженого автомобіля, вартість якого після ДТП становить 36 292,93 грн, в порядку статей 537, 539 КПК йому, однак такого клопотання в суді не заявляв і постановлений у справі вирок в апеляційному порядку не оскаржував.

Посилання представника цивільного відповідача на правові висновки ВС, викладені у постанові від 31 березня 2021 року у справі № 127/19300/17, є безпідставним, оскільки в цьому рішенні суди визнали необґрунтованим задоволення вимог про відшкодування матеріальної шкоди в повному обсязі і одночасне залишення у власності позивача цього автомобіля. У той же час, в даному провадженні представник потерпілого (цивільного позивача) не заперечував проти передачі пошкодженого автомобіля засудженому ОСОБА_1 (цивільному відповідачу), після повного відшкодування ним потерпілому завданої шкоди.

Як убачається з ухвали апеляційного суду, наведені в апеляційній скарзі доводи представника МТСБУ є аналогічними тим, що викладені в його касаційній скарзі, та були предметом ретельної перевірки суду апеляційної інстанції, який надав на них вичерпні відповіді та належним чином обґрунтував своє рішення з наведенням докладних мотивів, з яких цю апеляційну скаргу було залишено без задоволення, а вирок без змін.

Вирок місцевого суду та ухвала апеляційного суду в частині вирішення цивільних позовів є належно обґрунтованими та вмотивованими і за змістом відповідають вимогам статей 370, 374, 419 КПК.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 16 грудня 2021 року у справі №723/4999/19 (провадження № 51-1927км21) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102221828>

3.5. Оскільки засуджений є учасником бойових дій, то з урахуванням вимог п. 13.1 ст. 13 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» цивільна відповідальність за спричинення ним шкоди внаслідок ДТП покладається як на нього самого, так і на МТСБУ. Суд розглядає цивільний позов у кримінальному провадженні за правилами, визначеними кримінальним процесуальним законом,

та не уповноважений встановлювати наявності чи відсутності інших осіб, котрі мають право пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану суспільно небезпечним діянням.

Вироком місцевого суду ОСОБА_1 засуджено за ч. 2 ст. 286 КК. Стягнуто з ОСОБА_1 на користь потерпілої ОСОБА_2 150 539 грн в рахунок відшкодування матеріальної шкоди, 443 324 грн в рахунок відшкодування моральної шкоди, спричиненої смертю її чоловіка ОСОБА_3.

Стягнуто з МТСБУ на користь потерпілої ОСОБА_2 56 766 грн в рахунок відшкодування матеріальної шкоди, 56 766 грн в рахунок відшкодування моральної шкоди, спричиненої смертю її чоловіка ОСОБА_3.

Апеляційний суд змінив вирок місцевого суду в частині вирішення цивільного позову та зменшив суму стягнення з ОСОБА_1 на користь потерпілої ОСОБА_2 в рахунок відшкодування матеріальної шкоди до 539 грн.

У касаційній скарзі представник цивільного відповідача МТСБУ просить скасувати судові рішення щодо ОСОБА_1 в частині вирішення цивільного позову та призначити новий розгляд в суді першої інстанції. На думку адвоката, при вирішенні цивільного позову потерпілої ОСОБА_2 судами не було враховано норми Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» та не правильно визначено розмір відшкодування моральної шкоди, яка підлягає стягненню з МТСБУ на користь потерпілої ОСОБА_2, без з'ясування наявності інших осіб, котрі за законом мають право на таке відшкодування.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін.

Цивільний позов у кримінальному провадженні розглядається судом за правилами, встановленими цим Кодексом. Якщо процесуальні правовідносини, що виникли у зв'язку з цивільним позовом, цим Кодексом не врегульовані, до них застосовуються норми ЦПК за умови, що вони не суперечать засадам кримінального судочинства.

З огляду на це, при вирішенні цивільного позову суд зобов'язаний об'єктивно дослідити обставини справи, з'ясувати учасників і характер правовідносин, що склалися між ними, встановити розмір шкоди, заподіяної внаслідок вчинення кримінального правопорушення, а також визначити порядок її відшкодування.

При вирішенні цивільного позову потерпілої ОСОБА_2 до ОСОБА_1 та МТСБУ, цих вимог закону місцевим та апеляційним судами дотримано.

Як вбачається з матеріалів кримінального провадження, внаслідок вчинення ОСОБА_1 кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК, потерпілій ОСОБА_2 було заподіяно матеріальну та моральну шкоду у зв'язку зі смертю її чоловіка ОСОБА_3, котрий у результаті ДТП отримав тілесні ушкодження, що спричинили його смерть.

З метою відшкодування завданої шкоди, потерпіла ОСОБА_2 подала позов до суду, визначивши як відповідачів ОСОБА_1 та МТСБУ.

Згідно з п. 13.1 ст. 13 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (далі – Закон № 1961-IV) учасники бойових дій, постраждалі учасники Революції Гідності та особи з інвалідністю внаслідок війни, що визначені законом, особи з інвалідністю I групи, які особисто керують належними їм транспортними засобами, а також особи, що керують транспортним засобом, належним особі з інвалідністю I групи, у її присутності, звільняються від обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності на території України. Відшкодування збитків від ДТП, винуватцями якої є зазначені особи, проводить МТСБУ у порядку, визначеному цим Законом.

Оскільки ОСОБА_1 є учасником бойових дій, то з урахуванням вимог вказаної норми Закону № 1961-IV відповідальність за спричинення ним шкоди внаслідок ДТП за його участі під час керування автомобілем, була покладена як на ОСОБА_1, так і на МТСБУ.

За приписами ст. 39 Закону № 1961-IV МТСБУ є єдиним об'єднанням страховиків, які здійснюють обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за шкоду, заподіяну третім особам. Основним завданням МТСБУ є здійснення виплат із централізованих страхових резервних фондів компенсацій та відшкодувань на умовах, передбачених цим Законом.

Відповідно до ст. 22 Закону № 1961-IV у разі настання події, яка є підставою для проведення регламентної виплати, МТСБУ у межах страхових сум, що були чинними на день настання такої події, відшкодовує у встановленому цим Законом порядку оцінену шкоду, заподіяну внаслідок ДТП життю, здоров'ю, майну третьої особи.

Також п. 27.3 ст. 27 цього Закону, крім іншого, передбачено, що страховик відшкодовує моральну шкоду, заподіяну смертю фізичної особи, її чоловіку (дружині), батькам (усиновлювачам) та дітям (усиновленим). Загальний розмір такого страхового відшкодування (регламентної виплати) цим особам стосовно одного померлого становить 12 мінімальних заробітних плат у місячному розмірі, встановлених законодавством на день настання страхового випадку, і виплачується рівними частинами.

Розмір мінімальної заробітної плати в місячному розмірі на день ДТП, тобто станом на 2 липня 2020 року, становив 4 723 грн, що визначено ст. 8 Закону України «Про державний бюджет на 2020 рік» від 14 листопада 2019 року № 294-IX.

Як убачається з вироку, місцевий суд, керуючись положеннями ст. 128 КПК, проаналізувавши вимоги потерпілої ОСОБА_2 до страховика, обґрунтовано дійшов висновку про їх задоволення у повному обсязі, з чим погодився й апеляційний суд, та стягнув із МТСБУ на користь потерпілої у рахунок відшкодування матеріальної шкоди 56 766 грн, яка не оскаржується в касаційному порядку, і визнав доведеним, що ОСОБА_2 завдано моральну шкоду на суму 500 000 грн, з якої 56 776 грн стягнув з МТСБУ, а іншу суму – з ОСОБА_1.

При визначенні та обґрунтуванні стягнення на користь потерпілої в рахунок відшкодування моральної шкоди було враховано конкретні обставини провадження,

докази, досліджені й оцінені в судовому засіданні, а також характер та обсяг перенесених нею страждань, які пов'язані з втратою чоловіка. Підстав для зменшення цього розміру немає.

Що стосується доводів касаційної скарги представника цивільного відповідача МТСБУ про порушення судами вимог Закону № 1961-IV щодо необхідності розподілу страхового відшкодування моральної шкоди рівними частинами між іншими родичами потерпілого, то вони є необґрунтованими, оскільки крім потерпілої ОСОБА_2 жодна інша особа, котра відповідно до положень п. 27.3 ст. 27 цього Закону має право на відшкодування моральної шкоди, заподіяної смертю ОСОБА_3, з цивільним позовом до суду не зверталася. При цьому суд розглядає цивільний позов у кримінальному провадженні за правилами, визначеними кримінальним процесуальним законом та не уповноважений встановлювати наявність чи відсутність інших осіб, котрі мають право пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану суспільно небезпечним діянням.

Переглянувши вирок в апеляційному порядку, перевіrivши доводи апеляційної скарги представника цивільного відповідача МТСБУ у частині вирішенні цивільного позову потерпілої ОСОБА_2 до МТСБУ, які є аналогічними доводам його касаційної скарги, апеляційний суд відповідно до приписів ст. 419 КПК обґрунтовано визнав їх неспроможними, навівши належні й достатні мотиви спростування.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 02 листопада 2021 року у справі № 482/1361/20 (провадження № 51-3872км21) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100885062>

3.6. Якщо особа, яка має здійснити страхове відшкодування (регламентну виплату), не дає згоди на лікування потерпілого за кордоном, такі витрати на лікування належить стягнути із засудженого.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 засуджено за ч. 1 ст. 286 КК. Ухвалою апеляційного суду зазначений вирок залишено без змін.

У касаційній скарзі засуджений ставить вимогу про скасування судових рішень у частині вирішення цивільного позову та призначення нового розгляду в суді першої інстанції.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін, зазначивши таке.

З матеріалів кримінального провадження видно, що між засудженим і ПрАТ «У» укладено договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідності власників наземних транспортних засобів. Відповідно до умов полісу страхова сума на одного потерпілого за шкоду, заподіяну життю і здоров'ю, становить 100 000 грн, за шкоду, заподіяну майну, – 50 000 грн.

Як видно з вироку, при вирішенні питання щодо розміру стягнення з засудженого на користь потерпілої ОСОБА_3 в частині морального відшкодування суд урахував негативний вплив наслідків злочину на якість життя потерпілої,

яка отримала травму обличчя внаслідок ДТП, тривалий час перебувала на лікуванні та реабілітації, відчувала хвилювання та побоювання, що її обличчя не відновиться після отриманої травми. Крім того, потерпіла зазнала значних змін у звичному укладі життя, втратила роботу, змушена була переїхати проживати до м. Львова, а згодом – до Італії, де працює її мати, яка здійснювала за нею догляд.

Враховавши наведені обставини, суд дійшов висновку, що заявлений потерпілою ОСОБА_3 цивільний позов щодо моральної шкоди у розмірі 60 000 грн є обґрунтованим, тому визнав за необхідне задовольнити його в повному обсязі.

При цьому ВС погоджується і з правильністю рішення про необхідність стягнення на користь потерпілої ОСОБА_3 з ОСОБА_1 57 000 грн та зі страхової компанії 3 000 грн – у розмірі 5 % від визначеного розміру заподіяної шкоди.

У кримінальному провадженні потерпілою був заявлений цивільний позов про відшкодування матеріальної шкоди в розмірі 57 741,62 грн, зокрема, до ПрАТ «У» з урахуванням ліміту страхового полісу, а також до ОСОБА_6.

Перевіривши докази на обґрунтування заявленої потерпілою суми, суд дійшов висновку, що розмір матеріальної шкоди, вказаний у позові, у повному обсязі підтверджується наданими потерпілою письмовими доказами, а тому прийняв рішення про необхідність стягнення відповідної суми на користь ОСОБА_3.

Ураховавши ці обставини, а також те, що цивільно-правову відповідальність власника наземного транспортного засобу ОСОБА_1 було застраховано, суд дійшов висновку, що матеріальна шкода підлягає стягненню зі страхової компанії, за винятком витрат на лікування, понесених потерпілою за кордоном, які належить стягнути з засудженого. З таким рішенням погоджується і ВС, оскільки воно відповідає вимогам ЦК та ч. 2 ст. 24 «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», згідно з якою витрати, пов'язані з лікуванням потерпілого в іноземній державі, відшкодовуються, якщо лікування було узгоджено з особою, яка має здійснити страхове відшкодування (регламентну виплату), а, як видно з матеріалів кримінального провадження, ПрАТ «У» заперечила проти таких виплат через відсутність згоди на лікування потерпілої за кордоном.

Приймаючи рішення щодо стягнення на користь потерпілої моральної та матеріальної шкоди, а також щодо розподілу витрат на відшкодування коштів за заявленим у кримінальному провадженні позовом між засудженим та ПрАТ «У», суд повною мірою дотримався вимог статей 22, 23, 1167, 1168 ЦК, статей 127–129 КПК, а також законодавства у сфері страхування.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 серпня 2019 року у справі № 463/1685/17 (провадження № 51-9383км18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83782590>

3.7. Якщо позовні вимоги пред'явлено не до всіх належних відповідачів, зокрема, їх не пред'явлено до страховика, суд позбавлений можливості давати оцінку обґрунтованості таких позовних вимог, визначати розмір сум, які підлягають відшкодуванню внаслідок ДТП, та здійснювати їх розподіл між страховиком у межах

страхових сум і винуватцем ДТП. Тому відмова у задоволенні позовних вимог із роз'ясненням потерпілому та його представнику права на звернення до суду в порядку цивільного судочинства з відповідними позовними вимогами до засудженого і страховика або лише до засудженого після виплати страховиком страхового відшкодування у межах страхових сум за заявою потерпілого є обґрунтованою.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 засуджено за ч. 1 ст. 286 КК. У задоволенні позовних вимог потерпілого ОСОБА_2 відмовлено в повному обсязі. Ухвалою апеляційного суду вирок суду першої інстанції залишено без змін.

У касаційній скарзі прокурор та представник потерпілого, серед іншого, посилаються на необґрунтованість відмови у задоволенні позовних вимог потерпілого ОСОБА_2 до обвинуваченого ОСОБА_1 про відшкодування матеріальної та моральної шкоди у зв'язку з тим, що цивільно-правова відповідальність останнього застрахована АСК «О», до якої позов не пред'явлено та її не залучено як третю особу.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін.

Відповідно до ч. 5 ст. 128, ч. 1 ст. 129 КПК цивільний позов у кримінальному провадженні розглядається судом за правилами, встановленими цим Кодексом, та із застосуванням норм ЦПК, якщо вони не суперечать засадам кримінального судочинства. Ухвалюючи обвинувальний вирок, суд залежно від доведеності підстав і розміру позову задовольняє цивільний позов повністю або частково чи відмовляє в ньому.

Приймаючи рішення щодо цивільного позову потерпілого ОСОБА_2 суд урахував, що за дослідженою судом копією полісу обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів на момент ДТП цивільно-правова відповідальність особи, яка на відповідній правовій підставі керувала транспортним засобом була застрахована АСК «О».

На початку судового розгляду суд ухвалою залучив до участі в розгляді кримінального провадження АСК «О» як третю особу на стороні цивільного відповідача, котра не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, якій було повідомлено про час та місце судового розгляду, однак до суду представника АСК «О» не було направлено, позицію щодо позовних вимог не висловлено.

Стороною захисту надано підтвердження того, що ОСОБА_1 повідомив страховика про страховий випадок шляхом подання відповідної письмової заяви.

Відмовляючи в задоволенні позову потерпілого, суд обґрунтовано послався на правовий висновок, викладений у постанові Великої Палати Верховного Суду від 4 липня 2018 року (провадження № 755/18006/15-ц), відповідно до якого у випадках, коли деліктні відносини поєднуються з відносинами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, боржником у деліктному зобов'язанні в межах суми страхового відшкодування виступає страховик завдавача шкоди. Цей страховик хоч і не завдав шкоди, але є зобов'язаним суб'єктом перед потерпілим, якому він виплачує страхове

відшкодування замість завдавача шкоди у передбаченому Законом України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» порядку. Після такої виплати деліктне зобов'язання припиняється його належним виконанням страховиком завдавача шкоди замість останнього. За умов, передбачених у ст. 38 вказаного Закону, цей страховик набуває право зворотної вимоги (регрес) до завдавача шкоди на суму виплаченого потерпілому страхового відшкодування. Відповідно до ст. 1194 ЦК особа, яка застрахувала свою цивільну відповідальність, у разі недостатності страхової виплати (страхового відшкодування) для повного відшкодування завданої нею шкоди зобов'язана сплатити потерпілому різницю між фактичним розміром шкоди і страховою виплатою (страховим відшкодуванням). Отже, відшкодування шкоди особою, відповідальність якої застрахована за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, можливе за умови, що згідно з цим договором або Законом України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» у страховика не виник обов'язок з виплати страхового відшкодування (зокрема, у випадках, передбачених у ст. 37) чи розмір завданої шкоди перевищує ліміт відповідальності страховика. В останньому випадку обсяг відповідальності страхувальника обмежений різницею між фактичним розміром завданої шкоди і сумою страхового відшкодування. Покладання обов'язку з відшкодування шкоди у межах страхового відшкодування на страхувальника, який уклав відповідний договір страхування і сплачує страхові платежі, суперечить меті інституту страхування цивільно-правової відповідальності (ст. 3 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»).

Суд першої інстанції дійшов висновку, що оскільки на момент ДТП цивільно-правова відповідальність ОСОБА_1 була застрахована, покладання обов'язку з відшкодування шкоди у межах страхового відшкодування на обвинуваченого суперечить меті інституту страхування цивільно-правової відповідальності.

Потерпілим ОСОБА_2 заявлено позов щодо відшкодування шкоди, яка прямо передбачена п. 22.1 ст. 22, статтями 23, 28 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», у розмірі 217 368,82 грн.

Суд на стадії прийняття цивільного позову звернув увагу потерпілого та його представника щодо пред'явлення позовних вимог до АСК «О» або залучення останньої до участі у розгляді справи як співвідповідача, оскільки страховик у цьому випадку виступає третьою особою на стороні цивільного відповідача, з якого позовні вимоги не пред'являються. Однак зауваження суду було проігноровано, потерпілий та його представник своїми процесуальними правами скористалися на власний розсуд та не побажали пред'являти позовні вимоги до АСК «О» або залучити останню як співвідповідача.

Суд дійшов висновку, що оскільки позовні вимоги пред'явлено не до всіх належних відповідачів (не пред'явлено до страховика АСК «О»), то суд позбавлений

можливості давати оцінку обґрунтованості таких позовних вимог, визначати розмір сум, які підлягають відшкодуванню внаслідок ДТП, та здійснювати їх розподіл між страховиком (у межах страхових сум) і винуватцем ДТП.

Ураховуючи викладене, суд першої інстанції відмовив у задоволенні позовних вимог, роз'яснивши потерпілому та його представнику право звернення до суду в порядку цивільного судочинства з відповідними позовними вимогами до ОСОБА_1 і АСК «О» або лише до ОСОБА_1 після виплати страховиком страхового відшкодування у межах страхових сум за заявою потерпілого.

З такими висновками погодився й апеляційний суд, дослідивши матеріали кримінального провадження та ретельно проаналізувавши доводи в апеляційних скаргах.

Апеляційний суд не взяв до уваги посилання представника потерпілого на інші правові позиції щодо вирішення цивільних позовів в аналогічних справах, оскільки вирок суду, яким вирішено і питання цивільного позову, ухвалено після прийняття правового висновку Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 4 липня 2018 року (755/18006/15-ц) і він є обов'язковим відповідно до ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

У зв'язку з цим судами обґрунтовано було постановлено судові рішення саме з урахуванням зазначеного висновку Великої Палати.

Також ВС погоджується з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про те, що суд був позбавлений можливості надавати оцінку наявності чи відсутності підстав для стягнення витрат зі страхової компанії, оскільки позивачем не було залучено до участі у кримінальному провадженні АСК «О» як співвідповідача.

Таким чином, беручи до уваги вищезазначене, ВС дійшов висновку про відсутність обґрунтованих підстав для задоволення скарг та скасування чи зміни судових рішень.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 грудня 2019 року у справі № 199/6524/18 (провадження № 51-1748км19) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86333819>

3.8. Виплата страхового відшкодування безпосередньо страхувальнику здійснюється без урахування податку на додану вартість, який повертається страхувальнику після надання документів про оплату запчастин / відновлюваного ремонту на суму, що включає цей податок, у межах суми страхового відшкодування. У разі, якщо страхові суми не перераховуються безпосередньо потерпілим, а спрямовуються на придбання у платника податку на додану вартість послуг з ремонту, заміщення, відтворення застрахованого об'єкта, які мають бути використані в процесі його ремонту, то розрахунок суми виплати на таке придбання здійснюється з урахуванням сум податку на додану вартість, які включаються до вартості й виділяються окремим рядком.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_2 засуджено за ч. 1 ст. 286 КК. Цивільний позов задоволено частково: стягнуто з засудженого на користь потерпілого 2 317,60

грн у рахунок відшкодування матеріальної шкоди, 5 000 грн моральної шкоди та 832,42 грн витрати на правову допомогу. Стягнуто з ПАТ «Страхова компанія «А» на користь потерпілого 42 692,52 грн у рахунок відшкодування матеріальної шкоди та 4 717 грн на правову допомогу. У задоволенні решти позовних вимог відмовлено. Ухвалою суду апеляційної інстанції вирок змінено в частині зменшення стягнення з ПАТ «Страхова компанія «А» на користь потерпілого до 42 692 грн та збільшення стягнення з засудженого на користь потерпілого до 12 867,02 грн.

У касаційній скарзі представник цивільного відповідача, вказує на неправильне визначення розміру матеріальної шкоди, так як, у порушення вимог ст. 6 п. 36.2. Закону «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» судом не зменшено суму на розмір податку, визначеного законом, через відсутність документів, що підтверджують факт проведення ремонту.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін.

Відповідно до приписів статей 22, 29 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» при настанні страхового випадку страховик відповідно до лімітів відповідальності страховика відшкодовує у встановленому цим Законом порядку оцінену шкоду, яка була заподіяна у результаті ДТП життю, здоров'ю, майну третьої особи.

У зв'язку з пошкодженням транспортного засобу відшкодовуються витрати, пов'язані з відновлювальним ремонтом транспортного засобу з урахуванням зносу, розрахованого у порядку, встановленому законодавством.

За змістом вказаних норм у випадку виплати страхового відшкодування безпосередньо страхувальнику виплата здійснюється без податку на додану вартість, який повертається страхувальнику після надання документів про оплату запчастин/відновлюваного ремонту на суму, що включає податок на додану вартість, в межах суми страхового відшкодування. У разі, якщо страхові суми не перераховуються безпосередньо потерпілим, а спрямовуються на придбання у платника податку на додану вартість послуг по ремонту, заміщенню, відтворенню застрахованого об'єкта, які мають бути використані в процесі його ремонту, то розрахунок суми виплати на таке придбання здійснюється з урахуванням сум податку на додану вартість, які включаються до вартості й виділяються окремим рядком.

Разом з цим, стягуючи з ПАТ «Страхова компанія «А» на користь потерпілого ОСОБА_3 матеріальну шкоду, завдану кримінальним правопорушенням, суд першої інстанції вірно оцінив шкоду в межах страхового ліміту, на підставі висновків експертного товарознавчого дослідження, яке було здійснено з врахуванням вартості фізичного зносу і втрати товарної вартості запчастин автомобілю.

Суд першої інстанції вірно встановив, що у визначену суму матеріального збитку транспортного засобу не включена вартість податку на додану вартість, яка з ПАТ «Страхова компанія «А» стягнута не була, оскільки на час ухвалення вироку

зазначений автомобіль відремонтовано не було і доказів понесених витрат на його відновлення суду не надано.

Також районним судом обґрунтовано стягнуто з ПАТ «Страхова компанія «А» витрати на лікування потерпілого ОСОБА_3, адже вони документально підтвердженні відповідним закладом охорони здоров'я.

Таким чином, безпосередньо дослідивши надані докази у справі, суд першої інстанції визнав їх достатніми для часткового задоволення цивільного позову.

Перевіривши вирок суду першої інстанції в частині стягнення відшкодування витрат на лікування та вартості матеріального збитку на відновлення пошкодженого автомобілю в апеляційному порядку, апеляційний суд надав належну оцінку доводам апеляційної скарги представника цивільного відповідача, які є аналогічними доводами його касаційної скарги, та навівши підстави прийнятого рішення, обґрунтовано відмовив у їх задоволенні.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 січня 2019 року у справі № 311/1683/17 (провадження № 51-7708км18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79250401>

3.9. У разі заявлення особами, які перебували на утриманні потерпілого, що загинув у наслідок ДТП, у межах кримінального провадження цивільного позову до страхової компанії про відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого, доказуванню підлягає не лише факт родинних відносин, а й обставини, за яких особа перебувала на утриманні померлого та потребувала матеріальної допомоги.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_3 визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК. Цивільні позови потерпілих ОСОБА_1, ОСОБА_2 до ТОВ СК «А» задоволено. Ухвалою апеляційного суду вирок суду першої інстанції змінено в частині зменшення розміру моральної шкоди.

У касаційній скарзі представник потерпілих не погодився з висновками суду апеляційної інстанції щодо розміру моральної шкоди.

ВС скасував вирок суду першої інстанції та ухвалу суду апеляційної інстанції в частині вирішення цивільного позову і в цій частині призначив новий розгляд у суді першої інстанції в порядку цивільного судочинства.

Перевіривши рішення судів попередніх інстанцій та доводи касаційної скарги представника потерпілих, колегія суддів дійшла висновку, що рішення місцевого та апеляційного судів є необґрунтованими, виходячи з такого.

Положеннями ст. 27 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» визначено, що страховик здійснює відшкодування шкоди, заподіяної смертю потерпілого, виключно лише на умовах, встановлених ст. 1200 ЦК.

За змістом абз. 1 ч. 1 ст. 1200 ЦК у разі смерті потерпілого право на відшкодування шкоди мають непрацездатні особи, які були на його утриманні або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина потерпілого, народжена після його смерті.

Частиною 2 ст. 1200 ЦК встановлено, що особам, визначеним у пунктах 1–5 ч. 1 цієї статті, шкода відшкодовується у розмірі середньомісячного заробітку (доходу) потерпілого з вирахуванням частки, яка припадала на нього самого та працездатних осіб, які перебували на його утриманні, але не мають права на відшкодування шкоди. До складу доходів потерпілого також включаються пенсія, суми, що належали йому за договором довічного утримання (догляду), та інші аналогічні виплати, які він одержував.

Тобто, коло осіб, які мають право на відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого, можна розділити на дві групи: непрацездатні особи, які були на утриманні померлого або мали на день його смерті право на одержання утримання та дитина потерпілого, народжена після його смерті.

Факт перебування особи на утриманні померлого має значення для відшкодування шкоди, якщо допомога, яка надавалась, була для заявника постійним і основним джерелом засобів до існування. Одержання заявником заробітку, пенсії, стипендії, інших доходів не є підставою для відмови у встановленні факту перебування на утриманні, коли суд встановить, що основним і постійним джерелом засобів до існування була для заявника допомога з боку особи, яка надавала йому утримання.

Відповідно до ч. 1 ст. 202 СК України повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги.

Особа вважається такою, що потребує матеріальної допомоги, якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують їй прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Таким чином, для набуття права на утримання непрацездатна особа повинна мати дохід, менший встановленого законом прожиткового мінімуму на місяць.

Вказана обставина в ході судового розгляду має бути підтверджена належними і допустимими засобами доказування.

Як убачається з матеріалів кримінального провадження, предметом позову потерпілих ОСОБА_1 та ОСОБА_2 до ТОВ СК «А» є відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого, а тому доказуванню підлягає не лише факт родинних відносин, а й обставини, за яких особа перебувала на утриманні померлого та потребувала матеріальної допомоги.

Разом з тим, в ході касаційного розгляду колегією суддів встановлено, що судами попередніх інстанцій не було належним чином перевірено вищезазначені обставини та не досліджено докази, які вказують на можливість стягнення на користь потерпілих страхового відшкодування та впливають на розмір такого відшкодування.

За таких обставин колегія суддів дійшла висновку, що вирок місцевого суду та ухвалу апеляційного суду в частині цивільного позову не можна визнати законними, обґрунтованими і вмотивованими, оскільки їх постановлено з істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 9 липня 2020 року у справі № 756/8644/19 (провадження № 51-1637км20) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90385221>

3.10. Розмір страхового відшкодування за шкоду, заподіяну смертю потерпілої особи внаслідок ДТП, підлягає стягненню з МТСБУ окремо кожній малолітній дитині потерпілої особи, які перебували на її утриманні на день настання страхового випадку. Отримання пенсії малолітнім потерпілим у зв'язку із призначенням йому групи інвалідності та перебування іншого малолітнього потерпілого на утриманні за рахунок держави не впливає на факт одержання належної частини страхового відшкодування за шкоду, заподіяну смертю годувальника внаслідок ДТП.

За вироком місцевого суду ОСОБА_1 визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 286 КК. Цивільний позов ОСОБА_3, що діє в інтересах та як законний представник малолітніх ОСОБА_4 та ОСОБА_5 до ОСОБА_1 та до МТСБУ про відшкодування моральної шкоди, завданій кримінальним правопорушенням задоволено частково.

Стягнуто з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_3 моральну шкоду в розмірі 100 000 грн. Стягнуто з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_3, що діє в інтересах малолітньої ОСОБА_4, моральну шкоду в розмірі 100 000 грн. Стягнуто з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_3, що діє в інтересах малолітнього ОСОБА_5, моральну шкоду в розмірі 100 000 грн. Стягнуто з МТСБУ на користь ОСОБА_3 моральну шкоду в розмірі 12 800 грн. Стягнуто з МТСБУ на користь ОСОБА_3, що діє в інтересах малолітньої ОСОБА_4, моральну шкоду в розмірі 12 800 грн. Стягнуто з МТСБУ на користь ОСОБА_3, що діє в інтересах малолітнього ОСОБА_5, моральну шкоду в розмірі 12 800 грн. Стягнуто з МТСБУ на користь ОСОБА_3, що діє в інтересах малолітньої ОСОБА_4, страхове відшкодування в розмірі 115 200 грн. Стягнуто з МТСБУ на користь ОСОБА_3, що діє в інтересах малолітнього ОСОБА_5, страхове відшкодування в розмірі 115 200 грн. Стягнуто з МТСБУ на користь ОСОБА_3 11 160 грн відшкодувань витрат на поховання. У задоволенні решти вимог цивільного позову відмовлено.

Апеляційний суд вирок місцевого суду залишив без зміни.

У касаційній скарзі представник цивільного відповідача МТСБУ, стверджує, що в матеріалах провадження відсутні будь-які дані про те, що діти померлої ОСОБА_2 були на її повному утриманні або одержували від неї допомогу, яка була для них основним джерелом засобів для існування, а до заяви про виплату страхового відшкодування не було долучено всіх необхідних документів, передбачені пп «е» п. 35.2 ст.35 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів». Вказує, що відповідно до положень п. 27.2 ст. 27 вказаного Закону загальний розмір страхового відшкодування утриманцям одного потерпілого не може бути меншим, ніж 36 МЗП у місячному розмірі, встановлених законом на день настання страхового випадку, що становить 115 200 грн, яке повинно бути відшкодоване всім утриманцям потерпілої рівними частинами, однак судами безпідставно стягнуто з МТСБУ вказану суму кожному утриманцю потерпілої, що є перевищенням страхової суми.

Водночас зазначає, що син померлої ОСОБА_2 є інвалідом, і йому гарантовано право на матеріальне забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України та соціальну захищеність шляхом встановлення державної соціальної допомоги

на рівні прожиткового мінімуму згідно із Законом України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», а донька є ученицею гімназії-інтернату, навчання в якій передбачає її утримання за рахунок держави.

ВС залишено без зміни вказані судові рішення.

Колегія суддів ККС зазначає, що твердження представника цивільного відповідача про те, що розмір страхового відшкодування утриманцям одного потерпілого повинен бути відшкодованим всім утриманцям потерпілої рівними частинами, не відповідає вимогам п. 27.2 ст. 27 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» та ст.1200 ЦК, є неспроможними, з огляду на таке.

Суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, стягнув на користь цивільного позивача з МТСБУ 279 960 грн страхової суми, з яких по 12 800 грн на користь ОСОБА_3, малолітніх ОСОБА_4 та ОСОБА_5 моральної шкоди та по 115 200 грн на користь малолітніх ОСОБА_4 та ОСОБА_5 страхового відшкодування, а також 11 160 грн відшкодувань витрат на поховання на користь ОСОБА_3.

Як встановлено судами, на момент ДТП після смерті ОСОБА_2 залишилося двоє малолітніх дітей - ОСОБА_4, ОСОБА_5, яких визнано потерпілими, а також матір ОСОБА_3 пенсійного віку, яку також визнано потерпілою та законним представником малолітніх потерпілих. Потерпіла заявила цивільний позов до МТСБУ про виплату страхового відшкодування.

Суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, призначаючи страхове відшкодування, врахував положення п. 27.2 ст. 27 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» та те, що Законом України «Про держаний бюджет України на 2017 рік» було встановлено мінімальний розмір заробітної плати у місячному розмірі 3 200 грн, визначив розмір страхового відшкодування за шкоду, заподіяну смертю потерпілої внаслідок ДТП з розрахунку 36 x 3 200 грн, що дорівнює 115 200 грн та стягнув з МТСБУ вказану суму кожній дитині померлої ОСОБА_2, оскільки вони є малолітніми і перебували на утриманні потерпілої на день її смерті. Таким чином, суди правильно вирішили питання про стягнення з МТСБУ на користь дітей потерпілої страхового відшкодування у розмірі 115 200 грн кожному.

Що стосується доводів касаційної скарги представника відповідача про те, що в матеріалах провадження відсутні будь-які дані про те, що діти померлої ОСОБА_2 були на її повному утриманні або одержували від неї допомогу, яка була для них основним джерелом засобів для існування, а до заяви про виплату страхового відшкодування не були долучені всі необхідні документи, передбачені пп. «е» п. 35.2 ст.35 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», то слід зазначити наступне.

Як убачається з матеріалів кримінального провадження, ОСОБА_4 та ОСОБА_5, є малолітніми дітьми, отже перебували на повному утриманні своєї матері – померлої ОСОБА_2.

Що стосується доводів адвоката про те, що син померлої ОСОБА_2 є інвалідом і йому гарантовано право на матеріальне забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України та їх соціальну захищеність шляхом встановлення державної соціальної допомоги на рівні прожиткового мінімуму згідно із Законом України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», а донька є ученицею гімназії-інтернату, навчання в якій передбачає її утримання за рахунок держави, то колегія суддів зазначає таке. Відповідно ч. 3 ст. 1200 ЦК особам, які втратили годувальника, шкода відшкодовується в повному обсязі без урахування пенсії, призначеної їм внаслідок втрати годувальника, та інших доходів.

Детальніше з текстом постанови ВС від 09.12.2021 у справі № 455/1255/20 (провадження № 513706км21) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101913233>

3.11. Заявлення МТСБУ вимог до засудженого про компенсацію регламентної виплати потерпілим не свідчить про виникнення в засудженого додаткового обов'язку з відшкодування шкоди потерпілим і фактичне збільшення розміру матеріальної та моральної шкоди, стягнутої на користь потерпілих за вироком місцевого суду. Виплата у зв'язку з втратою годувальника в порядку ст. 1200 ЦК, яка здійснена МТСБУ на користь потерпілого, який втратив годувальника, та підлягає стягненню із засудженого, є окремим видом компенсаційних виплат у зв'язку зі смертю фізичної особи (годувальника). Зазначена виплата не може впливати на розмір моральної шкоди, стягнутої судом на користь потерпілого, який втратив годувальника, в порядку статей 1167, 1168 ЦК.

За вироком місцевого суду ОСОБА_1 засуджено за ч. 2 ст. 286 КК, на підставі ст. 75 КК ОСОБА_1 звільнено від відбування покарання з випробуванням. Цим же вироком ухвалено стягнути із ОСОБА_1: на користь ОСОБА_2 матеріальну шкоду в розмірі 50 615 грн та моральну шкоду в розмірі 250 000 грн; на користь законного представника малолітніх потерпілих ОСОБА_3, ОСОБА_4 – ОСОБА_5 моральну шкоду спричинену ОСОБА_4 та ОСОБА_3 в розмірі 500 000 грн.

Апеляційний суд скасував вирок суду першої інстанції щодо ОСОБА_1 в частині призначення покарання та ухвалив свій вирок. В решті вирок суду залишено без змін.

У касаційній скарзі захисник, серед іншого, вказує на необґрунтованість визначення розміру моральної шкоди у сумі 750 000 грн, яка була стягнута з ОСОБА_1 на користь потерпілих, оскільки зазначена сума є непосильною для його сім'ї, та яку він зможе відшкодувати лише шляхом працевлаштування, що неможливо за умови реального відбуття покарання. Разом із тим, захисник вважає, що розмір моральної шкоди стягнутої за вироком місцевого суду з ОСОБА_1 на користь потерпілих, підлягає зменшенню й у зв'язку з пред'явленою МТСБУ регресною вимогою про відшкодування виплаченої на користь ОСОБА_2 та ОСОБА_7 регламентної виплати, пов'язаної із втратою годувальника, у сумі 75 114 грн.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін.

Як убачається з матеріалів кримінального провадження, потерпілим ОСОБА_2 було пред'явлено цивільний позов про стягнення в солідарному порядку з обвинуваченого та ТОВ «АЛЬФАПРОФ» спричиненої матеріальної шкоди в розмірі 70 615 грн та моральної шкоди в розмірі 700 000 грн; законним представником малолітніх потерпілих ОСОБА_3, ОСОБА_4 – ОСОБА_5 пред'явлено цивільний позов про стягнення з обвинуваченого спричиненої моральної шкоди в розмірі 700 000 грн.

Суд першої інстанції, як убачається з мотивувальної частини вироку, з рішенням якого погодився й суд апеляційної інстанції, задовольняючи частково заявлені цивільні позови потерпілого ОСОБА_2 та законного представника малолітніх потерпілих ОСОБА_3, ОСОБА_4 – ОСОБА_5 про стягнення моральної шкоди з ОСОБА_1, взяв до уваги встановлені в суді обставини загибелі ОСОБА_6 в ДТП з вини обвинуваченого, що призвело до позбавлення близьких родичів і членів сім'ї загиблого певних елементів благополуччя, а також до психологічних страждань і суттєвих негативних змін в їх подальшому житті, а також з огляду на характер і тривалість моральних страждань потерпілих, обставини, за яких була спричинена їм моральна шкода, ступінь вини обвинуваченого, здійснені ним заходи на можливе часткове відшкодування заподіяної шкоди та враховуючи вимоги статей 23, 1167, 1168 ЦК, дійшов висновку про задоволення заявлених вимог щодо відшкодування спричиненої моральної шкоди на користь батька загиблого в розмірі 250 000 грн, на користь дітей загиблого в розмірі 500 000 грн, і саме такі суми, суд першої інстанції визнав справедливими і співрозмірними з понесеними потерпілими моральними стражданнями.

Суд апеляційної інстанції належним чином перевірів доводи апеляційної скарги захисника про неправильне вирішення цивільного позову у частині завищення розміру моральної шкоди та дійшов обґрунтованого висновку про відсутність підстав для його зменшення.

Також, на думку колегії суддів касаційної інстанції, не впливають на такий висновок апеляційного суду й доводи касаційної скарги захисника про необхідність зменшення розміру моральної шкоди, стягнутої за вироком місцевого суду з ОСОБА_1 на користь потерпілих, у зв'язку з пред'явленою МСТБУ регресною вимогою про відшкодування суми виплаченої на користь ОСОБА_2 та ОСОБА_7 регламентної виплати, пов'язаної із втратою годувальника.

Так, згідно з вироком із ОСОБА_1 на користь потерпілого ОСОБА_2 була стягнута матеріальна шкода в розмірі 50 615 грн та моральна шкода в розмірі 250 000 грн; на користь законного представника малолітніх потерпілих ОСОБА_3, ОСОБА_4 – ОСОБА_5 була стягнута моральна шкода спричинена ОСОБА_4 та ОСОБА_3 в розмірі 500 000 грн.

Відповідно ж до листа № 3.1-01-6/374444 від 11 грудня 2020 року МТСБУ, за заявами потерпілих ОСОБА_2 (батько загиблого ОСОБА_6) та ОСОБА_7 (мати загиблого ОСОБА_6) визначено розмір заподіяної шкоди, пов'язаної з втратою годувальника, та здійснено регламентну виплату потерпілим у сумі 75 114,00 грн.

Покликаючись на цей лист та заявлену у ньому вимогу до обвинуваченого ОСОБА_1 про компенсацію здійсненої МСТБУ регламентної виплати потерпілим,

захисник стверджує, що це свідчить про виникнення в засудженого додаткового обов'язку з відшкодування шкоди потерпілим та фактичне збільшення розміру матеріальної та моральної шкоди, стягнутої з ОСОБА_1 на користь потерпілих за вироком місцевого суду.

Проте, вказане твердження касаційної скарги захисника необхідно визнати безпідставним з огляду на наступне.

Так, відповідно до ст. 27 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (далі – Закон № 1961-VI) окремо передбачено обов'язки страховика (а у визначених цим Законом випадках – МТСБУ) щодо здійснення відшкодування:

- шкоди, заподіяної смертю потерпілого, на умовах, встановлених ст. 1200 ЦК, кожній особі, яка має право на таке відшкодування, рівними частинами (п. 27.2);
- моральної шкоди, заподіяної смертю фізичної особи, її чоловіку (дружині), батькам (усиновлювачам) та дітям (усиновленим) (п. 27.3);
- витрат на поховання та на спорудження надгробного пам'ятника (п. 27.4).

Водночас, згідно з положеннями ч. 1 ст. 1200 ЦК у разі смерті потерпілого право на відшкодування шкоди мають непрацездатні особи, які були на його утриманні або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина потерпілого, народжена після його смерті. А ч. 2 цієї статті визначені строки, протягом яких непрацездатні особи, які перебували на утриманні потерпілого, або на день його смерті мали право на одержання від нього утримання, можуть вимагати відшкодування шкоди, заподіяної смертю потерпілого.

Крім виплати компенсації у зв'язку з втратою годувальника на встановлених ст. 1200 ЦК умовах, ст. 1201 ЦК окремо передбачено й обов'язок особи, яка завдала шкоди смертю потерпілого, відшкодувати витрати на поховання та на спорудження надгробного пам'ятника.

А ч. 2 ст. 1168 ЦК окремо виділяється компенсація моральної шкоди, завданої смертю фізичної особи, котра відшкодовується її чоловікові (дружині), батькам (усиновлювачам), дітям (усиновленим), а також особам, які проживали з нею однією сім'єю.

Тобто і ЦК, і Закон № 1961-VI окремо передбачають виплати компенсації у зв'язку з втратою годувальника, витрати на поховання та на спорудження надгробного пам'ятника, а також моральної шкоди, завданої смертю фізичної особи.

Разом із тим, як убачається з вироку місцевого суду, з обвинуваченого ОСОБА_1 на користь потерпілого ОСОБА_2 було стягнуто матеріальну шкоду у сумі 50 615 грн, яка полягала у компенсації потерпілому витрат на поховання загиблого ОСОБА_6, та моральну шкоду в розмірі 250 000 грн; а на користь законного представника малолітніх потерпілих ОСОБА_3, ОСОБА_4 – ОСОБА_5 була стягнута моральна шкода в розмірі 500 000 грн. Відповідно ж до наданого стороною захисту листа МТСБУ № 3.1-01-б/374444 від 11 грудня 2020 року до ОСОБА_1 пред'явлено регресну вимогу про відшкодування регламентної виплати МТСБУ на користь ОСОБА_2 та ОСОБА_7, пов'язаної із втратою годувальника.

А тому виплати у зв'язку з втратою годувальника в порядку ст. 1200 ЦК у сумі 75 114 грн, яка була здійснена на користь потерпілих МТСБУ та підлягає стягненню з ОСОБА_1, є окремим видом компенсаційних виплат у зв'язку зі смертю фізичної особи та не може впливати на розмір моральної шкоди, стягнутої судом на користь потерпілого ОСОБА_2 та законного представника малолітніх потерпілих ОСОБА_3, ОСОБА_4 – ОСОБА_5 в порядку статей 1167, 1168 ЦК.

Таким чином, колегія суддів касаційної інстанції вважає, що при розгляді кримінального провадження судом першої інстанції було дотримано вимоги статей 22, 23, 1166–1168, 1200 ЦК, статей 127–129 КПК, а рішення в цій частині є обґрунтованим.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 23 листопада 2021 року у справі № 523/13155/19 (провадження № 51-3903км21) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101473278>

3.12. Цивільним відповідачем у кримінальному провадженні за ст. 286 КК може бути страхова компанія в Україні, кореспондент іноземної страхової компанії, яка застрахувала цивільну відповідальність засудженого, власника транспортного засобу, за договором міжнародного страхування «Зелена карта» та є страховиком.

Вироком місцевого суду ОСОБА_2 засуджено за ч. 2 ст. 286 КК. Цивільний позов ОСОБА_1 до ОСОБА_2, страхової компанії, третьої особи МТСБУ про стягнення матеріальної та моральної шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, задоволено частково. Ухвалою апеляційного суду вирок суду першої інстанції залишено без зміни.

У касаційній скарзі представник цивільного відповідача посилається на те, що АТ «Страхова компанія «І» не є належним відповідачем у справі, а лише є кореспондентом страхової компанії «І AS», яка застрахувала цивільну відповідальність ОСОБА_2 за договором міжнародного страхування «зелена карта», за яким забезпечено транспортний засіб.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін.

Суд касаційної інстанції визнав такими, що не ґрунтуються на вимогах закону доводи представника страхової компанії, який вказував на те, що страхова компанія не є належним відповідачем у справі, а виступає лише кореспондентом іноземної страхової компанії, яка застрахувала цивільну відповідальність ОСОБА_2 за договором міжнародного страхування «Зелена карта», за яким забезпечено автомобіль.

Так, з матеріалів кримінального провадження вбачається, що потерпіла від кримінального правопорушення ОСОБА_1, вважаючи ОСОБА_2 винуватим у вчиненні щодо неї кримінального правопорушення, подала до місцевого суду цивільний позов у кримінальному провадженні відносно ОСОБА_2 за ч. 2 ст. 286 КК. При цьому вона визначила ОСОБА_2 та ОСОБА_3 (власник автомобіля) відповідачами за цим позовом, а МТСБУ третьою особою, оскільки не мала даних про те, чи застрахована цивільна відповідальність ОСОБА_2.

Далі ОСОБА_1 звернулася до суду із клопотанням про виключення ОСОБА_3 з відповідачів за її цивільним позовом і, навпаки, залученням страхової компанії відповідачем у справі. Свою вимогу ОСОБА_1 обґрунтувала інформацією, наданою їй в листах з МТСБУ та страховою компанією, відповідно до якої представником іноземної страхової компанії (страховика відповідальності особи, винуватої у ДТП) на території України є страхова компанія, яка уповноважена здійснювати врегулювання та відшкодування шкоди, завданої під час ДТП, в порядку та на умовах, передбачених чинним законодавством України. При цьому з листа страхової компанії вбачається, що вказана компанія повідомила ОСОБА_1 про необхідність надання переліку документів для відшкодування шкоди. В подальшому ОСОБА_1, посилаючись на зазначену інформацію, неодноразово зверталася до районного суду із новим позовом, в якому визначала ОСОБА_2 та страхову компанію відповідачами, лише уточнюючи свої вимоги щодо розміру відшкодування, проте більше не змінювала свої вимоги в частині визначення кола осіб відповідачів.

При цьому страхова компанія подавала відзиви на цивільний позов ОСОБА_1 та додаткові пояснення, і в жодному із вказаних документів не заперечувалася обставина того, що саме страхова компанія є належним відповідачем за позовом ОСОБА_1.

З урахуванням вимог ст. 178 ЦПК, відповідно до якої у відзиві відповідач викладає заперечення проти позову, ні у позивача ОСОБА_1, ні у суду не було підстав сумніватися в тому, що страхова компанія є належним відповідачем та суб'єктом цих спірних матеріальних правовідносин.

Крім того, страхова компанія не заперечувала того, що є належним відповідачем в судах обох інстанцій, а тому з урахуванням вимог ст. 433 КПК щодо меж перегляду справи судом касаційної інстанції, у ККС відсутні повноваження та підстави щодо з'ясування цієї обставини під час касаційного розгляду кримінального провадження щодо ОСОБА_2 за доводами касаційної скарги.

Отже, доводи касаційної скарги про те, що страхова компанія є неналежним відповідачем та суди в порушення вимог ЦПК та КПК безпідставно не відмовили у задоволенні позову ОСОБА_1, необґрунтовані.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 13 квітня 2021 року у справі № 199/4877/19 (провадження № 51-37км21) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96282057>

3.13. Заподіяння шкоди третім особам під час ДТП особою, яка правомірно володіє забезпеченим транспортним засобом, проте не має посвідчення на право керування транспортним засобом відповідної категорії, охоплюється страховим випадком і, як наслідок, зумовлює виникнення у страховика обов'язку здійснити страхову виплату за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власника наземного транспортного засобу.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_2 визнано винуватим і засуджено за ч. 2 ст. 286 КК. Апеляційний суд залишив оскаржуваний вирок міськрайонного суду щодо ОСОБА_2 без змін.

У касаційній скарзі викладено доводи про відсутність правових підстав для стягнення з страхової компанії на користь потерпілого матеріальної та моральної шкоди, так як у даному кримінальному провадженні ДТП не є страховим випадком, оскільки за кермом перебував засуджений ОСОБА_2, який не мав законних підстав експлуатувати транспортним засобом (не досяг 18 річного віку та не мав водійського посвідчення), а згідно зі страховим полісом зобов'язання страховика обмежуються шкодою, завданою конкретними особами, вказаними в полісі, а не будь-якими особами, які керують транспортним засобом.

З матеріалів кримінального провадження вбачається, що внаслідок вчинення ОСОБА_2 кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК, потерпілому ОСОБА_1, заподіяно матеріальну та моральну шкоду. З метою відшкодування цієї шкоди потерпілий звернувся у тому числі і до ПАТ «П» з цивільним позовом про відшкодування матеріальної та моральної шкоди. При цьому судом було встановлено, що на момент вчинення ДТП цивільно-правова відповідальність, яка пов'язана з експлуатацією транспортного засобу, застрахована у ПАТ «П», яке є особою відповідальною за відшкодування шкоди, завданої здоров'ю у зв'язку з настанням страхового випадку.

Доводи представника цивільного відповідача про те, що в даному кримінальному провадженні відсутній страховий випадок та підстави для стягнення із страхової компанії відшкодування матеріальних збитків на користь потерпілого є безпідставними з огляду на таке.

Так, Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (далі – Закон № 720-IX) регулює відносини у сфері обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (далі – обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності) і спрямований на забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та майну потерпілих при експлуатації наземних транспортних засобів на території України.

Страховим випадком є ДТП, що сталася за участю забезпеченого транспортного засобу, внаслідок якої настає цивільно-правова відповідальність особи, відповідальність якої застрахована, за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю та/або майну потерпілого (ст. 6 Закону № 720-IX в редакції Закону № 5090-VI).

Чинна редакція п. 1.4 ст. 1 Закону № 720-IX (в редакції Закону № 5090-VI) визначає, що особи, відповідальність яких застрахована, – це страхувальник та інші особи, які правомірно володіють забезпеченим транспортним засобом. Володіння забезпеченим транспортним засобом вважається правомірним, якщо інше не встановлено законом або рішенням суду. Отже, з 4 листопада 2012 року з дня набрання чинності Законом № 5090-VI законодавець по-іншому визначив поняття «особи, відповідальність яких застрахована», поклавши в основу такого визначення критерій «правомірного володіння», а не «законної експлуатації» транспортного засобу.

Розмежовуючи категорії власника транспортного засобу і його експлуатанта (тобто особи, яка має право користуватися ним як водієм за правилами дорожнього руху), потрібно виходити з того, що не кожен власник (володілець) транспортного

засобу має право його експлуатувати. Лише особа, яка має водійське посвідчення, або інші документи, встановлені законом та видані визначеним державою органом, має право керувати транспортним засобом за правилами дорожнього руху.

Тобто, «правомірна експлуатація транспортного засобу» – це право особи, яка має водійське посвідчення або інший документ, встановлений законом, експлуатувати транспортний засіб, тоді як «правомірне володіння транспортним засобом» надає особі лише прав щодо володіння транспортним засобом як річчю, але за відсутності в особи водійського посвідчення, або іншого документа встановленого законом, у такої особи відсутнє право на експлуатацію автомобіля.

Відповідно до змісту ч. 1 ст. 397 ЦК володільцем майна є особа, яка фактично тримає його у себе.

Положеннями ст. 398 ЦК встановлено, що право володіння виникає на підставі договору з власником або особою, якій майно було передане власником, а також на інших підставах, встановлених законом.

Тобто правомірність володіння майном виникає на підставі певного юридичного факту, зокрема, укладення відповідного договору. Такий договір може укладатися як усно, так і письмово. Якщо власник майна передає іншій особі у володіння певне майно добровільно, проте без відповідного письмового оформлення договірних відносин (за винятком випадків, коли законом встановлена обов'язкова письмова форма такого правочину), то за загальним правилом вважається, що власник правомірно передав майно у володіння іншій особі.

За змістом п. 2.2 із змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 124 від 11 лютого 2009 року; в редакції постанови Кабінету Міністрів України № 1029 від 26 вересня 2011 року власник транспортного засобу може передавати такий засіб у користування іншій особі, передавши їй реєстраційний документ на цей транспортний засіб.

Відповідно фактична передача транспортного засобу разом із реєстраційним документом на цей транспортний засіб є правомірним способом набуття володіння такою особою (фактичним володільцем) щодо набутого у такий спосіб автомобіля. Таке володіння вважатиметься правомірним навіть за відсутності будь-яких документів, виданих від імені власника (доручення, договору тощо), допоки протилежне не буде встановлено судом або не зміниться воля власника, який вправі зажадати повернення власної речі від володільця.

Отже, Верховний Суд наголошує на тому, що власником, володільцем транспортного засобу може бути будь-яка правоздатна фізична особа. Вона вправі реалізовувати будь-які повноваження щодо такого автомобіля, безпосередньо не заборонені законом.

Проте експлуатація транспортного засобу перебуває у сфері регулювання норм публічного права, оскільки стосується прав невизначеного кола осіб та суспільства і держави в цілому, й можлива в силу наявності певного дозволу від держави.

Правомірність володіння транспортним засобом не виключає неправомірності його експлуатації. Ці дві категорії використовуються різними галузями законодавства та мають відмінне правове призначення.

Експлуатація оцінюється у сфері дорожнього руху, регулюється нормами публічного права. Натомість володіння оцінюється за загальними правилами цивільного права, виходячи з презумпції правомірності будь-якого фактичного володіння.

У справі, яка переглядається, не встановлено обставин того, що ОСОБА_2 протиправно володів транспортним засобом, що потрапив у пригороду.

Відповідно до визначень, які містяться у пунктах 1.4, 1.6 ст. 1 Закону № 720-IX особи, відповідальність яких застрахована, – страхувальник та інші особи, які правомірно володіють забезпеченим транспортним засобом.

При цьому передача власником транспортного засобу іншій особі із порушенням публічно-правових норм, зокрема, особі, яка не має посвідчення водія на право керування транспортним засобом відповідної категорії, не може вважатися неправомірним володінням, з огляду на наявність певної волі власника транспортного засобу. У такому випадку має місце неправомірна експлуатація особою транспортного засобу, що не є тотожним неправомірному володінню особою транспортним засобом, а тому у розумінні п. 1.6 ст. 1 Закону № 720-IX особа не може вважатися такою, відповідальність якої не застрахована.

Враховуючи наведене, Суд дійшов висновку про те, що у випадку заподіяння шкоди третім особам під час ДТП особою, яка правомірно володіє забезпеченим транспортним засобом, проте не має посвідчення на право керування транспортним засобом відповідної категорії, такий випадок є страховим і, як наслідок, у страховика виникає обов'язок здійснити страхову виплату за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власника наземного транспортного засобу.

При цьому, права страховика у такому випадку захищені пп. «б» пп. 38.1.1 п. 38.1 Закону № 720-IX, яким передбачено право страховика після виплати страхового відшкодування подати регресний позов до водія забезпеченого транспортного засобу, який спричинив ДТП, якщо він керував транспортним засобом без права на керування транспортним засобом відповідної категорії.

Задовольняючи позов, суди попередніх інстанцій, встановивши, що внаслідок ДТП потерпілому було заподіяно матеріальну та моральну шкоду, ДТП сталася із вини неповнолітньої особи, яка не мала посвідчення на право керування транспортним засобом та керувала транспортним засобом, цивільно-правова відповідальність пов'язана із експлуатацією якого застрахована у відповідача, дійшли правильного висновку про те, що така подія є страховою та у відповідача виник обов'язок відшкодувати потерпілому шкоду, заподіяну його здоров'ю та майну.

Такий висновок узгоджується з усталеною практикою Верховного Суду з аналогічних питань (постанова палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 8 листопада 2021 року у справі № 610/2229/1).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 листопада 2021 року у справі № 185/5823/20 (провадження № 51-2086км21) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101309428>

РОЗДІЛ 4. ОКРЕМІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ

4.1. Цивільний позов, заявлений до оголошення прокурором обвинувального акта, є таким, що подано до початку судового розгляду в розумінні ст. 347 КПК, а отже, порушення вимог ст. 128 КПК під час звернення з цивільним позовом відсутнє.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_2 визнано винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК. Ухвалою апеляційного суду зазначений вирок залишено без змін.

У касаційній скарзі сторона захисту вказує на те, що місцевий суд безпідставно прийняв заявлений потерпілою стороною цивільний позов, який в порушення вимог ст. 128 КПК було заявлено під час судового розгляду після закінчення підготовчого судового засідання та призначення справи до розгляду.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін.

Згідно зі ст. 128 КПК особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Відповідно до вимог ч. 2 ст. 347 КПК судовий розгляд починається з оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про оголошення обвинувального акта в повному обсязі.

Як убачається з матеріалів кримінального провадження суд першої інстанції ухвалою від 11 жовтня 2018 року призначив до судового розгляду у відкритому судовому засіданні кримінальне провадження за обвинувальним актом відносно ОСОБА_2 у вчиненні нею кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК. Надалі 29 листопада 2018 року потерпіла ОСОБА_1 звернулася з цивільним позовом до обвинуваченої ОСОБА_2 про відшкодування завданих їй діями обвинуваченої матеріальних збитків та моральної шкоди. В судовому засіданні місцевого суду від 18 грудня 2018 року було вирішено питання про долучення цього цивільного позову до матеріалів кримінального провадження, вручено копії цивільного позову потерпілої усім учасникам кримінального провадження, і оголошено прокурором короткий виклад обвинувального акта.

На підставі вищевикладеного ВС дійшов висновку, що порушень вимог ст. 128 КПК під час звернення потерпілої з цивільним позовом не було, оскільки цивільний позов ОСОБА_1 заявлено до оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта, отже в розумінні ст. 347 КПК до початку судового розгляду.

Також всупереч формальному посиланню засудженої ВС вважає, що позовна заява потерпілої ОСОБА_1 відповідає вимогам процесуального законодавства щодо форми і змісту позовних заяв.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 26 травня 2020 року у справі № 754/10041/18 (провадження № 51-6125км19) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89564051>

4.2. Усні вислови потерпілої в судовому засіданні під час розгляду кримінального провадження щодо збільшення суми відшкодування матеріальної шкоди не можна розглядати як подання заяви про збільшення позовних вимог, оскільки в такому разі порушуються визначені ЦПК права цивільного відповідача, зокрема право подати заперечення (відзив).

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 визнано винуватим у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 286, ч. 1 ст. 135 КК. Ухвалою апеляційного суду зазначений вирок залишено без змін.

У касаційній скарзі представник МТСБУ послався на неправильне застосування норм матеріального права в частині вирішення цивільного позову, оскільки суд першої інстанції, задовольняючи цивільний позов потерпілої вийшов за межі позовних вимог та безпідставно стягнув із цивільного відповідача – МТСБУ на користь потерпілої 12 510 грн замість заявлених у позові 10 152,92 грн, з яких витрати на поховання, які підлягають стягненню з МТСБУ, становлять лише 6 930 грн, на що апеляційний суд належної уваги не звернув.

ВС змінив оскаржувані судові рішення в частині вирішення цивільного позову, стягнувши з МТСБУ на користь потерпілої ОСОБА_2 у рахунок відшкодування понесених витрат на поховання 6 930 грн.

Відповідно до п. 27.4 ст. 27 Закону «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» страховик (МТСБУ) здійснює відшкодування особі, яка здійснила витрати на поховання та на спорудження надгробного пам'ятника, за умови надання страховику (МТСБУ) документів, що підтверджують такі витрати, та пред'явлення оригіналу свідоцтва про смерть.

У справі, що розглядається, потерпіла ОСОБА_2 до початку судового розгляду заявила цивільний позов, в якому просила стягнути на її користь солідарно з відповідачів ОСОБА_1 та МТСБУ суму відшкодування завданої їй майнової шкоди в розмірі 5 029,69 грн та моральної в розмірі 300 000 грн.

Обґрунтовуючи свої вимоги в частині стягнення матеріальної шкоди, потерпіла вказувала на те, що вона понесла витрати, пов'язані з похованням її сестри ОСОБА_3 в розмірі 2 930,97 грн, а також витрати пов'язані з проїздом із м. Дніпра до м. Олександрії та у зворотному напрямку, а також із проживанням у м. Олександрії. На підтвердження позовних вимог потерпіла долучила копії проїзних документів, рахунку про проживання в готелі, а також копію товарного чеку щодо понесених витрат на поховання.

Надалі потерпіла ОСОБА_2 подала до суду заяву про уточнення позовних вимог, в якій змінила порядок та суми стягнення. Так, потерпіла просила стягнути на її користь із МТСБУ суму відшкодування завданої їй матеріальної шкоди в розмірі 10 152, 92 грн, а із засудженого суму відшкодування завданої їй моральної шкоди в розмірі 300 000 грн.

Надалі під час судового розгляду в суді першої інстанції представник потерпілої ОСОБА_2 – ОСОБА_4, вказавши на те, що потерпіла понесла додаткові матеріальні витрати, надав суду копії квитанцій на суму 5 860 грн за спорудження пам'ятника та на суму 6 650 грн за спорудження площі для пам'ятника. З урахуванням наведеного потерпіла у судовому засіданні усно вказала, що загальна сума завданої їй матеріальної шкоди, яку вона просить стягнути з МТСБУ, становить 23 007,91 грн.

За результатом судового розгляду місцевий суд частково задовольнив позовні вимоги потерпілої та постановив стягнути з МТСБУ на користь ОСОБА_2 суму відшкодування витрат, пов'язаних з похованням, у розмірі 12 510 грн. У решті позовних вимог до МТСБУ суд відмовив.

Апеляційний суд, переглядаючи кримінальне провадження в апеляційному порядку за апеляційною скаргою представника МТСБУ, погодився з таким висновками суду першої інстанції, вказавши, що понесені потерпілою витрати на поховання підтверджуються квитанціями, що підлягають стягненню саме з МТСБУ, яке зобов'язано за рахунок коштів фонду захисту потерпілих відшкодувати шкоду в разі її заподіяння транспортним засобом, власник якого не застрахував своєї цивільно-правової відповідальності.

Однак ВС вважає, що такі висновки судів попередніх інстанцій не відповідають вимогам цивільного процесуального законодавства з огляду на таке.

Відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 49 ЦПК позивач вправі збільшити або зменшити розмір позовних вимог до закінчення підготовчого засідання або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження.

Частиною 3 вказаної норми закону визначено, що до закінчення підготовчого засідання позивач має право змінити предмет або підстави позову шляхом подання письмової заяви.

Згідно з частинами 1, 2 ст. 174 ЦПК при розгляді справи судом у порядку позовного провадження учасники справи викладають письмово свої вимоги, заперечення, аргументи, пояснення та міркування щодо предмета спору виключно у заявах по суті справи, визначених цим Кодексом. Заявами по суті справи є: позовна заява; відзив на позовну заяву (відзив); відповідь на відзив; заперечення; пояснення третьої особи щодо позову або відзиву.

Відповідно до ч. 2 ст. 264 ЦПК при ухваленні рішення суд не може виходити за межі позовних вимог.

ВС вважає, що потерпіла, подаючи до суду першої інстанції позовну заяву та заяву про уточнення позовних вимог, визначилася зі змістом позовних вимог, способом захисту своїх прав та інтересів, тобто із сумою відшкодування заподіяної їй як матеріальної, так і моральної шкоди, а також із відповідачами, з яких вона

вважала за необхідне стягнути цю суму, а тому суд повинен був розглядати заявлені потерпілою позовні вимоги виключно в межах заявленого нею позову з урахуванням поданої заяви про уточнення позовних вимог.

Усні вислови потерпілої в судовому засіданні щодо збільшення суми відшкодування матеріальної шкоди не можна вважати заявою про збільшення позовних вимог, оскільки в такому разі порушуються визначені ЦПК права цивільного відповідача, зокрема право подати заперечення (відзив).

Однак суд першої інстанції, як і апеляційний суд, не звернув уваги на зміст позовної заяви (з урахування заяви про уточнення позовних вимог) та безпідставно стягнув з МТСБУ 12 510 грн у рахунок відшкодування матеріальної шкоди, пов'язаної з витратами на поховання (спорудження надгробного пам'ятника), при заявлених у цій частині позовних вимогах у заяві про уточнення позовних вимог на суму 6 930 грн.

Таким чином, ВС не може погодитись із судовими рішеннями, в яких зроблено неправильний розрахунок щодо виплати матеріальної шкоди, оскільки така сума виходить за межі позовних вимог.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 26 травня 2020 року у справі № 398/4782/18 (провадження № 51-6372км19) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89564022>

4.3. Збільшення позовних вимог потерпілої в частині відшкодування моральної шкоди під час розгляду справи по суті шляхом прийняття відповідної заяви ґрунтується на вимогах закону, оскільки КПК не обмежує потерпілого у зміні цивільного позову, в тому числі й збільшенні його розміру.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 засуджено за ч. 2 ст. 15, пунктами 5, 10 ч. 2 ст. 115; ч. 1 ст. 152 КК. Апеляційним судом зазначений вирок залишено без змін.

У касаційній скарзі захисник послався на те, що під час вирішення цивільного позову потерпілої суд першої інстанції не дотримався приписів ст. 128 КПК та ст. 49 ЦПК, прийнявши заяву потерпілої про збільшення позовних вимог.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін.

Як встановлено з матеріалів кримінального провадження, цивільний позов потерпілої та заяву про забезпечення позову було подано до суду 22 січня 2018 року. У підготовчому судовому засіданні місцевого суду від 23 січня 2018 року було вирішено питання про долучення до матеріалів кримінального провадження цивільного позову про відшкодування матеріальної шкоди в розмірі 4 078,70 грн та моральної шкоди, розмір якої буде визначено потерпілою згодом, а також задоволено клопотання потерпілої про забезпечення цивільного позову, вручено копії цивільного позову учасникам кримінального провадження.

На підставі вищевикладеного ВС дійшов до висновку, що порушень вимог ст. 128 КПК під час звернення потерпілої з цивільним позовом не було, оскільки його було заявлено до початку судового розгляду. Доводи захисника про безпідставне збільшення позовних вимог потерпілої в частині моральної шкоди під час розгляду

справи по суті шляхом прийняття заяви про збільшення позовних вимог на відшкодування моральної шкоди не ґрунтуються на вимогах закону, адже КПК не обмежує потерпілого у зміні цивільного позову, у тому числі й збільшенні його розміру.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 16 вересня 2020 року у справі № 569/713/18 (провадження № 51-1964км20) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91702550>

Аналогічну правову позицію Верховний Суд також висловив у постанові від 14 вересня 2021 року у справі № 395/875/19 (провадження № 51-1813км20), з текстом якої можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99861338>

4.4. Позови про стягнення заборгованості із заробітної плати та компенсації у зв'язку з порушенням строків її виплати мають розглядатися в порядку цивільного, а не кримінального судочинства з огляду на те, що: трудові спори не можуть бути розглянуті у кримінальному процесі; об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 175 КК, є трудові, а не майнові права особи; відповідачем за такими позовами має бути підприємство, установа чи організація, а не керівник, який притягується до кримінальної відповідальності за цією статтею.

Вироком місцевого суду ОСОБА_2 визнано винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 175 КК. Ухвалою апеляційного суду зазначений вирок залишено без змін.

У касаційній скарзі потерпілий, серед іншого, стверджував про те, що суд незаконно відмовив у стягненні з засудженого в рахунок відшкодування матеріальної шкоди на його користь, посилаючись на те, що рішення про стягнення вказаної суми з підприємства на якому працював потерпілий, як суми середнього заробітку за весь час затримки виплати заробітної плати при звільненні, було ухвалено в порядку цивільного судочинства.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін.

Відповідно до вимог ч. 2 ст. 127 КПК шкода, завдана кримінальним правопорушенням може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні.

Цивільний позов розглядається у кримінальному провадженні за правилами, визначеними КПК, і при цьому застосовуються норми ЦК.

Відповідно до ч. 1 ст. 1172 ЦК юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків.

Відповідно до положень ст. 175 КК об'єктом злочинного посягання є трудові права потерпілого.

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про оплату праці» трудові спори з питань оплати праці розглядаються і вирішуються згідно із законодавством про трудові спори.

Порядок розгляду індивідуальних трудових спорів регламентовано Главою XV Кодексу законів про працю України, де передбачено, що трудовий спір вирішується комісією по трудових спорах або місцевим судом за заявою працівника.

З огляду на те, що трудові спори не можуть розглядатись у кримінальному процесі і що об'єктом злочину, склад якого передбачений ст. 175 КК, є трудові, а не майнові права особи, позови про стягнення заборгованості із заробітної плати та компенсації у зв'язку з порушенням строків її виплати мають розглядатись в порядку цивільного судочинства, тим більше, що відповідачем за такими позовами має бути підприємство, установа чи організація, а не керівник, який притягується до кримінальної відповідальності за ст. 175 КК.

Так, як вбачається з матеріалів кримінального провадження апеляційним судом в порядку цивільного судочинства прийнято рішення про задоволення позовних вимог ОСОБА_1, зокрема стягнуто з ПП «А» на користь ОСОБА_1 8 015,16 грн заборгованості по заробітній платі за період з листопада 2008 року по березень 2010 року та 32 645,43 грн середнього заробітку за весь час затримки виплати заробітної плати при звільненні за період з 06 березня 2010 року по 23 квітня 2012 року.

На зазначене рішення суди першої та апеляційної інстанцій послалися при обґрунтуванні своїх рішень про відмову у стягненні з ОСОБА_2 32 654,43 грн в рахунок відшкодування матеріальної шкоди на користь потерпілого, у мотивувальній їх частині, зазначили, що рішення про стягнення вказаної суми вже було прийнято в порядку цивільного судочинства, тобто подвійне стягнення не допускається.

Так, вирішення питання щодо стягнення заборгованості із заробітної плати та відшкодування завданої їй невикплатою шкоди можливе лише в порядку цивільного судочинства, оскільки об'єктом злочинного посягання є трудові права потерпілого.

Потерпілий ОСОБА_1 звертаючись із цивільним позовом у кримінальному провадженні про відшкодування завданої засудженим матеріальної шкоди та обґрунтовуючи її розмір і підстави відшкодування лише невикплатою заробітної плати та заборгованістю, за змістом ототожнив її із вимогами та підставами цивільного позову, вирішеним у порядку цивільного судочинства, а тому враховуючи наведене вище та з урахуванням того, що ОСОБА_2 обіймав посаду директора ПП «А», тобто був найманим працівником, стягнення з нього на користь потерпілого заборгованості із заробітної плати та відшкодування завданої їй невикплатою шкоди, яка хоча і виникла в очолюваному ним підприємстві внаслідок його злочинних дій, суперечить зазначеним вимогам законодавства.

З урахуванням викладеного, судові рішення в частині вирішення питання про відмову у задоволенні позовних вимог на відшкодування матеріальної шкоди є мотивованими та обґрунтованими.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 липня 2019 року у справі № 7161/1961/17 (провадження № 51-9928км18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83301889>

4.5. Право прокурора пред'явити цивільний позов в інтересах держави виникає за наявності підстав, передбачених ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», тобто якщо захист цих інтересів не здійснює або здійснює неналежним чином орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 засуджено за ч. 1 ст. 357, ч. 1 ст. 366, ч. 2 ст. 191 КК. Позов прокурора в інтересах цивільного позивача залишено без розгляду та роз'яснено право пред'явити позовні вимоги в порядку цивільного судочинства. Ухвалою апеляційного суду вирок місцевого суду залишено без змін.

У касаційній скарзі представник цивільного позивача, серед іншого, посилається на відсутність обґрунтування прокурором наявності підстав для здійснення представництва інтересів держави.

ВС оскаржувані судові рішення скасував в частині вирішення цивільного позову та призначив новий розгляд у суді першої інстанції в порядку цивільного судочинства.

У статтях 36 та 128 КПК визначено, що прокурор у кримінальному провадженні наділений правом пред'являти цивільний позов в інтересах держави.

Реалізація цього права залежить від дотримання прокурором встановлених у законі умов, які стосуються не тільки форми та змісту позовної заяви, а й інших правових факторів. Цими умовами визначено порядок подання цивільного позову і обов'язок суду прийняти позовну заяву, якщо вона відповідає вимогам законодавства. З моменту винесення судом ухвали про призначення судового розгляду кримінального провадження і починається розгляд заявлених прокурором позовних вимог, а до цього (у підготовчому судовому засіданні) відбувається перевірка заяви на відповідність її вимогам законодавства, адже форма та зміст позовної заяви у кримінальному провадженні повинні відповідати вимогам, встановленим до позовів, які пред'являються в порядку цивільного судочинства. За такого підходу механізм реалізації прокурором права на пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні залежить від положень, закріплених у статтях 119, 121, 122 ЦПК.

Водночас ВС бере до уваги, що у Рекомендаціях Парламентської Асамблеї Ради Європи від 27 травня 2003 року № 1604 «Про роль прокуратури в демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві закону» щодо функцій органів прокуратури, які не належить до сфери кримінального права, наголошено, що вкрай важливо забезпечити, щоб повноваження і функції прокурорів обмежувалися сферою переслідування осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень, і щоб загальні завдання щодо захисту інтересів держави вирішувалися через систему здійснення кримінального правосуддя, а для виконання будь-яких інших функцій було засновано окремі, належним чином розміщені та ефективні органи.

Відповідно до ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» (в редакції чинній на час правовідносин) прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів

держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу. Таке визначення відповідає й положенням ч. 4 ст. 23 цього Закону, яка визначає наявність підстав для представництва, що має бути обґрунтовані прокурором у суді.

Підстава цивільного позову прокурора в кримінальному провадженні поділяється на фактичну основу та процесуальні передумови. Фактична основа являє собою комплекс юридично значущих обставин (юридичних фактів), з якими матеріальний закон пов'язує виникнення правовідносин між державою, що зазнала майнової шкоди, та особами, зобов'язаними її відшкодувати (обвинуваченим, цивільним відповідачем), і з яких прокурор виводить свою матеріально-правову вимогу.

Із матеріалами справи вбачається, що прокурор 31 березня 2016 року вперше, в порядку ст. 128 КПК та ст. 45 ЦПК, звернувся до суду із позовною заявою в інтересах держави в особі технікуму до ОСОБА_1 про стягнення з останнього завданої ним суспільно небезпечними діями матеріальної шкоди технікуму в сумі 78 371, 85 грн.

Обґрунтовуючи правові підстави свого представництва в суді інтересів держави в особі технікуму, прокурор зазначив, що незважаючи на спричинену матеріальну шкоду умисними протиправними діями ОСОБА_1 технікуму, заходи до стягнення суми боргу як способу захисту порушених інтересів держави органом державної влади не вживаються, та зазначив, серед іншого, що вказана позовна заява вжита, як захід прокурорського реагування і направлена, насамперед, на захист економічних інтересів держави, яким спричинено шкоду, внаслідок умисних протиправних дій ОСОБА_1. Про свій намір звернутися з даним позовом прокурор повідомив цивільного позивача листом від 29 березня 2016 року.

Вказане обґрунтування залишилось поза увагою як суду першої, так і апеляційної інстанцій. Апеляційний суд не перевірів, чи було при цьому дотримано вимог процесуального закону та чи ухвалено таке рішення в передбаченому законом порядку.

Враховуючи викладене, оскаржувані судові рішення в частині вирішення цивільного позову не можна вважати законними, обґрунтованими та вмотивованими, їх постановлено з істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, що є підставою для їх скасування.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 листопада 2019 року у справі № 668/5277/16-к (провадження № 51-2539км19) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85934794>

4.6. За відсутності у позовній заяві обґрунтування підстав для захисту прокурором інтересів держави в суді цивільний позов прокурора про відшкодування витрат, понесених лікарнею, на лікування потерпілого задоволенню не підлягає.

Вироком місцевого суду ОСОБА_1 засуджено за ст. 128 КК. Апеляційним судом зазначений вирок змінено в частині виключення з вироку посилання на стягнення з ОСОБА_1 5 000 грн на відшкодування витрат на правову допомогу.

Засуджений у касаційній скарзі ставить питання про безпідставність задоволення апеляційним судом цивільного позову прокуратури щодо відшкодування бюджетних коштів, витрачених Центральною міською лікарнею м. Рівне на стаціонарне лікування потерпілого.

ВС скасував оскаржувані судові рішення в частині задоволення цивільного позову прокурора, заявленого в інтересах центральної міської лікарні м. Рівне, залишивши цей позов без розгляду.

Відповідно до вимог ч. 3 ст. 128 КПК цивільний позов в інтересах держави може бути поданий прокурором у випадках, встановлених законом. Прокурор, який пред'являє цивільний позов у кримінальному провадженні, повинен обґрунтувати наявність підстав для здійснення представництва інтересів громадянина або держави в суді, передбачених Законом України «Про прокуратуру».

Згідно з приписами ч. 3 ст. 23 Закону «Про прокуратуру» прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу.

Оскільки інтереси держави є поняттям оціночним, прокурор у кожному окремому випадку визначає з посиланням на законодавство, на підставі якого подається позов, у чому саме відбулося чи може відбутися порушення матеріальних або інших інтересів держави, обґрунтовує у позовній заяві необхідність їх захисту.

Зазначених положень прокурором не дотримано, а судом ці обставини залишені без належної уваги.

Задовольняючи цивільний позов прокурора про відшкодування витрат, понесених Центральною міською лікарнею м. Рівне на стаціонарне лікування потерпілого від злочину, апеляційний суд не взяв до уваги відсутність у відповідній позовній заяві належного обґрунтування передбачених законом підстав для захисту прокурором інтересів держави в суді.

Як убачається з матеріалів кримінального провадження, потерпілий ОСОБА_10 проходив лікування у Центральній міській лікарні м. Рівне.

При пред'явленні позову прокурор обмежився констатацією фактів вчинення ОСОБА_1 кримінального правопорушення, його наслідків, витрат медичної установи на стаціонарне лікування потерпілого ОСОБА_10 і формальним посиланням на норми статей 36, 128 КПК.

Також позов не містить обґрунтування тих обставин, що у даному випадку становить захист інтересів держави, що підтверджує їх порушення, обставини, за яких орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, не здійснює або неналежним чином здійснює захист інтересів держави, або що такий орган відсутній.

Таким чином, судові рішення відповідно до вимог п. 1 ч. 1 ст. 438 КПК підлягають скасуванню в частині вирішення цивільного позову прокурора про стягнення з ОСОБА_1 на користь держави в особі Центральної міської лікарні м. Рівне понесених витрат в сумі 4 894,8 грн на стаціонарне лікування потерпілого ОСОБА_10, а вказаний позов підлягає залишенню без розгляду.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 січня 2020 року у справі № 559/55/15-к (провадження № 51-5135км19) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87179248>

Аналогічну правову позицію Верховний Суд також висловив у постанові від 11 вересня 2019 року у справі № 397/533/18 (провадження № 51-2700км19), з текстом якої можна ознайомитись за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84229838>

4.7. Залишення цивільного позову у кримінальному провадженні без розгляду за відсутності підстав, передбачених ст. 129 КПК, є істотним порушенням кримінального процесуального закону, яке тягне за собою скасування судового рішення. Ті обставини, що обвинувачений не працює, стабільного заробітку не має, не можуть бути вирішальними під час розгляду цивільного позову.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 засуджено за ч. 1 ст. 121 КК. Постановлено стягнути з ОСОБА_2 на користь потерпілого 15 000 грн у рахунок відшкодування моральної шкоди, позов у частині відшкодування матеріальної шкоди залишено без розгляду. Ухвалою апеляційного суду вирок місцевого суду скасовано в частині призначення покарання та постановлено новий вирок в цій частині.

У касаційній скарзі представник цивільного позивача посилається на безпідставне зменшення суми відшкодування.

ВС оскаржувані судові рішення скасував та призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції.

На думку колегії суддів, судом першої інстанції проігноровано вимоги ст. 128 КПК відповідно до яких цивільний позов у кримінальному провадженні розглядається судом за правилами, встановленими цим КПК. Якщо процесуальні відносини, що виникли у зв'язку з цивільним позовом, цим Кодексом не врегульовані, до них застосовуються норми ЦПК за умови, що вони не суперечать засадам кримінального судочинства.

Відповідно до ст. 129 КПК суд, ухвалюючи обвинувальний вирок, задовольняє цивільний позов повністю або частково чи відмовляє в ньому. Залишення цивільного позову без розгляду можливе лише у випадках виправдання обвинуваченого (ч. 3 ст. 129 КПК) або неприбуття в судове засідання цивільного позивача (ч. 1 ст. 326

КПК). Всупереч наведеному, суд першої інстанції залишив цивільний позов потерпілого ОСОБА_1 в частині відшкодування матеріальної шкоди без розгляду.

Суд апеляційної інстанції, спростовуючи доводи потерпілого щодо неправильного вирішення цивільного позову, послався на те, що обвинувачений відшкодував потерпілому 5 000 грн, що потерпілим не оспорювалося. Проте апеляційний суд не звернув уваги на те, що розмір заявленого позову в частині відшкодування матеріальної шкоди складав 7 200 грн, місцевий суд усупереч вимогам процесуального закону не розглянув позов у цій частині, цим порушив вимоги закону, а суд апеляційної інстанції це порушення не усунув.

Крім того, твердження апеляційного суду про вірне вирішення цивільного позову потерпілого в частині відшкодування моральної шкоди не обґрунтоване. Апеляційний суд погодився з визначеним місцевим судом розміром відшкодування моральної шкоди в сумі 15 000 грн, однак переконливих мотивів свого рішення не навів, пославшись на те, що обвинувачений не працює, стабільного заробітку не має. Однак ці обставини не можуть бути вирішальними під час вирішення цивільного позову.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 28 березня 2019 року у справі № 588/678/17 (№ 51-8072км18), з текстом якої можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80919040>

4.8. Відповідно до положень ст. 129 КПК, ухвалюючи обвинувальний вирок, суд залежно від доведеної підстав і розміру позову задовольняє цивільний позов повністю або частково чи відмовляє в ньому. У разі виправдання обвинуваченого за відсутності в його діях складу кримінального правопорушення або його непричетності до вчинення кримінального правопорушення, а також у випадках, передбачених ч. 1 ст. 326 КПК, суд залишає позов без розгляду.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК та виправдано за відсутністю в його діянні складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК. У задоволенні цивільного позову прокурора відмовлено в повному обсязі. Ухвалою апеляційного суду зазначений вирок змінено: виключено з мотивувальної частини вироку в формулюванні фабули злочину вказівку про вчинення ОСОБА_1 злочину з корисливих мотивів, переслідуючи мету незаконного збагачення.

У касаційній скарзі прокурор, серед іншого, вказує на істотне порушення кримінального процесуального закону під час вирішення цивільного позову, оскільки, на думку прокурора, суд безпідставно відмовив у задоволенні цивільного позову, а не залишив його без розгляду.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін.

Згідно з вироком суду ОСОБА_1 визнано винуватим у тому, що він вчинив службове підроблення, тобто внесення службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, за таких обставин. ОСОБА_1, який обіймав посаду начальника метеостанції обласного центру з гідрометеорології та був наділений

адміністративно-господарськими та організаційно-розпорядчими функціями, здійснюючи контроль за відпрацьованим робочим часом підлеглими працівниками, умисно вносив неправдиві відомості про відпрацьований ОСОБА_2 час до табелів обліку робочого часу на оплату праці, достовірно знаючи про відсутність ОСОБА_2 на робочому місці. Унаслідок внесення ОСОБА_1 неправдивих відомостей до табелів обліку робочого часу на оплату праці – офіційних документів ОСОБА_2 за вказаний вище період було незаконно нараховано та виплачено заробітну плату в сумі 60 209,14 грн (за винятком утримань із заробітної плати).

Крім того, ОСОБА_1 було обвинувачено у заволодінні чужим майном шляхом зловживання службовим становищем, а саме в тому, що він, особисто відповідаючи за достовірність складання і подання в бухгалтерію табелів обліку робочого часу на оплату праці, діючи умисно, маючи єдиний умисел, спрямований на заволодіння бюджетними коштами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, достовірно знаючи про відсутність на робочому місці ОСОБА_2, яка періодично перебувала за межами України, з метою незаконного нарахування та отримання заробітної плати за рахунок коштів держави особисто складав, заповнював і підписував табелі обліку робочого часу про перебування ОСОБА_2 на роботі та відпрацьований нею час, які є офіційними документами, а відображені в них дані є підставою для нарахування та виплати заробітної плати. З червня 2016 року по жовтень 2017 року ОСОБА_2 знімала кошти з банківської картки та передавала начальнику метеостанції ОСОБА_1, а з листопада 2017 року він сам знімав заробітну плату з банківської картки на ім'я ОСОБА_2 і таким чином заволодів і розпорядився на свій розсуд грошовими коштами в сумі 60 209,14 грн.

Виправдовуючи ОСОБА_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК, суд першої інстанції на підставі ст. 94 КПК повно та всебічно дослідив усі докази, зокрема, зібрані стороною обвинувачення, дав їм оцінку з точки зору належності, допустимості, достовірності, а їх сукупності - з точки зору достатності та взаємозв'язку, і дійшов правильного висновку про відсутність у діях ОСОБА_1 суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК.

Апеляційний суд правильно встановив, що виконувана ОСОБА_1 робота фактично мала ознаки сумісництва, оскільки була виконана у вільний від основної роботи час на тому самому підприємстві. Однак з огляду на те, що ОСОБА_1 був керівником структурного підрозділу державної організації, а відповідно до п. 4 Положення № 43 і п. 4 постанови Кабінету Міністрів України «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» від 03 квітня 1993 року № 245 працювати за сумісництвом керівникам державних підприємств, установ, організацій і їх заступникам, а також керівникам структурних підрозділів таких підприємств, установ, організацій і їх заступникам заборонено, він допустив зловживання службовим становищем, яке, проте, не містить корисливого мотиву і не спричинило матеріальної шкоди, що і було підтверджено представником потерпілого, який пояснив, що збитків Луганському обласному центру з гідрометеорології діями ОСОБА_1 не спричинено, оскільки останній у повному обсязі виконав роботу, яку мала виконувати ОСОБА_2. У зв'язку з цим цивільний

позов прокурора не підтримав і погодився з рішенням суду, яким відмовлено в задоволенні цього позову.

Відповідно до положень ст. 129 КПК ухвалюючи обвинувальний вирок, суд залежно від доведеності підстав і розміру позову задовольняє цивільний позов повністю або частково чи відмовляє в ньому. У разі виправдання обвинуваченого за відсутності в його діях складу кримінального правопорушення або його непричетності до вчинення кримінального правопорушення, а також у випадках, передбачених ч. 1 ст. 326 КПК, суд залишає позов без розгляду.

Як убачається з матеріалів провадження, цивільний позов про стягнення з ОСОБА_1 60 209,14 грн відшкодування майнової шкоди було заявлено з обґрунтуванням позовних вимог обставинами внесення засудженим неправдивих відомостей до офіційних документів, внаслідок чого ОСОБА_2 було незаконно нараховано та виплачено заробітну плату. За вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 визнано винуватим за ч. 1 ст. 366 КК, тобто унесенні службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей. Оскільки за цим обвинуваченням, на обставинах якого фактично ґрунтувався цивільний позов, було ухвалено обвинувальний, а не виправдувальний вирок, тому суд правомірно вирішував цей позов відповідно до положень ч. 1 ст. 129 КПК. У зв'язку з цим, виправдання ОСОБА_1 лише за ч. 2 ст. 191 КК не свідчить про наявність підстави для залишення позову без розгляду відповідно до ч. 3 ст. 129 КПК.

Отже, судами першої та апеляційної інстанцій правильно застосовано норми матеріального і процесуального права, судовий розгляд проведено повно та об'єктивно.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 05 серпня 2020 року у справі № 433/383/19 (провадження № 51-965км20) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90906061>

4.9. У випадку звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ст. 49 КК та закриття кримінального провадження цивільний позов у кримінальному провадженні не підлягає вирішенню по суті та може бути переданий для розгляду в порядку цивільного судочинства.

Ухвалою місцевого суду ОСОБА_1 звільнено від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 125 КК, а кримінальне провадження закрито на підставі ст. 49 КК у зв'язку із закінченням строків давності. Цивільний позов потерпілої задоволено. Ухвалою апеляційного суду ухвалу місцевого суду залишено без зміни.

У касаційній скарзі прокурор послався на безпідставність задоволення цивільного позову потерпілої, який на його думку, підлягає вирішенню в порядку цивільного судочинства.

ВС скасував ухвалу апеляційного суду і призначив новий розгляд в суді апеляційної інстанції.

Відповідно до приписів п. 1 ч. 2 ст. 284, ч. 3 ст. 285, ч. 4 ст. 286, ч. 3 ст. 288 КПК якщо під час здійснення судового провадження за обвинувальним актом сторона

кримінального провадження звертається до суду з клопотанням про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, суд має невідкладно розглянути таке клопотання та, у випадку встановлення передбачених у ст. 49 КК підстав і відсутності заперечень з боку обвинуваченого, закрити кримінальне провадження, звільнивши особу від кримінальної відповідальності. Відповідне рішення судом приймається у формі ухвали.

Якщо ж обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, судове провадження проводиться в повному обсязі в загальному порядку. У цьому разі, якщо обвинувачений визнається винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, суд ухвалює обвинувальний вирок, призначає покарання та на підставі ч. 5 ст. 74, ст. 49 КК може звільнити засудженого саме від покарання, а не від кримінальної відповідальності.

При цьому за змістом ст. 129 КПК суд наділений правом вирішення цивільного позову у кримінальному провадженні лише при ухваленні вироку або постановленні ухвали про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Тому, у випадку звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ст. 49 КК та закриття кримінального провадження, цивільний позов у кримінальному провадженні не підлягає вирішенню по суті, натомість може бути переданий для розгляду в порядку цивільного судочинства.

Як вбачається з матеріалів кримінального провадження, в апеляційній скарзі ОСОБА_1, будучи особою, звільненою на підставі ст. 49 КК від кримінальної відповідальності, просила ухвалу місцевого суду в частині вирішення цивільного позову скасувати, залишивши цивільний позов без розгляду. В обґрунтування своїх вимог зазначила в апеляційній скарзі відповідні доводи.

Однак вказані доводи залишились без уваги суду апеляційної інстанції, який правильної оцінки їм не дав, належних підстав визнання апеляційної скарги необґрунтованою в ухвалі не зазначив, чим порушив вимоги ст. 419 КПК.

Допущені апеляційним судом порушення вимог кримінального процесуального закону згідно з ч. 1 ст. 412 КПК є істотними, оскільки перешкодили ухваленню законного та обґрунтованого судового рішення.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 січня 2019 року у справі № 185/442/16-к (провадження № 51-7731км18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79250402>

Аналогічну правову позицію Верховний Суд висловив у постановках:

від 24 травня 2018 року у справі № 531/2332/14-к (провадження № 51-3007км18), з текстом якої можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74342550> ;

від 16 серпня 2021 року у справі № 644/7193/17 (провадження № 51-2271км21), з текстом якої можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99123678>

від 10 січня 2022 року у справі № 661/2681/18 (провадження № 51-4505км21), з текстом якої можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102561708>

4.10. Закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності (п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК) є nereабілітуючою підставою, а тому така особа не звільняється від обов'язку відшкодувати шкоду, заподіяну її протиправними діями. У такому разі позивач вправі вирішити свої вимоги в порядку цивільного судочинства.

Ухвалою місцевого суду ОСОБА_1 звільнено від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 286 КК на підставі ст. 46 КК у зв'язку з примиренням його з потерпілим, а кримінальне провадження щодо нього закрито на підставі п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК. Постановлено цивільний позов Державної екологічної інспекції до ОСОБА_1 про відшкодування матеріальної шкоди, завданої внаслідок вчинення кримінального правопорушення, залишити без розгляду. Судом апеляційної інстанції ухвалу місцевого суду щодо ОСОБА_1 залишено без зміни.

У касаційній скарзі прокурор послався на те, що до ОСОБА_1 безпідставно застосовано положення ст. 46 КК, оскільки ним не відшкодовано шкоду, завдану Державній екологічній інспекції у Волинській області, якій належить автомобіль, пошкоджений внаслідок ДТП.

ВС залишив без зміни рішення судів попередніх інстанцій.

колегія суддів визнала доводи, наведені в касаційних скаргах прокурора та цивільного позивача щодо незастосовності до ОСОБА_1 положень ст. 46 КК, оскільки ним не відшкодовано шкоду, завдану Державній екологічній інспекції, неприйнятними з таких підстав.

Так, передумовою цього виду звільнення від кримінальної відповідальності є вчинення особою вперше кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину. Особливістю такого проступку або злочину в даному випадку є обов'язкова наявність потерпілого, тобто особи, якій завдано моральної, фізичної або майнової шкоди і яка визнана потерпілим відповідно до ст. 55 КПК.

Підставами (умовами) для звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК є два складових елементи, взятих у своїй єдності: це примирення особи, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, з потерпілим від цього кримінального правопорушення; відшкодування зазначеною особою завданих нею збитків або усунення заподіяної шкоди.

Примирення винної особи з потерпілим – акт прощення ним цієї особи в результаті вільного волевиявлення. Внаслідок такого примирення потерпілий не наполягає на притягненні до кримінальної відповідальності винуватої особи, а остання відшкодовує завдані нею збитки або усуває заподіяну шкоду. При цьому саме потерпіла особа в даному випадку пропонує конкретні форми та механізм такого відшкодування або усунення. Якщо ж потерпілий незадоволений відшкодуванням, то застосування ст. 46 КК є неможливим.

Таким чином, законодавець у ст. 46 КК передбачив обов'язкову підставу (умову) для застосування даного виду звільнення від кримінальної відповідальності – це відшкодування винуватим потерпілому завданих ним внаслідок вчинення

кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину збитків або усунення заподіяної шкоди.

У провадженні, що розглядається, це потерпіла ОСОБА_3, якій ОСОБА_1 у повному обсязі і відшкодовано завдану шкоду.

Колегія суддів погоджується і з рішеннями судових інстанцій щодо залишення без розгляду цивільного позову Державної екологічної інспекції до ОСОБА_1 про відшкодування завданої матеріальної шкоди.

Закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності (п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК) є нереабілітуючою підставою, а тому така особа не звільняється від обов'язку відшкодувати заподіяну її діями шкоду.

Водночас у разі постановлення ухвали про закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності заявлений у кримінальному провадженні цивільний позов по суті не вирішується, а залишається без розгляду. У такому випадку позивач вправі вирішити свої вимоги в порядку цивільного судочинства.

Наведене обґрунтовано впливає з положень ч. 1 ст. 129 КПК, згідно з якими рішення цивільного позову по суті заявлених вимог можливо лише у разі ухвалення обвинувального вироку або постановлення ухвали про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. У такому випадку суд залежно від доведеності підстав і розміру позову задовольняє цивільний позов повністю або частково чи відмовляє в ньому.

Отже, доводи в касаційній скарзі цивільного позивача щодо помилковості рішень судових інстанцій про залишення цивільного позову без розгляду позбавлені підстав.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 липня 2021 у справі № 161/694/20 (провадження № 51-811км21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99009862>

4.11. Якщо рішення за цивільним позовом не впливає на обсяг обвинувачення, правову кваліфікацію кримінального правопорушення та призначення покарання, то збільшення судом апеляційної інстанції сум, що підлягають стягненню (зокрема, суми відшкодування моральної шкоди), шляхом постановлення ухвали про зміну вироку не погіршує становища обвинуваченого та не суперечить засадам кримінального провадження.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 засуджено за ч. 1 ст. 121 КК. Ухвалою апеляційного суду вирок суду першої інстанції змінено в частини збільшення суми відшкодування моральної шкоди.

У касаційній скарзі захисник стверджує, що збільшення апеляційним судом розміру відшкодування моральної шкоди призвело до погіршення становища засудженого, що обумовлює незаконність постановлення судового рішення у виді ухвали.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін.

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 420 КПК суд апеляційної інстанції скасовує вирок суду першої інстанції і ухвалює свій вирок у разі: необхідності застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення чи збільшення обсягу обвинувачення; необхідності застосування більш суворого покарання; скасування необґрунтованого виправдувального вироку суду першої інстанції; неправильного звільнення обвинуваченого від відбування покарання.

Положеннями ч. 1 ст. 421 КПК передбачено, що обвинувальний вирок, ухвалений судом першої інстанції, може бути скасовано у зв'язку з необхідністю застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання, скасувати неправильне звільнення обвинуваченого від відбування покарання, збільшити суми, які підлягають стягненню, або в інших випадках, коли це погіршує становище обвинуваченого, лише у разі, якщо з цих підстав апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий чи його представник.

Тобто погіршення становища обвинуваченого можливе лише при ухваленні судом апеляційної інстанції свого вироку, а при постановленні ухвали не допускається.

Водночас у п. 3 ч. 1 ст. 408 КПК визначено, що у разі зменшення сум, які підлягають стягненню, або збільшення цих сум, якщо таке збільшення не впливає на обсяг обвинувачення і правову кваліфікацію кримінального правопорушення, суд апеляційної інстанції змінює вирок.

З огляду на зазначені норми кримінального процесуального закону під погіршенням становища слід розуміти таке збільшення сум, що підлягають стягненню, яке впливає на кваліфікацію злочину і призводить до застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення або збільшення обсягу обвинувачення.

Однак, якщо рішення по цивільному позову не впливає на обсяг обвинувачення, правову кваліфікацію кримінального правопорушення та призначення покарання, то відповідно збільшення судом апеляційної інстанції сум, що підлягають стягненню, шляхом постановлення ухвали про зміну вироку не погіршує становища обвинуваченого та не суперечить засадам кримінального провадження.

Отже, збільшення судом апеляційної інстанції суми відшкодування моральної шкоди не можна в цьому випадку розглядати як погіршення становища засудженого.

Що стосується твердження захисника про те, що позовні вимоги потерпілого задоволенню не підлягали, оскільки ним не сплачено судового збору за подання позовної заяви, то вони також є неспроможними.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 28 травня 2019 року у справі № 619/1425/15-к (провадження № 51-10388км18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82246967>

4.12. Строк, установлений у ч. 1 ст. 128 КПК, у межах якого під час кримінального провадження особа може звернутися з вимогою про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, не може бути обмежений впливом позовної давності за правилами ЦК. Під час вирішення цивільного позову у кримінальному провадженні суд не вправі ухвалити рішення про

відмову в задоволенні цивільного позову в кримінальному провадженні у зв'язку зі спливом позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 та ОСОБА_2 засуджено за ч. 2 ст. 367 КК. Ухвалою апеляційного суду вирок місцевого суду щодо ОСОБА_2 та ОСОБА_1 залишено без змін.

У касаційній скарзі прокурор просив скасувати ухвалу апеляційного суду в частині вирішення цивільного позову і призначити новий розгляд у суді апеляційної інстанції, посилаючись на безпідставність відмови суду першої інстанції в задоволенні позовних вимог в інтересах держави в особі позивача – селищної ради про стягнення солідарно з ОСОБА_2 та ОСОБА_1 шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, у сумі 476 417 грн.

ВС скасував ухвалу апеляційного суду та призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції.

Із матеріалів кримінального провадження вбачається, що прокурор в інтересах держави в особі позивача – селищної ради пред'являв до ОСОБА_2 та ОСОБА_1 цивільний позов про стягнення з обвинувачених 476 417 грн солідарно на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Вирішуючи цей цивільний позов, суд першої інстанції відмовив у його задоволенні, зазначивши про пропуск строку позовної давності та відсутність заяви від сторони цивільного позивача про поновлення цього строку із зазначенням поважних причин.

Зокрема, судом вказано, що на підставі даних ревізії селищного бюджету та фінансово-господарської діяльності слідчим 26 квітня 2013 року внесено відомості до ЄРДР про вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 367 КК. Тобто прокурору з моменту внесення відомостей до ЄРДР 26 квітня 2013 року було достовірно відомо про порушення права селищної ради, про осіб, які його порушили, а також про необхідність відшкодування цими особами завданих злочином матеріальних збитків на суму 476 417 грн. У зв'язку з цим суд дійшов висновку, що з даним позовом прокурор звернувся до суду 1 березня 2017 року з пропуском трирічного строку позовної давності від дня, коли як позивач, так і прокурор могли довідатися про порушення права.

З цим висновком суд касаційної інстанції не погодився.

У ч. 1 ст. 128 КПК встановлено кінцеву межу строку звернення з цивільним позовом про відшкодування завданої кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням майнової та/або моральної шкоди під час кримінального провадження: «до початку судового розгляду». При цьому кримінальний процесуальний закон жодним чином не пов'язує такі межі зі спливом позовної давності за правилами ЦК.

Таке нормативне встановлення строку, до якого можливе пред'явлення цивільного позову під час кримінального провадження, обумовлено насамперед тим, що у кримінальному провадженні дотримання правил про позовну давність об'єктивно не залежить виключно від волевиявлення особи, якій шкода заподіяна кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням

(наприклад, органом досудового розслідування не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, і це не дозволяє виконати вимоги ч. 4 ст. 128 КПК щодо форми та змісту позовної заяви; або ж саме кримінальне провадження з тих чи інших причин було розпочато через значний проміжок часу після вчинення кримінального правопорушення, тощо).

Згадані положення ч. 1 ст. 128 КПК враховано і в нормах ЦК. Зокрема, визначаючи у ч. 2 ст. 265 ЦК спеціальні правила про перебіг позовної давності у разі залишення позову, який був пред'явлений у кримінальному провадженні, без розгляду, законодавець встановлює гарантований мінімальний строк для звернення з цим позовом у порядку цивільного судочинства – шість місяців. Причому початок перебігу цього строку пов'язується саме з днем набрання законної сили судовим рішенням, яким позов було залишено без розгляду у кримінальному провадженні, а не з обставинами, зазначеними у ст. 261 ЦК. Крім того, у абзаці першому ч. 2 ст. 265 ЦК пред'явлення та розгляд цивільного позову у кримінальному провадженні фактично визначається самостійною підставою для зупинення перебігу позовної давності. Тому строк, у межах якого особа може звернутися з вимогою про відшкодування завданої кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням майнової та/або моральної шкоди під час кримінального провадження, не може бути обмежений впливом позовної давності за правилами ЦК.

Крім того, кримінальний процесуальний закон, визначаючи у ч. 1 і ч. 2 ст. 129 КПК виключний перелік підстав для ухвалення рішення про відмову в задоволенні цивільного позову в кримінальному провадженні, не передбачає, на відміну від ч. 4 ст. 267 ЦК, як самостійну підставу для такої відмови «сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі».

Враховуючи ж вимоги ч. 5 ст. 128 КПК, за наявності відповідної регламентації з цього питання в зазначених нормах КПК, це також вказує на недопустимість ухвалення рішення про відмову у задоволенні цивільного позову в кримінальному провадженні у зв'язку зі впливом позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, тобто з підстави, яка не знайшла свого закріплення у ст. 129 КПК.

Колегія суддів сформулювала **висновки щодо застосування норм права у подібних правовідносинах:**

Щодо застосування ч. 1 ст. 128 КПК

Встановлений у ч. 1 ст. 128 КПК строк, у межах якого особа може звернутися з вимогою про відшкодування завданої кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням майнової та/або моральної шкоди під час кримінального провадження, не може бути обмежений впливом позовної давності за правилами Цивільного кодексу України.

Щодо застосування ст. 129 КПК

У ч. 1 і ч. 2 ст. 129 КПК наведено виключний перелік підстав для ухвалення рішення про відмову в задоволенні цивільного позову в кримінальному провадженні. А тому під час вирішення цивільного позову у кримінальному провадженні суд не вправі ухвалити рішення про відмову в його задоволенні на підставі ч. 4 ст. 267

Цивільного кодексу України - у зв'язку зі впливом позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 серпня 2020 року у справі № 652/219/17 (провадження 51-9366км18) можна ознайомитись за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83836445>

4.13. Суд, приймаючи рішення в частині, що стосується задоволення цивільного позову у кримінальному провадженні, повинен навести точний розрахунок присуджених сум для відшкодування матеріальної шкоди, а під час визначення розміру відшкодування моральної шкоди – навести в рішенні відповідні мотиви.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 визнано винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК. Ухвалено стягнути із засудженого ОСОБА_1 на користь потерпілого: у рахунок відшкодування витрат на лікування – 4 734 грн, моральної шкоди – 100 000 грн, втраченого заробітку – 12 519 грн, витрат на правову допомогу – 6 000 грн, а всього – 123 253 грн. Апеляційний суд залишив вирок місцевого суду щодо ОСОБА_1 залишив без змін.

У касаційній скарзі захисник послався на безпідставність задоволення цивільного позову потерпілого, оскільки, на його думку, суди не перевірили, чи стосуються докази, надані останнім, саме цього кримінального провадження, не перевірили доцільності понесених потерпілим витрат, не взяли до уваги відсутності розрахунків на надання адвокатських послуг, а також посилається на необґрунтованість визначення розміру моральної шкоди.

ВС скасував оскаржувані судові рішення в частині вирішення цивільного позову і призначив новий розгляд у суді першої інстанції в порядку цивільного судочинства.

Частиною 5 ст. 128 КПК передбачено, що цивільний позов у кримінальному провадженні розглядається судом за правилами, встановленими цим Кодексом. Якщо процесуальні відносини, що виникли у зв'язку з цивільним позовом, цим Кодексом не врегульовані, до них застосовуються норми ЦПК за умови, що вони не суперечать засадам кримінального судочинства.

Згідно зі ст. 374 КПК у мотивувальній частині обвинувального вироку, в числі іншого, зазначаються підстави для задоволення цивільного позову. При цьому виходячи з законодавчих положень у своєму рішенні суд повинен навести точний розрахунок присуджених сум для відшкодування матеріальної шкоди.

Відповідно до роз'яснень, що містяться в постанові Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» (зі змінами, внесеними постановами від 25 травня 2001 року та 27 лютого 2009 року), розмір відшкодування моральної (немайнової) шкоди суд визначає залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнав позивач, характеру немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо) та з урахуванням інших обставин. При цьому суд має виходити із засад розумності, виваженості та справедливості.

Визначаючи розмір відшкодування моральної шкоди, суд має навести в рішенні відповідні мотиви.

Приймаючи у межах кримінального провадження рішення в частині, що стосується цивільного позову, суди нижчих інстанцій не дотримались указаних вимог закону.

Задовольняючи позовні вимоги потерпілого, місцевий суд у вирокі формально зазначив, що цивільний позов потерпілого підлягає задоволенню. Однак згаданий суд ретельно не перевірів усіх вимог позивача, не оцінив наданих товарних чеків відповідно до ст. 94 КПК та на обґрунтування свого рішення про стягнення із засудженого коштів у рахунок відшкодування завданої шкоди не навів у вирокі жодного доказу й розрахунку сум, присуджених на користь потерпілого ОСОБА_2. Отже, суд належно не виконав положень статей 370, 374 КПК.

При визначенні розміру суми, яку необхідно стягнути із засудженого у рахунок відшкодування заподіяної потерпілому моральної шкоди, місцевий суд констатував, що вона встановлена з урахуванням перенесеного потерпілим стресу, порушенням способу його життя та життя його родини, пов'язаного з лікуванням, погіршенням стану здоров'я та проходженням курсу лікування, неможливістю працювати та годувати свою родину, частковим добровільним відшкодуванням шкоди. Разом з цим, із судових рішень не вбачається, що суди врахували майновий стан винного, його стан здоров'я та вжили всіх можливостей для справедливого вирішення цивільного позову.

Крім того, суд не врахував того, що злочин, за який ОСОБА_1 було засуджено, за формою вини є необережним.

Тому рішення суду про стягнення із засудженого (як цивільного відповідача) саме 100 000 грн у рахунок відшкодування моральної шкоди не можна визнати таким, що повною мірою відповідає принципам розумності, виваженості та справедливості. Отже, вирок суду в цій частині також суперечить статтям 370, 374 КПК.

У свою чергу суд апеляційної інстанції в ухвалі переконливо не спростував доводів захисника про необґрунтоване стягнення з ОСОБА_1 коштів у зазначеному розмірі, не дав відповідей на аргументи скаржника про необґрунтоване задоволення цивільного позову.

Таким чином, ухвала апеляційного суду не відповідає вимогам статей 370, 419 КПК.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 28 січня 2020 року у справі № 639/1910/19 (провадження № 51-4115км19)) можна ознайомитись за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87298252>

4.14. Ненаправлення апеляційним судом цивільному відповідачу копій ухвали про відкриття апеляційного провадження та апеляційних скарг учасників судового провадження, неповідомлення про дату апеляційного розгляду кримінального провадження, а також ненаправлення копій судових рішень, ухвалених за результатом розгляду провадження, суперечить приписам п. 1 ч. 1 ст. 401 КПК

та є підставою для скасування судового рішення через істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, зокрема процесуальних прав цивільного відповідача.

Вироком ОСОБА_2 засуджено за ч. 1 ст. 286 КК. Апеляційний суд скасував вирок місцевого суду в частині призначеного покарання та в частині вирішення цивільного позову про стягнення моральної шкоди і постановив у цих частинах новий вирок,

Зазначеною ухвалою апеляційний суд, серед іншого, задовольнив частково цивільний позов потерпілого та стягнув на його користь з цивільного відповідача 90 000 грн у рахунок відшкодування моральної шкоди.

У касаційній скарзі представник цивільного відповідача вказав на те, що апеляційний суд всупереч вимогам ст. 401 КПК після відкриття апеляційного провадження не направляв цивільному відповідачу копій апеляційних скарг на вирок місцевого суду щодо ОСОБА_2, не повідомляв про дату, час та місце судового засідання, не направляв копій судових рішень, у зв'язку з чим позбавив представників цивільного відповідача право подавати до суду заперечення на ці скарги та брати участь у цьому провадженні.

ВС оскаржувані судові рішення скасував та призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції.

ВС визнав доводи представника цивільного відповідача про порушення апеляційним судом вимог ст. 401 КПК є слушними.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 61 КПК цивільний відповідач має права та обов'язки, передбачені цим Кодексом для підозрюваного, обвинуваченого, в частині, що стосуються цивільного позову, а також має право визнавати позов повністю чи частково або заперечувати проти нього. Цивільний відповідач повідомляється про прийняті процесуальні рішення у кримінальному провадженні, що стосуються цивільного позову, та отримує їх копії у випадках та в порядку, встановлених цим Кодексом для інформування та надсилання копій процесуальних рішень підозрюваному, обвинуваченому.

Згідно з ч. 1 ст. 405 КПК апеляційний розгляд здійснюється відповідно до правил судового розгляду в суді першої інстанції з урахуванням особливостей, передбачених главою 31 розділу V цього Кодексу.

Пунктом 1 ч. 1 ст. 401 КПК передбачено, що суддя-доповідач протягом десяти днів після відкриття апеляційного провадження за скаргою на вирок або ухвалу суду першої інстанції надсилає копії ухвали про відкриття апеляційного провадження учасникам судового провадження разом із копіями апеляційних скарг, інформацією про їхні права та обов'язки і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на апеляційну скаргу.

Як убачається з матеріалів провадження, суддя-доповідач апеляційного суду відкрив апеляційне провадження за апеляційними скаргами потерпілого ОСОБА_1 та захисника, який діє в інтересах ОСОБА_2, однак усупереч вимогам п. 1 ч. 1 ст. 401 КПК копія ухвали про відкриття апеляційного провадження та апеляційних скарг зазначених учасників судового провадження згідно

із супровідними листами на адресу цивільного відповідача у ході підготовки до апеляційного розгляду не надсилалися.

Крім того, всупереч положенням ч. 3 ст. 401 КПК цивільного відповідача не було повідомлено і про дату апеляційного розгляду кримінального провадження, що призвело до порушення процесуальних прав цивільного відповідача (висловлювати доводи з приводу поданих апеляційних скарг у частині, що стосуються цивільного позову, виступати в судових дебатах тощо), оскільки представники останнього не знали про дату, час та місце апеляційного розгляду, та, відповідно, участі у ньому не брали.

До того ж у результаті перевірки матеріалів провадження встановлено, що апеляційний суд, як і суд першої інстанції, порушили вимоги ч. 7 ст. 376 КПК, не надіславши цивільному відповідачу копій судових рішень, ухвалених за результатом розгляду провадження щодо ОСОБА_2 по суті.

Враховуючи наведене, через істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, зокрема процесуальних прав цивільного відповідача, вирок суду апеляційної інстанції не можна вважати законним та обґрунтованим, у зв'язку з чим він підлягає скасуванню, а кримінальне провадження призначенню на новий розгляд у суді апеляційної інстанції, під час якого суду необхідно усунути вказані недоліки, вжити заходів для дотримання процесуальних прав усіх учасників судового провадження та постановити судові рішення відповідно до вимог кримінального процесуального закону.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 грудня 2019 року у справі № 404/5818/17 (провадження № 51-2095км19) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86333723>

4.15. Цивільний відповідач на підставі п. 9 ч. 1 ст. 393 КПК має право на апеляційне оскарження рішення слідчого судді, ухваленого з метою забезпечення цивільного позову, оскільки питання, які виникають під час вирішення цивільного позову, безумовно стосуються прав та інтересів як цивільного позивача, так і цивільного відповідача.

Ухвалою слідчого судді місцевого суду задоволено клопотання представника цивільного позивача про накладення арешту на майно з метою недопущення його незаконного відчуження та забезпечення цивільного позову у кримінальному провадженні за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 358, ч. 2 ст. 15, ч. 4 ст. 190 КК. Ухвалою апеляційного суду апеляційні скарги повернуто цивільному відповідачу та приватному виконавцеві виконавчого округу повернуто апелянтам з підстав, передбачених ст. 399 КПК.

У касаційній скарзі представник відповідача посилається на те, що норма процесуального закону, якою керувався суд, повертаючи апеляційну скаргу ОСОБА_1 (п. 2 ч. 3 ст. 399 КПК), у цьому конкретному випадку застосуванню не підлягає, оскільки ухвалою слідчого судді було накладено арешт на майно з метою

забезпечення цивільного позову, що, безумовно, стосується прав та інтересів ОСОБА_1 як цивільного відповідача.

ВС скасував ухвалу апеляційного суду і призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції.

Як убачається з матеріалів провадження, ухвалою слідчого судді задоволено клопотання представника цивільного позивача про накладення арешту на майно ОСОБА_2 з метою недопущення його незаконного відчуження та забезпечення цивільного позову у кримінальному провадженні.

Відповідно до вимог ст. 370 КПК судові рішення повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим.

Проте, на переконання колегії суддів, оскаржувана ухвала апеляційного суду цим вимогам не відповідає з огляду на таке.

Частиною 3 ст. 392 КПК передбачено, що в апеляційному порядку також можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді у випадках, передбачених цим Кодексом. Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 309 КПК під час досудового розслідування може бути оскаржена в апеляційному порядку, зокрема і ухвала слідчого судді про арешт майна або відмову у ньому.

Таким правом цивільний відповідач ОСОБА_1 скористався, подавши апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді про накладення арешту на майно з метою забезпечення цивільного позову.

Пунктом 9 ч. 1 ст. 393 КПК встановлено, що апеляційну скаргу має право подати цивільний відповідач або його представник - у частині, що стосується вирішення цивільного позову.

Статтею 62 КПК встановлено, що цивільним відповідачем у кримінальному провадженні може бути фізична або юридична особа, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану кримінально протиправними діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, та до якої пред'явлено цивільний позов у порядку, встановленому цим Кодексом. При цьому права та обов'язки цивільного відповідача виникають з моменту подання позовної заяви органу досудового розслідування або суду.

Цивільний відповідач має права та обов'язки, передбачені цим Кодексом для підозрюваного, обвинуваченого, в частині, що стосуються цивільного позову, а також має право визнавати позов повністю чи частково або заперечувати проти нього. Цивільний відповідач повідомляється про прийняті процесуальні рішення в кримінальному провадженні, що стосуються цивільного позову, та отримує їх копії у випадках та в порядку, встановлених цим Кодексом для інформування та надіслання копій процесуальних рішень підозрюваному, обвинуваченому.

Як убачається з матеріалів провадження, у рамках кримінального провадження потерпілим ОСОБА_2 було заявлено цивільний позов до ОСОБА_1.

Відповідно до ст. 62 КПК ОСОБА_1 у цьому кримінальному провадженні є цивільним відповідачем.

Системне тлумачення законодавства дає підстави вважати, що апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді може бути подана лише у випадках, передбачених процесуальним законом та особою, інтересів якої це рішення стосується.

Отже, цивільний відповідач, у силу п. 9 ч. 1 ст. 393 КПК, має право на апеляційне оскарження рішення слідчого судді, ухваленого з метою забезпечення цивільного позову, оскільки питання, які виникають під час вирішення цивільного позову, безумовно стосуються прав та інтересів як цивільного позивача, так і цивільного відповідача.

Ураховуючи вищевказане, колегія суддів вважає, що ОСОБА_1, який відповідно до матеріалів провадження є цивільним відповідачем, наділений правом апеляційного оскарження ухвали слідчого судді про накладення арешту на майно з метою забезпечення цивільного позову, а тому рішення суду апеляційної інстанції про повернення апеляційної скарги ОСОБА_1 на підставах, передбачених п. 2 ч. 3 ст. 399 КПК, є необґрунтованим. При цьому відношення цивільного відповідача до майна, на яке ухвалою слідчого судді було накладено арешт, апеляційний суд міг перевірити лише в ході судового розгляду.

Допущене апеляційним судом порушення вимог кримінального процесуального закону згідно з ч. 1 ст. 412 КПК є істотним, оскільки перешкодило ухваленню законного та обґрунтованого судового рішення.

Разом з тим колегія суддів погоджується з висновками апеляційного суду щодо необхідності повернення апеляційної скарги приватного виконавця виконавчого округу з підстав, передбачених п. 2 ч. 3 ст. 399 КПК, оскільки вказана особа не є учасником цього кримінального провадження, не входить до переліку осіб, визначених ст. 393 КПК, а вирішення цивільного позову в цьому випадку не стосується її прав та інтересів.

Крім того, відповідно до ст. 424 КПК ухвала слідчого судді не може бути предметом касаційного розгляду, а тому доводи касаційної скарги в частині необґрунтованості ухвали слідчого судді ВС не перевіряються.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 05 листопада 2020 року у справі № 757/12845/20-к (провадження 51-2531км20) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92747320>

4.16. Захисник засудженого не має права порушувати питання про неправильне вирішення цивільного позову в частині стягнення зі страховика відшкодування матеріальної шкоди, оскільки відповідно до вимог п. 1 ч. 1 ст. 425 КПК засуджений, його законний представник чи захисник мають право подати касаційну скаргу лише в частині, що стосується інтересів засудженого.

Судом першої інстанції ОСОБА_1 визнано винуватим у вчиненні злочину, передбаченого за ч. 1 ст. 286 КК. Ухвалою апеляційного суду зазначений вирок було змінено у частині вирішення цивільного позову: зменшено розмір моральної шкоди, стягнутої зі страховика та збільшено розмір моральної шкоди, стягнутої з засудженого.

У касаційній скарзі захисник послався на неправильне застосування норм цивільного і цивільного процесуального законодавства при вирішенні цивільного позову, в тому числі при визначенні розміру стягнення моральної шкоди зі страховика.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін.

Відповідно із ст. 128 КПК особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння

Цивільний позов представником потерпілої ОСОБА_3 подано у передбаченому ст. 128 КПК порядку до початку судового розгляду.

Рішення суду про стягнення з ОСОБА_1 на користь потерпілої ОСОБА_3 10 815 гривень на відшкодування матеріальної шкоди ґрунтується на положеннях статей 128, 129 КПК, статей 22, 1166 ЦК і є вмотивованим. При цьому захисник засудженого не має права порушувати питання про неправильне вирішення цивільного позову в частині стягнення зі страховика – ПАТ «У» на користь потерпілої ОСОБА_3 відшкодування матеріальної шкоди, оскільки відповідно до вимог п. 1 ч. 1 ст. 425 КПК засуджений, його законний представник чи захисник мають право подати касаційну скаргу в частині, що стосується інтересів засудженого.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 березня 2019 року у справі № 58/8167/16-к (провадження № 51-225км17) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80681356>

РОЗДІЛ 5. ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ ЩОДО СТЯГНЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВИТРАТ

5.1. У ході вирішення в межах кримінального провадження цивільного позову стягнення судового збору з обвинуваченого (засудженого), який несе цивільну відповідальність, не допускається.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 засуджено за ст. 128 КК. Апеляційний суд своєю ухвалою залишив зазначений вирок без змін та на підставі п. «е» ст. 1 Закону України від 22 грудня 2016 року № 1810-VIII «Про амністію у 2016 році» звільнив ОСОБА_1 від відбування призначеного йому за вироком покарання.

У касаційних скаргах засудженого та прокурора поставлено питання про необґрунтованість судових рішень в частині стягнення з нього судового збору. Також засуджений просив змінити постановлені щодо нього вирок та ухвалу в частинах, які стосуються цивільного позову та судового збору, зменшивши розмір сум, які підлягають стягненню на користь потерпілого у рахунок відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Ухвалою колегії суддів Другої судової палати ККС у складі ВС кримінальне провадження за згаданими касаційними скаргами в порядку ч. 2 ст. 434-1 КПК було передано на розгляд об'єднаної палати ККС у складі ВС.

Об'єднана палата ККС у складі ВС скасувала оскаржувані судові рішення в частинах вирішення цивільного позову та стягнення із засудженого на користь держави судового збору і призначила новий розгляд у суді першої інстанції в порядку цивільного судочинства.

Як убачається з матеріалів справи, потерпілий ОСОБА_2 подав до місцевого суду позовну заяву, а в подальшому - дві уточнені позовні заяви про стягнення на його користь із ОСОБА_1 у рахунок відшкодування матеріальної та моральної шкоди - 34 420,84 грн та 500 000 грн відповідно.

Вироком суду першої інстанції постановлено стягнути з ОСОБА_1 на користь потерпілого ОСОБА_2 у рахунок відшкодування матеріальної та моральної шкоди - 34 421 грн та 500 000 грн відповідно, а також на користь держави - 5344,20 грн судового збору.

Задовольняючи позовні вимоги ОСОБА_2, місцевий суд у вирок зазначив, що при вирішенні цивільного спору виходить з обставин справи, доведеності вини обвинуваченого, визнання відповідачем позову в частині стягнення матеріальної шкоди, проте не перевірів усіх вимог позивача та майнового стану позивача, не виконавши приписи статей 370, 374 КПК, що залишилось поза увагою апеляційного суду.

Крім того, колегія суддів об'єднаної палати вважає помилковою позицію судів нижчих інстанцій про обов'язковість стягнення із засудженого судового збору при вирішенні у кримінальному провадженні цивільного позову.

Згідно зі ст. 1 Закону «Про судовий збір» № 3674-VI судовий збір включається до складу судових витрат.

Відповідно до ст. 133 ЦПК судові витрати складаються з: 1) судового збору; 2) витрат, пов'язаних з розглядом справи (по суті це і є процесуальні витрати). Отже, поняття «судові витрати» більш широке, ніж «процесуальні витрати».

Водночас у главі 8 КПК чітко врегульовано питання процесуальних витрат у кримінальному провадженні. Вичерпний перелік видів таких витрат міститься у ст. 118 цього Кодексу, а їх розподіл регламентовано ст. 124 КПК. Зокрема, законодавець визначив такі види процесуальних витрат, які складаються: з витрат на правову допомогу; з витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження; з витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів; з витрат, пов'язаних із зберіганням і пересиланням речей і документів. Отже, судовий збір до вказаних витрат не належить. Більш того, відповідно до ст. 119 КПК у певному випадку, передбаченому цією статтею, суд вправі звільнити обвинуваченого від сплати навіть визначених у законі процесуальних витрат.

При вирішенні цивільного позову в межах кримінального провадження та стягнення з винної особи коштів у рахунок відшкодування завданої злочинном шкоди необхідно мати на увазі, що статус особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність, насамперед пов'язаний зі статусом обвинуваченого, якому має бути гарантовано додержання закріпленої у статтях 7, 9 КПК засади законності, звідси й положень глави 8 цього Кодексу. Тому, з огляду на зміст наведених норм процесуального права застосування ч. 3 ст. 88 ЦПК (у редакції Закону № 1618-IV) та Закону № 3674-VI і стягнення за вироком із засудженого судового збору суперечить ч. 5 ст. 128, статтям 2, 7, 9, 118, 119, 370 цього Кодексу в їх взаємозв'язку. Така позиція узгоджується з тим, що при оскарженні в апеляційному чи касаційному порядку судових рішень у частині цивільного позову, постановлених у кримінальному провадженні, засуджений, який несе цивільну відповідальність, не сплачує жодних судових витрат на відміну від цивільного судочинства.

Об'єднана палата ККС у складі ВС сформулювала такий **ВИСНОВОК**:

При вирішенні у межах кримінального провадження цивільного позову стягнення судового збору з обвинуваченого (засудженого), який несе цивільну відповідальність, не допускається, адже таке стягнення суперечить закріпленим у статтях 2, 7, 9 КПК завданням кримінального провадження, засаді законності, не відповідає приписам ч. 5 ст. 128, статей 118, 119, 370 цього Кодексу та істотно порушує гарантоване особі право на розгляд справи щодо неї з додержанням вимог зазначеного провадження, передбачених указаним Кодексом.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 23 січня 2019 року у справі № 187/291/17 (провадження 51-274км17) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79439726>

Аналогічну позицію Верховний Суд висловив у постановках:

від 13 червня 2019 року у справі № 140/224/18 (провадження № 51-9406км18), з текстом якої можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82420589>

від 28 травня 2019 року у справі № 619/1425/15-к (провадження № 51-10388км18), з текстом якої можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82246967>

5.2. Цивільні позивачі, які є законними представниками малолітнього потерпілого, що не визнані потерпілими у кримінальному провадженні, звільнені від сплати судового збору на підставі п. 2 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір».

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 286. Ухвалою апеляційного суду вирок суду першої інстанції було залишено без змін.

У касаційній скарзі засуджена, серед іншого, послалась на те, що законні представники малолітнього потерпілого подали цивільні позови у власних інтересах, а не в інтересах потерпілого, а тому повинні були сплатити судовий збір, оскільки вони не мають статусу потерпілих.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін.

ВС дійшов висновку про необґрунтованість доводів засудженої про те, що законні представники потерпілих повинні були сплатити судовий збір.

Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір» від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях звільняються позивачі - у справах про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також смертю фізичної особи.

Доводи ОСОБА_1 про наявність правових підстав для сплати судового збору з позову про відшкодування моральної шкоди, з посиланням на п. 6 ч. 1 ст. 5 зазначеного Закону, не ґрунтуються на точному змісті наведеної правової норми.

Положеннями зазначеного пункту також передбачено звільнення позивачів від сплати судового збору у справах про відшкодування матеріальних збитків, завданих внаслідок вчинення будь-якого кримінального правопорушення, незалежно від об'єкту посягання.

Вказані правові норми не містять суперечностей і підлягають застосуванню щодо позовів про відшкодування будь-якої шкоди (матеріальної і моральної), завданої у результаті заподіяння тілесних ушкоджень або її смерті, незалежно від того, чи настали такі наслідки в результаті вчинення кримінального правопорушення або інших дій чи бездіяльності, за які відповідач несе цивільну відповідальність, згідно Закону.

Виходячи з наведеного, цивільні позивачі у цьому кримінальному провадженні звільнені від сплати судового збору.

Цей висновок узгоджується з позицією, що міститься у постанові Верховного Суду від 10 липня 2018 року у справі № 713/1275/16-к.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 25 лютого 2020 року у справі № 404/6345/16-к (провадження № 51-10542км18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87888348>

5.3. Збільшення розміру витрат на правову допомогу не є зміною розміру вимог за цивільним позовом про відшкодування шкоди, завданої злочинцем, оскільки такі

витрати є одним з видів процесуальних витрат, вирішення питання щодо яких врегульовано положеннями глави 8 КПК.

Вироком суду першої інстанції ОСОБА_1 визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК. Апеляційним судом зазначений вирок залишено без змін.

У касаційній скарзі захисник послався на безпідставне, на його думку, стягнення судом із ОСОБА_1 на користь потерпілого витрат, пов'язаних із наданням правової допомоги.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін.

Суд касаційної інстанції вважає за необхідне зазначити, що у випадку вирішення питання щодо процесуальних витрат суд має чітко дотримуватись вимог глави 8 КПК, яка регламентує поняття процесуальних витрат у кримінальному процесі, їх види та порядок відшкодування. Положеннями ч. 1 ст. 124 КПК встановлено, що у разі ухвалення обвинувального вироку суд стягує з обвинуваченого на користь потерпілого всі здійснені ним документально підтверджені процесуальні витрати.

До таких витрат відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 118 цього Кодексу належать витрати на правову допомогу. Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК розмір процесуальних витрат, належить до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Цих вимог закону під час вирішення питання про процесуальні витрати потерпілого у кримінальному провадженні щодо ОСОБА_1 дотримано.

Зі змісту оскаржуваного вироку вбачається, що, вирішуючи питання про відшкодування процесуальних витрат, понесених ОСОБА_2 на оплату допомоги його представника, суд першої інстанції виходив з того, що між потерпілим ОСОБА_2 та адвокатом ОСОБА_3 було укладено договір про надання правової допомоги.

Надаючи оцінку доводам у касаційній скарзі про те, що згідно з протоколом узгодження характеру доручення і розміру винагороди сплата гонорару здійснюється на розрахунковий рахунок в Ощадбанку, але до позовної заяви долучені квитанції Приватбанку, а також те, що даних про сплату коштів ОСОБА_2 або від його імені вказані квитанції не містять, та не надано доказів того, що цей рахунок належить адвокату ОСОБА_3, а вказану у позовній заяві частину суми потерпілий просить стягнути за роботу адвоката щодо оскарження бездіяльності органу досудового розслідування, до чого ОСОБА_1 не має відношення, суд касаційної інстанції враховує нижченаведене.

Відповідно до приписів ч. 7 ст. 364 КПК після закінчення промов учасники судових дебатів мають право обмінятися репліками.

Згідно із журналом та аудіозаписом судового засідання від 02 вересня 2019 року в суді першої інстанції, ОСОБА_3 скористався правом на репліку та повідомив, що за період розслідування його рахунок в Ощадбанку був змінений на рахунок у Приватбанку в 2017 році. Разом з тим суд касаційної інстанції наголошує, що адвокат самостійно визначається зі стратегією захисту інтересів свого клієнта та алгоритмом дій для задоволення вимог останнього та найкращого його захисту.

Отже, рішення суду про стягнення із засудженого ОСОБА_1 на користь потерпілого ОСОБА_2 понесених ним процесуальних витрат на суму 13 000 грн у кримінальному провадженні ґрунтується на вимогах закону і є правильним, оскільки доказами підтверджується надання адвокатом правничих послуг у справі № 753/10028/18 саме на цю суму.

Суд касаційної інстанції вважає, що витрати на професійну правничу допомогу на вказану суму є співмірними зі складністю цієї справи, наданим адвокатом обсягом послуг у суді, починаючи з 2016 року, відповідають критерію реальності таких витрат, розумності їхнього розміру.

Крім того, як вбачається з матеріалів кримінального провадження позовну заяву про відшкодування майнової та моральної шкоди було подано у строк, визначений ч. 1 ст. 128 КПК, а саме до початку судового розгляду. Що стосується заяви про збільшення та уточнення позовних вимог, як її було названо потерпілим ОСОБА_2, то у ній вимоги щодо відшкодування майнової та моральної шкоди залишилися незмінними, тобто у тому ж розмірі, що і в позовній заяві, поданій до початку судового розгляду. Зазначення в цій заяві іншого розміру витрат на правову допомогу не є зміною розміру вимог за цивільним позовом про відшкодування шкоди, завданої злочином, оскільки такі витрати є одним з видів процесуальних витрат, вирішення питання щодо яких, як було зазначено вище, врегульовано положеннями глави 8 КПК.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 5 серпня 2020 року у справі № 753/10028/18 (провадження № 51-121км20) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90906049>

5.4. Обов'язок доведення неспівмірності витрат, понесених потерпілими на правову допомогу, та розумності їх розміру з урахуванням складності справи покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги адвоката.

Судом першої інстанції ОСОБА_1 визнано винуватим у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 122, ч. 1 ст. 125 КК. Апеляційний суд змінив вирок суду першої інстанції в частинах призначення покарання та цивільного позову, зменшивши суми моральної шкоди та витрат на правову допомогу, належні до відшкодування потерпілому.

У касаційних скаргах засудженого та захисника, серед іншого, ставиться питання про неправильне вирішення цивільного позову в частині стягнення із засудженого витрат на правову допомогу, понесених потерпілими і про невмотивованість рішення апеляційного суду в цій частині.

ВС залишив оскаржувані судові рішення без змін.

Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, розмір процесуальних витрат, належить до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Правовою підставою відшкодування витрат на правову допомогу є договір, укладений між потерпілим та адвокатом-представником, а також документи, що свідчать про оплату гонорару та інших витрат, пов'язаних із наданням правової допомоги, оформлені у встановленому законом порядку (квитанція до прибуткового касового ордера, платіжне доручення з відміткою банку або інший банківський документ, касові чеки, посвідчення про відрядження). Отже, для визначення розміру процесуальних витрат на правову допомогу, що підлягають відшкодуванню, крім договору про надання правової допомоги, особа має надати і оригінали документів, які підтверджують ці витрати, а також процесуально підтвердити надання правових послуг (складений процесуальний документ, вчинена процесуальна дія (участь у слідчих (розшукових) діях чи ознайомлення із процесуальними документами тощо).

Відповідно до правового висновку щодо правозастосування, який міститься у додатковій постанові Великої Палати Верховного Суду від 19 лютого 2020 року в справі № 755/9215/15-ц (провадження № 14-382цс19), для визначення розміру витрат на правничу допомогу з метою розподілу судових витрат учасник справи подає детальний опис робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом, та здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги. Розмір витрат на оплату послуг адвоката має бути співмірним із: складністю справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг); часом витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт (наданих послуг); обсягом наданих адвокатом послуг та виконаних робіт; ціною позову та (або) значенням справи для сторони, у тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи. При цьому обов'язок доведення неспівмірності витрат покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги адвоката, які підлягають розподілу між сторонами.

Як убачається з матеріалів кримінального провадження, між потерпілими ОСОБА_2 та ОСОБА_3 і адвокатом було укладено договір про надання останнім правової допомоги. Упродовж досудового розслідування та судового розгляду цей адвокат здійснював представництво інтересів потерпілих. Представник потерпілих звернувся до суду із позовною заявою про відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, в тому числі і про відшкодування процесуальних витрат на правову допомогу.

Приймаючи у межах кримінального провадження рішення в частині, що стосується цивільних позовів, та задовольняючи частково позовні вимоги потерпілих, апеляційний суд дотримався вимог статей 127–129 КПК. Розмір відшкодування матеріальних збитків, моральної шкоди та понесених потерпілими процесуальних витрат, визначений судом з урахуванням вимог статей 22, 23, 1166, 1167 ЦК, є обґрунтованим.

При цьому у касаційних скаргах сторона захисту не навела будь-яких аргументів про неспівмірність витрат, понесених потерпілими на правову допомогу, а також щодо розумності їх розміру, з урахуванням складності справи, обов'язок доведення яких покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги.

Таким чином твердження захисника та підозрюваного про те, що розмір відшкодування витрат, понесених потерпілими на правову допомогу, який за рішенням суду апеляційної інстанції необхідно сплатити обвинуваченому, є непомірним та безпідставним, колегія судів вважає необґрунтованими.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 вересня 2020 року у справі № 735/845/17 (провадження № 51-8746км18) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91702636>

Аналогічну правову позицію Верховний Суд висловив у постанові від 25 серпня 2020 року у справі № 372/3192/18 (провадження № 51-1052км20) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91186607>

Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо вирішення цивільного позову у кримінальному провадженні. Рішення, внесені до ЄРДСР, за період з 2018 року по лютий 2022 року / упоряд. Заступник голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду В. В. Щепоткіна, правове управління (III) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2022. 98 с.

Застереження: видання містить короткий огляд судових рішень Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. У кожному з рішень викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 [@supremecourt_ua](https://instagram.com/supremecourt_ua)